

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

147149

AHMET YAMAN

SÛDÎ'NİN *ŞERH-İ DİVÂN-I HÂFİZ*'İNİN III. CİLDİNDE
KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yard. Doç. Dr. Muhittin ELİAÇIK

147149

KIRIKKALE – 2004

ÖZET

Çalışmamızın hedefi; “Ortak İslâm Kültürü”nün mükemmel bir sonucu ve mahsûlü durumunda bulunan Klasik Türk edebiyatını tesir altına alan ve bir bakıma da bu edebiyata kaynaklık eden 14. yüzyıl Fars şairi Hâfız’ın şiirlerinin 16. yüzyılda bir Osmanlı edebiyatçısı tarafından nasıl yorumlandığını tespit etmektir. Çünkü 16. yüzyıl, Klasik Türk edebiyatının zirveye ulaştığı dönemdir. Bu dönemde yaşamış bir edebiyatçının kelime ve kavramlara yaklaşımını anlamak bu kültürü daha kolay anlamayı sağlayacaktır. Bu amaçla Sûdî’nin *Şerh-i Divân-ı Hâfız* (III. cilt) adlı eserinde geçen Divân şiirinin temel mefhumları tespit edilmiş ve konuyla ilgili modern kaynaklarla mukayesesi sonucunda Sûdî’nin bu kavramlara, günümüzde bilinmeyen bazı yeni anlamlar verdiği tespit edilmiştir. Tezimizin birinci bölümünde kavramlar, modern kaynaklarla mukayeseli olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Sûdî’nin şerhinde geçen (III. cilt) şiirle ilgili bütün kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

ABSTRACT

This thesis aims at finding out how an 14th century persian poet , Hafiz , poems, of whom take the Classical Turkish Literature under its effect and which are the sources of this literature partly , are commented by an 16th Century Ottoman Literatureman. Because , the 16th century is the submit of the Classical Turkish Literature. Understanding the approach of a literatureman ,living in this period, to the concepts and words make the comprehension of this culture easier . For the sake of this aim, the basic concepts of Classical Turkish Literature in Sudi's Şerh-i Divan-ı Hafiz are discovered (commentations on Hafiz's Divan) and with the results taken by the comparison of it with the related modern sources , it is claimed today that Sudi gives some new meanings undiscovered today to these concepts. The concepts are dealt in comparison with modern sources in the first part of our thesis. In the second part, all the poetry concepts in the Sudi's commentations (III stages) are numbered alphabetically.

KİŞİSEL KABUL

Yüksek lisans tezi olarak hazırlamış bulunduğum “Sûdî'nin Şerh-i Divân-ı Hâfız'ının III. cildinde Klasik Türk Edebiyatı ile İlgili Kavramlar” isimli bu çalışmamı, ilmî ahlak ve geleneklere uygun düşmeyecek bir yardıma başvurmaksızın hazırladığımı ve faydalandığım kaynakların bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref, onur ve haysiyetimle doğrularım.

07.09.2004

Ahmet YAMAN

ÖNSÖZ

“Ortak İslâm Kültürü”nün mükemmel bir sonucu ve mahsûlü durumunda bulunan Klasik Türk edebiyatını tesir altına alan en önemli etkenlerden bir tanesi Fars edebiyatıdır. Hâfız-ı Şirâzî (ö. 1390) ise gerek ortaya koyduğu şiirleriyle gerekse kendisinden sonra gelen nesilleri etkilemesi itibariyle Fars edebiyatının önde gelen şairlerinden ve Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından da örnek alınan şairlerden birisi olmuştur. Hâfız'ın şiirleri sevildiği ve şairliği örnek alındığı için Surûrî, Şem'î, Mehmed Konevî ve Sûdî gibi isimler tarafından şerh edilmiştir. Bu şerhlerin en başarılısı olduğu düşünülen Sûdî-i Bosnavî'nin *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'ı bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmamızda, 1834 tarihinde Amire matbaası tarafından basılan *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'ın III. cildinde yer alan Klasik Türk şiiriyle ilgili kavramların, anlam açısından bir değerlendirmesini yaptık. Çalışmamızı, Klasik Türk edebiyatını doğru ve güzel bir şekilde anlamanın, bu kültüre ait olan kavramları, kendi dönemine has bir düşünüş ve zevk çerçevesinde değerlendirmekle mümkün olacağı düşüncesiyle yönlendirdik. Bu düşünceden hareketle, Sûdî'nin, *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'ın III. cildinde yer alan Divân şiiri ile ilgili kavramlara ve kelimelere verdiği anlamları ve yaptığı açıklamaları tespit etmeye ve değerlendirmeye çalıştık. Sûdî'nin Divân şiiri ile ilgili kavramlara ve kelimelere vermiş olduğu anlamları ve yaptığı açıklamaları Ferit Devellioğlu, Mütercim Âsım Efendi, Agah Sırrı Levend, Ahmet Talat Onay ve İskender Pala'nın eserleriyle mukayese ettik. Yaptığımız mukayese sonucunda Sûdî-i Bosnavî'nin; Hâfız'ın teşbîh, ihâm, kinâye ve mecâz-ı mürsel yoluyla kavramlara ve kelimelere yüklediği anlamları izah etme gayretinde olduğunu gördük. *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'da bulunup Ferit Devellioğlu, Mütercim Âsım Efendi, Agah Sırrı Levend, Ahmet Talat Onay ve İskender Pala'nın eserleriyle farklılık arz eden kelime ve kavramları göstermeye çalıştık. Bu eserlerde bulunmayan kelimeler için ise herhangi bir karşılaştırma yapmadık. Çalışmamızın birinci bölümünde, Sûdî'nin şerhini modern kaynaklarla karşılaştırmakla beraber, tespit ettiğimiz, farklı anlam değeri yüklenmiş kavram ve kelimeler ile sadece *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'ın III. cildinde yer alan kavram ve kelimeleri kendi aralarında sınıflandırdık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'da yer alan Divân şiiri ile ilgili kavram ve kelimelerin anlam değerlerini yansıtan bir sözlük

hazırladık. Hazırlanan sözlükte yer alan kavram ve kelimelerin *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'daki anlam değerleri verildikten sonra kavram ve kelimelerin *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'daki sayfa ve satır numaraları (s.123-30) şeklinde belirtilmiştir. Parantez içerisinde verilen numaralardan birincisi sayfa, ikincisi ise kavram veya kelimenin geçtiği satırların başlangıç numarasıdır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız çalışmamızda, zihninde topladığı yüksek bilgi ve tecrübesi ile manevi desteğini bizden esirgemeyen kıymetli hocam Doç .Dr. Ahmet Kartal'a, engin bilgisi ve ilmi teknikleriyle her zaman bizlere yardımcı olan hocam Doç .Dr. Menderes Coşkun'a ve eski yazılı metinleri okumadaki ustalığını çalışmamıza yansıtarak yardımcı olan ve tez danışmanlığını üstlenerek bizlere şeref veren, desteğini ve hoşgörüsünü hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Yard. Doç. Dr. Muhittin Eliaçık'a, şükranlarımı sunarım.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Sesliler

آ ; اَیْ	: ā	اَ ; اِ	: e, a
اِیْ	: ī	اِیْ ; اِیْ	: i, ı
اِوْ	: ū, ō	اِوْ ; اِوْ	: u, ü, o, ö

Sessizler

ء	: ' (glottal stop)	ض	: z, ɟ
ب	: b	ط	: t̤
پ	: p	ظ	: ʒ
ت	: t	ع	: ʕ
ث	: s̪	غ	: ʕ
ج	: c	ف	: f
چ	: ɟ	ق	: k
ح	: h	ك	: k, ŋ
خ	: h̪	ل	: l
د	: d	م	: m
ذ	: z̪	ن	: n
ر	: r	و	: v
ز	: z	ه	: h
ژ	: j	ی	: y
س	: s		
ش	: ʃ		
ص	: ʃ		

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
KİŞİSEL KABUL	III
ÖNSÖZ.....	IV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	VI
GİRİŞ	1
SÛDÎ'NİN ŞERHİNDE GEÇEN KAVRAMLARIN MODERN KAYNAKLARLA MUKAYESESİ	4
1.1. GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	5
1.2. İÇKİ İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	6
1.3. SEVGİLİ İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	10
1.4. KIYMETLİ TAŞLAR.....	17
1.5. HAYVANLAR.....	18
1.6. ÖZEL İSİMLER.....	19
1.7. AŞK İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	24
1.8. MUSİKÎ VE MUSİKÎ ALETLERİ.....	26
1.9. COĞRAFÎ İSİMLER VE KAVRAMLAR.....	26
1.10. DİN VE TASAVVUF	28
1.11. BİTKİLER VE MEVSİMLER	32
1.12. EŞYA İSİMLERİ.....	33
1. 13. DİĞER KAVRAMLAR.....	36
SÛDÎ ŞERHİ (III.CİLT) SÖZLÜĞÜ.....	37
SONUÇ.....	108
BİBLİYOGRAFYA.....	109
ÖZGEÇMİŞ	112

GİRİŞ

Sûdî-i Bosnavî* *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'ı oluştururken devamlı, tutarlı ve sistemli bir şerh tekniği kullanmaya özen göstermiştir. Divân-ı Hâfız'da yer alan şiirleri incelerken öncelikle sayfanın sağ ve sol kenar boşluklarında şiirin veznini vermeyi tercih etmiştir. Bu da şiiri okumakta okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Şerh yaparken kullanmış olduğu yöntemler şu şekilde özetlenebilir: Sûdî, şiirleri bir bütün halinde ele almamış, beyitleri tek tek ele almıştır. Öncelikle her beytin Farsça orijinalini parantez içerisinde vermiş ve hem beytin hem de vermiş olduğu bilgilerin karışmaması amacıyla, beyitleri birbirinden ayıracak şekilde çizgiler koymuştur. Sonra da beyitte geçen kelime, kavram ve tamlamaların gramer yapıları, sözlük anlamları ve ıstılah anlamları hakkında bilgiler sunmuştur. Ayrıca fiillerin yapısıyla ilgili olarak; fiilin Arapça veya Farsça kökünü, hangi zaman kipinde kullanıldığını, kullanılan ekleri, fiillerin tekil ve çoğul şekillerini vermiştir. Bazı kelimelerin sözlük anlamlarını verdikten sonra, kelimenin Türkçe'deki kullanımını ya da Arapça'daki kullanımını ve bunların yanında Hâfız'ın kelimeyi kullanmaktaki murâdının ne olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Kelime, kavram ve tamlamalarla ilgili olarak bu tür bilgileri verdikten sonra Sûdî, "mahsûl-i beyt" bölümünde beytin Osmanlı Türkçesi ile açıklamasını yapmıştır. Türkçe açıklamaları yaparken kısa ve öz cümleler yerine uzun cümleleri tercih etmiş; bu cümleleri "amma" ve "ki" gibi çeşitli bağlaçların yardımıyla birbirine bağlamıştır. Kelimeleri gramer ve anlam yönünden inceledikten sonra Sûdî, "mahsûl-i beyt" ibaresiyle beyti açıklamaya başlamıştır. Bazı beyitlerde gerek kelime ve kavramları açıklarken, gerekse "mahsûl-i beyt" bölümünde olsun, ortaya koyduğu anlam ve düşünceleri destekleyecek mahiyette, kendi şerhinde bulunan beyitlerden ve başka şairlerin beyitlerinden faydalanmayı ihmal etmemiştir. Bu tür beyitleri verirken kendi şerhinde kullandığı beyitlerin hangi maddede geçtiğini belirterek ve başka şairlerden aldığı beyitlerin şerhten ayırt edilebilmesi için beyti vermeden önce "beyt" ibaresini kullanarak bir kolaylık sağlamıştır.

* "Sûdî'nin Hayatı ve Eserleri" hakkında ayrıntılı bilgi, Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlilerinden Adnan ŞİMŞEK'in hazırlamış olduğu "Sûdî'nin *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'ının 1. Cildinde Klâsik Türk Edebiyatı İle İlgili Kavramlar" isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinde verilmiştir.

Sûdî'nin şerhinde Arapça ve Farsça'dan alınan kimi kelimelerle ilgili gramer husûsiyetlerine değinilmiştir: “Cân-fezâ”, hayat verici anlamında kullanılmıştır. “Fezâ” kelimesinin kökü “fezâyîden”dir. Aynı şekilde; “cihân-gîr”, “gîrîden”den cihân tutucu, şöret verici; “dîde-i ma'sûka-bâz”, “bâzîden”den, gördüğünü sevici, mahbup ve dost anlamında; “dil-ârâm “ârâmîden”den, gönül dinlendirici; “dil-cû” “cûyîden”den, istemek ve dilemek anlamında, “dil-keş”, “keşîden”den gönül çekici; “dil-sitân”, “sitânî”den gönül alıcı anlamında kullanılmıştır.

Sûdî, kelimeleri ve kavramları açıklarken sözlük anlamlarının yanında ıstılah anlamlarını ve Hâfız Dîvânı içerisinde; teşbih, iham, mecâz ve kinâye yoluyla yüklenen anlamlarını da açıklamıştır. Örnek olarak şu kelime ve kavramları verebiliriz: Sûdî-i Bosnavî, şerhinde “Kevser”i sevgilinin yüzü anlamında kullanmıştır. “Rûy-ı cânân”ı aya teşbîh eylemiş ve Kevser demiştir. “Leb” sözcüğünü dudak anlamında kullanmıştır, ama onun kastı dudağın kenarıdır. Dudağın kenarını deniz kıyısında parlayan güneşin aksine benzetmiştir. “Lehçe” kelimesi Sûdî'nin şerhinde lisân anlamında kullanılmıştır. “Hûş-lehçe” tamlamasına da “tatlı dilli” açıklamasını getirerek sevgilinin bir unsurunu vurgulamıştır. “Nâzik-endâm” tamlaması “güzel vücutlu” anlamındadır. Sûdî'ye göre ise güzelliğinden dolayı süslenmeye ihtiyacı olmayan kadına derler. “Bâğ-bân”; “bahçıvan, bağcı” anlamındadır. Sûdî “bâğ-bân” sözcüğünü rakip anlamında kullanmıştır.

Sûdî “keşîde”yi “Tatar gözü” olarak tarif ediyor. Çünkü Tatarlar'ın göz kapakları dardır. Bazı güzeller de gözlerini süze süze bakarlar. Bu sebeple Sûdî, gözlerini süze süze bakan güzelleri, göz kapakları dar olan Tatarlar'a benzetmiştir.

Sûdî, “şûh” kelimesini küstah, sıcak kanlı ve haşrî manâsında kullanmıştır. “Tûr” kelimesi ile “kûy-ı cânân”ı kastetmiştir. “Ahvâl”, Şerh-i Divân-ı Hâfız'da aşk ve muhabbete işarettir. Aynı şekilde “hayret” kelimesi de aşka işarettir. “Mihr” kelimesi tavla oyununda tasa koydukları zardır. Bununla birlikte “mihr”, muhabbet anlamında da kullanılmıştır. “Âşık-keş” ise âşık öldürücü anlamında kullanılmıştır. “Miskîn-i garîbân”, mağmûm olan âşıklardır. “Uzâl”, onulmaz dert karşılığı olarak kullanılmıştır.

Sûdî'nin şerhinde bazı hayvan isimleri ile ilgili açıklamalar yapılmıştır: Meselâ “hink” boz at ve gök at anlamındadır. “Hink” çevgan ve cirit oyununa uygun

olan attır. Mısır, Şam ve Bağdat atlarına “hink” denir ve cirit oyunu bu atlarla oynanır. Sûdî, “hink” kelimesini başka bir beyitte yağız at anlamında kullanmıştır.

Sûdî'nin şerhinde, bazı tarihi yaşantı ve mitolojik isimlerle ilgili olarak açıklamalar yapılmıştır: “Dârâ”nın İskender-i Zü'l-karneyn'in babası olduğunu belirtilmiştir. “Hâne” kelimesi Şah Mansûr'un sarâyı için kullanılmıştır. Sûdî'nin şerhinde “arsa”, saray ortasındaki meydandır. Ama asıl kastedilen “meclis-i uşşâk meydânı”dır. Ayrıca arsa kelimesini, üzerinde satranç oynanan nesne olarak tanımlamıştır.

Sûdî-i Bosnavî'nin yorumuna göre; “arbede”, sarhoş kavgasına derler. “Hâm”, küpte veyâ fıçıda kaynayıp köpük atması geçmemiş olan, yani henüz kaynamakta olan şaraba derler. Ayrıca, laleyi şarapla dolu kadehe benzeten Sûdî, “kadeh-i lâle” tamlamasını kullanmıştır.

Sûdî şerhinde, “kemer” kelimesindeki gibi, kelimenin hem Türkçe, hem de Farsça anlamı verilerek açıklanmaya çalışılmıştır: “Kemer”, kuşak ve bel manâlarında kullanılmıştır. Türkçe’de “falan işe bel bağladım” derler. Acemler ise “kemer bestem” derler.

“Kasr-ı zer”, Şâh Şücâ'ın “Bihîşt” isimli bâhçesinde bulunan köşktür ki örtüsü sarıdır. “Gülşen”, gül bahçesi anlamındadır. Sûdî'nin şerhinde ise cennet anlamında kullanılır. “Manzar-ı hûr” da cennettir. Yine dini bir kavram olarak “tâ'ir-i kuds” tamlaması kullanılır. “Tâ'ir-i kuds”, “Cebrâil aleyhisselâm.”dır, ama selâm gönderen kimseye de “tâ'ir-i kuds” demiştir.

Sûdî'nin şerhinde “kafes”ten ve “hâne”den murat dünyadır.

“Tef”, Sûdî, şerhinde şu'le manâsında kullanmıştır. “Pervâne” ise tezkere ve hatt-ı hümayun mukavelesidir.

Sûdî'nin şerhinde “beyâz” kelimesi, ak ve kâğıt anlamındadır. “Defter”den ise murat kitaptır. “Sanat” kelimesini ise zerâfet, nezâket ve riyâ anlamında kullanmıştır.

Yukarıda örneklerini sıraladığımız kelimelerde görüldüğü gibi Sûdî şerhinde, bazı kelime, kavram ve tamlamalar genel kullanımlarının dışında Türk, Acem ve Arap yaşantısıyla paralel olarak farklı anlam değerleri kazanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÛDÎ'NİN ŞERHİNDE GEÇEN KAVRAMLARIN MODERN KAYNAKLARLA MUKAYESESİ

1.1. GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ UNSURLAR

bâğ: Ferit Devellioğlu'nun “bağ, büyük bahçe, bostan” (DEVELLİOĞLU, 1997: 64) anlamlarını verdiği “bağ” kelimesi için İskender Pala şunları söylüyor: “Bağ, bahçe. Sevgiliye ait güzelliklerin birçoğu bağlarda, bahçelerde olan özelliklerdir. Çiçeklerden, meyvelerden, ağaçlardan söz edilirken bağdan da elbette bahsetmek gerekir. Şair de bunu yapar ve sevgilinin güzelliğini, özellikle yüzünü ve yanağını bahçeye benzetir. Ravza, riyâz, bostân gibi müterâdifleriyle de kullanılan bağ, çok zaman cennet ile birlikte anılır ve cennet bahçeleri hatırlatılır. Gülistandan ayrı telakki edilen bağ ile birlikte bağ-ı iremden bahsedilir.

Şairin sözünü ettiği bağ ve bahçede bir akarsu (şairin göz yaşları), çiçek (sevgilinin gül yanağı, gonca dudağı), kuşlar (aşık denen bülbül) bulunur. Bu hali ile o tam bir güzellik örneğidir. Ancak bu bahçeden bahâr hiç eksik olmaz. Bahar gelince bağ bezenir, süslenir, güzelleşir, servisi, gülü, sünbülü, yasemeni, menekşesi, nergisi, lalesi, çınarı, narı; bülbülü, kumrusu, papağanı, tavusu ve bulutu ile bu bahçe bir seyrân yeridir. Şair bu bahçede kendini mutlu hisseder. Bah olunca bahçevân da olur. Çünkü oranın daima taze ve suya kanmış olması gerekir. Böyle yerlerde bezm ve eğlence düzenlenir. O zaman da mutrib, sâkî, sevgili ve âşık burayı süsler. Bu bahçe, şiir denen meyveler verir. Bütün bu dekorlar ile değişik şekiller arz eden bağ, bazen dünya olur, söz, ömür ve can olur. Dünya gibi bu bağ da geçicidir. Öyle ise ondan azamî ölçüde istifâde etmek gerekir.” (PALA, 2003: 63)

Sûdî-i Bosnavî'ye göre ise “bâğ”dan dünyâ murattır.

dâ'ire-i mînâ: “Kasr-ı mînâ gök kubbesi.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 649) Divân Şiiri Sözlüğü'nde ise “Şarap şişesi, cam, şişe, billur, mine. “Kasr-ı mînâ” gök kubbe anlamına gelir. Kuyumcuların gümüşe vurdukları sırçaya da mînâ denir. Bu sırça lacivert veya yeşil renkli olur. Divân şiirlerinde en çok şarap şişesi anlamında kullanılır.” (PALA, 2003: 334)

Sûdî'nin şerhinde ise mîna felek yerine kullanılmıştır. Âsmân anlamında. Mînâ yeşil sırçadır. Bu sebepten dolayı “dâ'ire-i mînâ”ya gökyüzü anlamı verilmiştir.

hüsrev-i hâver: Maşruk (doğu) padişahıdır. Sûdî'nin şerhinde güneş anlamını taşımaktadır. Bunun sebebi ise güneşin doğudan doğarak tüm dünyaya

hakim olmasıdır.

taht- ı revân: Nakil vasıtası. Devellioğlu'nda, “Dört kişi ve ekseriyâ iki katır tarafından taşınan nakil vâsıtası.” (DEVELLİOĞLU, 1997:1023) olarak tanımlanmıştır. Sûdî ise şerhinde taht-ı revânı felek anlamında kullanmıştır. Günbed-i mînâdan da o murattır...Üstü itibâriyle “taht-ı revân”, altı itibâriyle “günbed-i mînâ” demiştir.

tef: Sûdî, “tef”i “şu’le” anlamında kullanmıştır.

Zühre-cebîn: Yüzü Zühre yıldızı gibi parlak olan. (DEVELLİOĞLU, 1997: 1193) Şerh-i Divân-ı Hâfız'da ise, Zühre alınlı ve nâzik bedenli demektir. Zühre yıldızı berrak bir yıldız olduğu için alına isnât ederler. Yani berrak alınlı anlamında kullanılır.

1.2. İÇKİ İLE İLGİLİ UNSURLAR

âb: “Su, ma, zülâl. Divân edebiyatında âb (su) birçok yönlerden ele alınmış, çeşitli inanış, müşâhede ve telakkîlere göre teşbîh ve mecazlara konu olmuştur. Onda, her şeyden önce bir hayat vericilik özelliği vardır. Gelişip büyümeye zemin hazırlar. Tahrip edicilik, boğuculuk ve batırcılık izellikleriyle tehlike; temizleyicilik, güzelleştiricilik ve geliştiricilik özellikleriyle de nimettir.

Aşğın gözü çeşme, göz yaşı ise akan bir sudur. Âb-ı revân (akan su) tamlaması sevgilinin boyuna işaretidir. Sevgilinin gönlü taşır. Âşık bu taşı delmek veya yumuşatmak için devamlı akan göz yaşı suyunu kullanır. Yine göz yaşları serpererek sevgilinin mahallesini sulayıp süpürür. Sevgilinin Kâbe’yi andıran eşğine göz yaşı suyunu götürmekle de sevâba girmiş olur.

Ekmek ile birlikte su (âb un ân), bir cömertlik sembolü olur. Akıcılık özelliğiyle ömre, kesintisizlik özelliğiyle sevgilinin saçına teşbîh edilir. Yüzünü yerden kaldırmadığı için bir tevâzû sembolüdür. Âşğın aşk ile yanan gönlünü söndürmek için durmadan akar. Ancak o ateşin söndüğü olmaz. Susuzluğu ayna gibi telakkî edilir. Yerinde duramaz. Daima bî-karâr ve şûride-hâl’dir. Susuzluğu giderici özelliğiyle vuslatı simgeler. Kılıç veya hançerle kullanıldığında demire su verilerek çeliğe dönüştürülmesi hadisesinden yola çıkılır. Bu münâsebetle “âb-ı tîğ” veya “tîğ-i âbdâr” tamlamalarını kurar.

Tasavvufta, çeşitli kullanışların yanı sıra insanın yapısını teşkil ettiğine inanılan anâsır-ı erbaa'dan biri olarak da söz konusu edilir. “Âb u gil” ise fâni vücuttan kinâyedir. Saydam olması dolayısıyla kesifin zıddıdır ve sevgilinin yanağı ile yüzünü temsil eder. Üzerindeki kabarcıklarıyla taç giymiş padişah teşbîhlerine konu olur. Mecazî veya gerçek anlamda tamlamalar kurar.” (PALA, 2003: 11-12)

Sûdî'nin şerhinde ise âbla bâde kastedilmektedir. Bunda âbdan revnâk murattır.

âb-ı hayât: “Âb-ı hayât; katresi insanı (hayât-ı ebediye)ye eriştiren su. İskender-i Zülkarneyn, âb-ı hayâtı bulmak için yanını Hızır'ı rehber alarak zulumat içinde günlerce askeri ile yürümüş. Bir hayli gittikten sonra Hızır âb-ı hayâtı bularak içmiş, fakat, İskender yolunu şaşırarak Hızır'ı kaybetmiş, nihâyet avdete mecbur olmuş.” (LEVEND, 1984: 175)

İskender Pala “âb-ı hayât” hakkında şu bilgileri veriyor: “Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu. Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusu ile birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede âb-ı hayât olduğu söylenmiş. İskender, veziri Hızır'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve zulumât (karanlıklar) ülkesine varmış. Bu arada İlyâs da yanlarındaymış. İskender'de karanlıkları aydınlatan iki mücevher (veya bayrak) varmış. Birini Hızır ile İlyâs'a vermiş. Hangisi suyu bulursa yekdiğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Hızır ile İlyâs yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak istemişler. Hızır, yanında getirmiş olduğu pişmiş balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarsen bir damla su balığa damlamış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır bilmiş ki âb-ı hayât budur, kana kana içmiş. İlyâs'a da içirmiş. O sırada bunlara bir emr-i ilâhî gelmiş ki bundan İskender'e söz etmesinler.

Bir rivâyete göre de İskender'e haber vermek için pınardan ayrılmışlar, ama tekrar aynı pınarı bulamamışlar. Böylece Hızır ile İlyâs ölümsüzlüğe ermişler. Kıyamete dek Hızır denizde, İlyâs da karada sıkıntıya düşenlere yardım ederler ve her senenin 6 Mayıs günü İskender seddi üzerinde buluşup Ka'be'ye hacca giderek o yıl yapacakları işleri görüşürlermiş. Doğu edebiyat ve efsanelerinde bu hikâyenin varyantlarına çok rastlanmakla birlikte Batı'da da âb-ı hayât inancı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de Zülkarneyn, Hızır ve İlyâs dolayısıyla bu sudan bahsedilir.

Bu suyun bulunduğu zulumât ülkesini İbrahim Hakkı, altı ay gece altı ay gündüz olarak Kuzey Kutbu olarak belirler. Taberî ise Azerbaycan'ın kuzeyinde bir yer olarak gösterir. Orta Çağ'da da yer yüzünde bilinen yerlerin dışındaki kısımları zulumât adı verilirmiş.

Âb-ı hayât efsanesi halk hikayelerine ve folklorumuza da girmiştir. Köroğlu Destanı'nda anlatıldığına göre Köroğlu, avladığı kuşu bir gölde yıkarken kuş canlanır. Köroğlu bunu babasına haber vermeye gider. Geri döndüğünde göl bin parçaya bölünmüş ve Bingöl olmuştur.

İlâhî aşk anlamında tasavvufî bir sembol olarak kullanılan âb-ı hayât, ledün ilminden kinâyedir. O, mürşid-i kâmilin, hayvânî hayat yaşayan insan aklını diriltten sözleri ve nazarıdır. Edebiyatımızda geniş bir kullanım alanı bulan bu mazmûn, manevî neş'eyi, aşk ve irfânı karşılar. Şiirlerde, ince ve saf söz olarak kullanıldığı gibi sevgilinin dudağında da âb-ı hayât özelliği vardır.

Dudakları çevreleyen ayva tüyleri ise zulumât ülkesidir. Genellikle Hızır ve İskender ile telmih ve tenâsüp yoluyla kullanılır. Bazen şâirin kendi şiirini de âb-ı hayâta benzettiği olur. Çeşme-i hayât, çeşme-i cihan, çeşme-i hayvân, aynü'l-hayât şekilleriyle de kullanılan âb-ı hayât, İskender-nâmeler'de geniş şekilde ele alınmıştır. Bu tamlama yerine âb-ı bekâ, âb-ı câvît, âb-ı câvidânî, âb-ı cüvân, âb-ı hayvân, âb-ı Hızır, âb-ı İskender, âb-ı zindegî ve âb-ı zindegânî tamlamaları da kullanılır.” (PALA, 2003: 13)

Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar isimli eserde “âb-ı hayât” için söylenenler şunlardır: “Türkçe adı bengisudur.

Kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulûmât, zulmet denilen ve menbaı meçhul diyarda bulunan sudur ki içien ölmez, dünya durdukça yaşarmış. Şark rivâyetlerindedir.

Bu suyu Hızır ve İlyas peygamberler bulup içmişler; sonra Allah bu pınarı insanların gözünden sakladığından İskender Zulûmât'a kadar gittiği halde suyu bulamamıştır.

Âb-ı hayât “Seyyah İbn-i Batûta'nın Çin'de bir büyük nehre verdiği isimdir ki akreb ihtimale göre sarısu demek olan Hung-hu veyahut mavisu olan Yengçe-kang nehridir.

Âb-ı hayât; yani dirlik suyu Tuhfe-i Vehbî Şerhi'ne göre mahbûbun ağzı ve can başışlayan söz demektir. Şark edebiyatının en zengin mazmunlarından birini teşkil etmiştir..." (ONAY, 2000: 66)

Sûdî-i Bosnavî ise "âb-ı hayât"ı bâde anlamında kullanmıştır.

arbede: "Kavga, patırtı." (DEVELLİOĞLU, 1997: 37) Sûdî-i Bosnavî'nin yorumuna göre; sarhoş kavgasına "arbede" derler.

berk-i sabûh: Sabah vaktinde içilen şarabın yarağı, yani esbâbı demektir.

cûş: "Coşma, kaynama." (DEVELLİOĞLU, 1997: 146) "Cûş" sözcüğü hakkında Sûdî'nin şerhinde şu yorumlar yapılmıştır: "Der-cûşem kaynamaktayım. Zirâ şîre-i engûru ve gayrısını fiçı veyâ küpe kosan, bir kaç gün turduktan sonra kaynamağa başlasa gerekir ve köpük atmaya. Bu mertebeye vardıkta hamr olup şûrbî-i harâm olur... Kûpün ağzını kerpiç ve balçık ile sıvadıklarından nite ki es'âr-ı 'Acem'den fehm olunur." Yukarıdaki satırlarda da görüldüğü gibi Sûdî de "cûş"u kaynama anlamında kullanmıştır, ama onun kastettiği kaynama küpte bekletilen şarabın köpürüp kaynamasıdır.

hâm: "Pişmemiş, olmamış, çiğ. İşlenmemiş, üzerinde çalışılmamış, boş, nafiye, beyhûde. Terbiye, tecrübe görmemiş, acemi (kimse)." (DEVELLİOĞLU, 1997: 320)

Sûdî'ye göre ise; "hâm" küpte veyâ fiçıda kaynayıp köpük atması henüz geçmemiş olan, yani henüz kaynamakta olan şaraba derler.

hâzin: "Hazîne muhafızı, hazînedar, bekçi." (DEVELLİOĞLU, 1997: 351)

Sûdî de "hâzin"i hazînedâr anlamında kullanıyor ve ekliyor: "şâriblerden hamr akçesini kabz edip zabt iden kimsedir."

hoy: "Ter." (DEVELLİOĞLU, 1997: 387) Sûdî "hoy"a arak anlamını vermiştir.

hum-şiken: Kûp kırıcı. Acem diyârında muhtebes olur. Bizim diyârımızda bu hizmeti subaşilar işler. Muhtebesler, narha müteallik maslahatdan gayrı işe karışmazlar.

kadeh-i lâle: Lâle, şarapla dolu kadehe benzer, ama şaraptan hâlî(farklı bir şey)dir.

kadeh-sâz: Kadeh düzücü. Sûdî, nergisin açılmasını, açılmış halini kadehe benzeterek “kadeh-sâz” benzetmesini yapmıştır.

karâbe-perdâz: “Karâbe; kırba, büyük testi, büyük şişe.” “Perdâz; tertipleyen, düzenleyen, düzeltici.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 488-858)

Sûdî’ye göre ise “karâbe- perdâz”, sürâhi boşaltıcı, yani dolu sürâhileri içici anlamındadır. “Karâbe- perdâz”, goncalıktan çıkıp mutabbak gül olucu anlamındadır. Karâbe, kaba kulak dedikleri büyük testidir. Sürâhiye de derler.

Kasr-ı zer: “Kasr; köşk, kâşâne, saray.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 493) “Zer; Altın, akçe, para.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1180)

Sûdî şerhinde, “kasr-ı zer”, Şâh Şücâ’ın “Bihişt” isimli bâhçesinde olan köşktür. Örtüsü sarı olduğu, yani altına benzediği için bu isim verilmiştir.

mey-i reyhânî: “Mey, şarap.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 637) “Reyhânî; fesleğen gibi ince nakışlı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 890)

Sûdî’ye göre “mey-i reyhânî”, bir tür şaraptır.

1.3. SEVGİLİ İLE İLGİLİ UNSURLAR

akîk: Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü’nde “akîk” için söylenenler şunlardır: “Kırmızı renkte kıymetli bir taştır. Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akîk, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen’den çıkarılmıştır. Dudak, renk bakımından akîke benzer. O, içinde inciler (dişler) saklayan saf akîkten bir kutucuktur. Yine âşıkın göz yaşları da akîk rengindedir. Tenâsüp yoluyla çıkarıldığı yer olan Yemen ve Süheyl yıldızı ile birlikte kullanılır. Eskiden yüzük ve gerdanlık gibi süs eşyasının çoğunlukla akîkten imal edilmesi ve akîkin insan ruhuna olumlu yönde etki ettiği inancı da tenâsüp yoluyla akîkten bahsedilmesine yol açmıştır. Akîk bedenden akan kanları durdurmuş. Kalbe kuvvet verir ve hafakanı giderirmiş. Göze sürme diye çekildiğinde görme melekesini artırır ve kirpikleri güzelleştirmiş. Yüzük olarak taşındığında fakirliği giderdiğine dâir bir hadîs rivayet edilmiştir.”

Ahcâr envaından bir asil taştır ki Yemen diyârından olur. Ve Hicâz vilâyetinde bir vâdinin adıdır. Ve şol sudur ki yolunu yarıp şakk ede. (PALA, 2003: 24-25)

Ahmet Talat Onay “akîk” taşı hakkında şu bilgileri vermiştir: “Yemen diyârında bulunan bu kırmızı taş, rengini gûyâ Süheyl yıldızının ziyâsı tesiriyle almış. Bu kanaat İran ve Türk şâirlerince umumîdir.

Hâfız şârihi Sûdî Efendi şu mâlûmâtı veriyor: “Akîk, madenden balmumu gibi yumuşak çıkar. Sonra bazı muâcele ile kaynatırlar ki kıvam bağlar. Nasîr-i Tûsî Cevâhir-nâmesinde “Akîkle anberin madenini kimse bilememiştir. İkisi de deryâ kenarında devşirilir. Ve bazı muâlecelerle terbiye ederler ki bu sûrete girer.” diyor.” (ONAY, 2000: 95)

Sûdî, “akîk” sözcüğünü kinaye ile dilber ve leb (dudak) anlamında kullanmıştır.

bâğ-bân: “Bahçıvan, bağcı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 64)

Sûdî, “bâğ-bân” sözcüğüne rakip anlamını vermiştir.

çehre-güşâ: “Yüzünü açan, yüz açıcı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 154)

Sûdî’nin, “çehre-güşâlık”tan kastı hûb (güzel) görünmektir.

çevgân-ı zer: Çevgân-ı zerden Sûdî’nin kastı ebrû-yı cânân (sevgilinin kaş) veyâ mâh-ı nev(hilâl)dir.

dilber-i nev-hâst: “Dilber; gönlü alıp götüren, güzel.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 186)

“Nev-hast; genç, taze hayvan.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 829)

Şerh-i Divân-ı Hâfız’da “dilber-i nev-hâst”, taze yetişmiş, civân anlamlarında kullanılmıştır.

dil-dûz: “Gönül delen, kalbe batan.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 186)

Sûdî’nin şerhinde ise yürek dikici demektir. Meselâ terzilerin ve gayrılarının dikmesi gibi, ama bunun gibi yerlerde mıhlamak murâttır. Nitekim Gülistân’da bir kıt’ada;

Şerîf eger müteza`if şevved hayâl me-ber

Ki pâ-y-gâh bülendeş za`if hâhed şüd

Ver âsitâne-i sîmîn be-mîh zer-dûzed

Kemân me-ber ki Yehûdî şerîf hâhed şûd

buyurmaktadır.

gûl-berg: “Gül yaprağı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 297)

Sûdî-i Bosnavî de “gûl-berg”i gül yaprağı olarak almıştır. Ama onun murâdı ruh-ı cânân(sevgilinin ruhu)dır.

kâkûl: Devellioğlu, “kâkûl”ü “alın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, kâhkûl, perçem.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 483) olarak anlamlandırmıştır.

İskender Pala ise “alına dökülen saç, kahkûl, perçem anlamında kullandıktan sonra, Divân şiirinde zûlf ile aynı kullanımdadır.” (PALA, 2003: 266) demiştir.

Sûdî'nin bunlara yaptığı ekleme ise şudur: Kâkûl-i Türkâne. Türkler'in kullandığı kâkûl demektir.

kemân-ebrû: Sûdî, “kemân-ebrû” sözcüğünü yay kaşlı anlamında kullanmıştır.

keşîde: Sözlüklerde “keşîde” şu şekilde tarif edilmiştir: “Çekilmiş, çekiliş, tartılmış, tertîbedilmiş, dizilmiş, yazılmış. Eski yazıda bâzı harflerin üzerine çekilen çizgi; sin, şın, vav... gibi kuyruklu uzantılı harflerin yazıda mahsus sûrette çekilmesi.” (DEVELLİOĞLU,1997: 511) “Bu çekilmiş tabiri bikaç mevzide istimal olunur. Evvelâ tartılmış, vaz’olunmuş yarinde söylenir. Hatta çek tabir olunan tartı bundan me’huzdur. Saniyen, uzumış gitmiş mevkiinde bir tarafa çekilmiş gitmiş derler. Tezgaha çulhalar iş çekmek, kısrğa aygır çekmek mevkilerinde caridir. Farisîde dahi kezalik bu mahallerde istimal olunur. Mesela uzun boylu adam keşidekad, söbü yüzlüye keşide-ruy derler. Lügat-i Horasanîde keşide, o nakş-i dilârâya denir ki zenan parça üzerine sırma ve ipliğe tarh ederler. O tokata ve yumruğa da denir ki bir kimseye vurmak ölçüsünde ve tedarikinde oluna. Vurmağa yapınmak ve ölçülenmek tabir olunur.” (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 433)

Sûdî ise “keşîde”yi “Tatar gözü” şeklinde tarif ediyor. Çünkü Tatarlar’ın göz kapakları dardır. Bazı güzeller de gözlerini süze süze bakarlar. Bu sebeple Sûdî, gözlerini süze süze bakan güzelleri, göz kapakları dar olan Tatarlar’a benzetiyor.

Kevser: Sözlükte “maddî ve mânevî çokluk; kalabalık nesil. Cennet’te bir havuzun adı. Kur’ân-ı Kerîm’in 108 inci sûresi.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 513) şeklinde tarif edilmektedir. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar isimli eserde ise Kevser hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Cennette bir ırmağın adıdır. Edebiyatımızda tatlı ve temiz, saf şarap mânâlarına kullanılmıştır...” (ONAY, 2000: 317)

Ansiklopedik Divân Şiir Sözlüğü’nde Kevser için; “Cennette bir suyun adı. Kur’ân-ı Kerîm’de Kevser Sûresi vardır. Tefsirlerde Kevser hakkında çok çeşitli izahlar yer alır. Akarsu veya göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen; eninin de Safâ ile Aden arası kadar olduğu, etrafında birçok kıymetli kâseler bulunduğu, oradan bir kez içenin bir daha susamadığı vs. bunlardandır. Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuakmış. Kevser’i, Cennet’te Peygamberimize verilmiş özel bir havuz olarak tefsir edenler de vardır. Edebiyatta sevgilinin dudağı için benzeten olur. Âb-ı Kevser ve Şarâb-ı Kevser tamlamaalarıyla da kullanılır.” (PALA, 2003: 281) denilmektedir.

Sûdî-i Bosnavî’nin şerhinde “Kevser” sevgilinin yüzü için kullanılmıştır. Sûdî, Rûy-ı cânânı aya teşbîh eylemiş ve “Kevser” demiştir.

leb: “Dudak.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 545) İskender Pala da lebe dudak anlamını verdikten sonra şu eklemeleri yapmıştır: “Divân şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, divân şâirinin vaz geçemediği bir güzellik ögesidir. Cinsî açıdan öpmek, emmek, sormak, ağza almak, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır. Dudağın gülümsemesi âşık için fevkalâde bir durumdur. Ağız ve dişler onun içindedir. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır. Dudak, birçok yönlerden teşbîh ve mecâzlara konu olur. Renk ve şekil yönünden şarap, kadeh, sâkî, meze, meyhâne vs. olur. Şîrîn (tatlı)lik en belirgin özelliklerindedir. Ancak yine de acı sözler söylemesi uzak değildir. Renk bakımından la’l’e benzer. Bazen yakût ve mercân olduğu da vakîdir. Şekil yönünden bir hokka, dür, mühr-i

Süleymân'dır. Bu hokka veya dürc 8kutucuk) içinde inci dişler saklıdır. Nitelik bakımından bir tabîb, darü'ş-şifâ, ilâç, devâ, em, gülşeker ve tiryâk olur. Âşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilaç dudakta mevcuttur. Bazen helvâ ve tatlı olur. Bazen şeker, ney-şeker, şehd, hurma, şîrîn olur. Bunun yanında kötü sözleri ve âşığı azarlamalarıyla zehir de olabilir. Ateş, sürh, kan, kan içici, hûn-bahâ, gibi özellikler de dudağa aittir. Goncadır, güldür, semendir. Âb-ı hayât, çeşme-i cân, Kevser ve Çeşme-i Hayvândır. Ancak onu içebilen olmamıştır. Söyledikleriyle ölüleri diriltmek bakımından bir Îsînefes ve Îsîdem'dir. Dirilen ise âşıktır. Bazen dudak bir sır, râz-ı nihân, nükte-i İlâhîdir. Bazen da nâ-peydâdır, görünmez. Görünmeyecek kadar küçüktür, bir noktadır, hatta hiç görünmeyebilir, hayâldir. Rûyâdır. Âşık onu düşünebilir, asla erişemez.

Dudak hakkında söylenilecek sözler bu kadarla bitmez. bazı ikili üçlü teşbîhmer ile daimâ şâirin fikir ve hayâl merkezlerinden birin oluşturur.” (PALA, 2003: 297)

“Leb” sözcüğünü Sûdî-i Bosnavî de dudak anlamında kullanmıştır, ama onun kastı dudağın kenarındır. Dudağın kenarını deniz kıyısında parlayan güneşin aksine benzetmiştir.

lehçe: Ferit Devellioğlu'nun sözlüğünde, “dil; dil kolu, bölge dili” (DEVELLİOĞLU, 1997: 546) anlamında kullanılmıştır.

Sûdî'nin şerhinde lisân anlamında kullanılmıştır. “Hûş-lehçe” terkibine de “tatlı dilli” açıklaması getirilerek sevgilinin bir unsurunu vurgulanmıştır

lutf: “Hoşluk, güzellik; iyi muamele, iyilik” (DEVELLİOĞLU, 1997: 554) manâlarına gelir. İskender Pala Ansiklopedik Divân Şiir Sözlüğü'nde “lutf” kelimesini aynı anlamda kullanmış ve şu eklemeleri yapıyor: “Allah'ın yardım ve müsaadesi. Latîf ve letâfet kelimeleri de lutf ile ilgilidir. Divân şiirinde sevgiliden çeşitli şekillerde daima lutfta bulunması istenir. Özellikle şeyhler müridlerine veya halka lutf gösterirler. Kasîdelerde de câize istenirken lutf çok kullanılır.” (PALA, 2003: 34)

Sûdî ise “lutf”u efsûs olarak almış ve “leb-i dilberân”(dilberlerin dudağı)ın bir vasfı olarak nitelendirmiş.

mâh-rûşen: “Mah, ay. Rûşen; aydın, parlak; belli, meydanda.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 563,899)

Sûdî “mâh-rûşen”i iki anlamda kullanıyor: Birincisi; güneş gibi parlak olan, güneşin parlaklığını almış olan (sevgili). İkincisi ise güneşin aydınlığını ve parlaklığını kesmiş olan (sevgili). Her iki vasıf da sevgiliye aittir.

mâh-sîmâ: “Mah, ay. Sîmâ; yüz, çehre, beniz.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 953) Sûdî’nin şerhinde ise “ay alâmetli” anlamında kullanılmıştır.

mebsim: Ağız (dehân) manâsında kullanılmıştır. Aslında tebessüm yeri demektir.

mevve-i resîde: Olgunlaşmış meyve anlamına gelmektedir. Çünkü sözlükte resîde, “erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 887) anlamlarını taşımaktadır. Sûdî’nin görüşüne göre ise “mevve-i resîde”den cânân murattır.

nâzik-endâm: “Nâzik endamlı, güzel vücutlu.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 812) anlamında kullanılmaktadır.

Sûdî’ye göre ise avrat (kadın)a derler. Hâsılı, güzelliğinden dolayı süslenmeye ihtiyacı olmayan avrat (kadın).

ra’nâ: “Güzel, lâtif, hoş görünen.; ahmak, sünepe kadın” (DEVELLİOĞLU, 1997: 877) anlamındadır. Şerh-i Divân-ı Hâfız’da ise iki yüzlü anlamı verilmiştir.

rûd: “İrmak, çay; kemeçe; saz kirişi, saz teli” (DEVELLİOĞLU, 1997: 897) anlamlarını karşılamaktadır.

Sûdî’nin şerhinde saz kılı ve bir sazın ismidir. “Rûd”, ırmak ve “zinde-rûd”, İsfahân ırmağı. Şîrâz’dan İsfahân’a bir ırmak kenârıyla gidilir. Ayrıca rûd, güzel oğlan manâsınadır. Yani dilber murattır.

san’at: “Sanat, ustalık; hüner, mârifet; bir şeyi güzel yapmak, bir şeyin güzel, beğenilir olması için uygulanan kurallar.” (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 633)

Sûdî’nin şerhinde “san’at”, zerâfet, nezâket ve riyâ anlamıyla açıklanmıştır.

selsebîl-mûy: Selsebîl “tatlı ve hafif su ve Cennet’te bir çeşmenin adı”dır. (DEVELLİOĞLU, 1997: 934) Sûdî, “selsebîl-mûy”u, selsebîl saçlı diye teşbîh etmiştir.

Bu teşbîh sıra dışı bir teşbîhtir. Çünkü kimse muyı âba teşbîh eylememiştir. “Selsebîl-mûy” zincir şeklinde olan mûyu anlatmak için kullanılmıştır. Zira akışı itibariyle suyun şekli zincire benzer.

sîm-*endâz*: Gümüş tenli demektir.

şâh-ı şimşâd-kad: Sûdî, bu terkîbi, şimşir ağacı gibi uzun boylu güzellerin efendisi anlamında kullanmıştır.

şûh: “Hareketlerinde serbest, neşeli, şen ve oynak (kadın). Açık saçık, hayasız (kadın).” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1003) Sûdî, “şûh” kelimesini küstâh anlamında ve sıcak kanlı, haşrî anlamlarında kullanıyor.

tuârâ-yı müşgîneş: Hükümler ve berâta çekilen nişândır. Sûdî, ebrû (kaş) için kullanmıştır.

Tûr: Sînâ dağı. (Sînâ yarımadasında Allah’ın tecellî ve Hz. Musâ ile tekellüm ettiği dağ.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1113) İskender Pala Tûr için şu açıklamaları yapıyor: “Dağ. Sînâ çölünde bir dağın özel adı olup Tûr-ı Sînâ veya Tûr dağı olarak bilinir. Musâ peygamber, kendine inananlar ve Mısır’dan çıkıp giderken Allah’ın davetiyle bu dağa çıkıp orada Allah ile konuşmuştur. Bu yüzden “Kelîm” sıfatını almıştır. Yine bu dağda Allah’ı görmek isteğinde bulunur ve Allah dağa tecellî edince dağ paramparça olur. Hakkındaki bu inanışlar ile divân şiirimizde çok anılır. Tasavvufta Tûr dağı, insanın maddî yapısını temsil eder. Nitekim bu maddî yapı, Allah’ın tecellîsi ile yok olur. Bunun için önce varlığı yok etmek gerekir.” (PALA, 2003: 474)

Agâh Sırrı Levend, Musa Peygamber’in Tûr dağında Allah ile konuşmasını daha geniş bir şekilde işlemiş: “Mısır’dan kaçan Musa, Şuayp Peygamber’in yanında on sene koyun güttükten sonra, ailesini ve iki çocuğunu alarak tekrar Mısır’a dönmek üzere yola çıktı. Tûr-ı Sînâ’ya yaklaştığı zaman şiddetli bir rüzgâr ve yağmurla karşılaştı. Yolunu şaşırdı. Ateş yakmak istediye de çakma ateş almadı. O sırada uzakta bir ateş gözüne ilişti. Ateşe yaklaşıncaya, ateşin bir ağaç tepesinde olduğunu gördü. Korkarak dönmek istedi. Ozaman ağaçtan: (Ya Musa ben âlemlerin Rab’bi olan Allah’ım) diye bir nida işitti.

Musa secdeye vardı. O sırada ikinci bir hitap daha işitti: (Ya Musa ben senin Rab'binim: Nalınlarını çıkar; sen Tuva denilen mukaddes vadidesin.)

Musa Tûr-ı Sîna'da Allah'ın hitabına mahzar olduğu sırada: Ya Rab'bi bana zatını göster, sana bakayım, dedi. Allah ta: Sen beni göremezsin, dedi; fakat dağa bak, eğer benim tecellime tahammül edip durursa beni görürsün. Allah, dağa tecelli edince dağ parçalandı; Musa da düşün bayıldı.” (LEVEND, 1984: 118-119)

Sûdî'nin “Tûr”u kûy-ı cânân anlamında kullanmıştır.

1.4. KIYMETLİ TAŞLAR

çerh-i mînâ: “Mavi gök kubbe.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 153) Sûdî'nin şerhinde ise yeşil sırça anlamında kullanılmıştır.

fîrûze: “Nişabur'da çıkan açık mâvi renkli ve değerli bir yüzük taşı. (Kelime Farsça “pîrûze”den alınmıştır.)” (DEVELLİOĞLU, 1997: 269)

“Fîrûze”ye, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü'nde, aynı anlamlar verilmiş ve şunlar eklenmiştir: “Gök rengi olarak da firuze rengi ele alınır ve gök ile ilişki kurulur. Bazen sevgilinin ayva tüyleri bu taşta benzetilebilir. Ağaç yapraklarıyla renk benzerliği dolayısıyla bir arada bulunduğu yerler de vardır.” (PALA, 2003: 168)

Sûdî-i Bosnavî de “firuze”yi gök renkli bir taş olarak tarif etmiş ve feleğe eşbîh eylemiştir.

genc-i şâygân: (Şâygân, “Hüsrev-i perviz'in hazâin-i semâniyesinden bir hazine adıdır. Gayette feravan olmakla kâfiye-i şâygân ile tesmiye olundu. Mutlaka genc-i ferâvân manasına da istimal olunur.”) (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 711)

Sûdî'nin şerhinde ise “şâygân”la ilgili olarak şunlar anlatılmaktadır: “Zamân-ı Kadîm'de bir azîm define zâhir olur. Bir yerde ona genc-i şâygân derler. Ondan sonra her vâfir (çok, bol) mala teşbîh tarîkiyle genc-i şâygân dediler.”

la'l-i rümmân: (“La'l; kırmızı,al. Kırmızı ve değerli bir süs taşı. Dudak. Rümmân, nar.”) Nar tanesi gibi kırmızı lal. (DEVELLİOĞLU, 1997: 541-901)

Sûdî'ye göre “la'l-i rümmân”, “nâr dânesi gibi la'l” demektir. “La'l”i rümmânîlikle vasf eyliyor. Zîrâ “la'l”in mu'teber olan rengi budur.

yâkut-ı sürh-rû: “Yâkut, değerli süs taşı. Kırmızı, sarı, beyaz, mâvi renklerde olur.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1155)

“Yâkut” için Ahmet Talat Onay şunları söylüyor: “Kıymetli taşlardandır. Kırmızı, sarı ve gök olur. Ateşe mütehammildir. Bütün taşlardan ağırdır. Erimez. Elektriği bir iki saat muhafaza edermiş. Boğaza asılırsa tâûn ve vesveseye nâfi imiş. Emilirse harâreti kesermiş. Tâun zamanında bir kimse bel’ eylese ol şahşa tâun isabet eylemezmiş. Kışın suya atılsa su donmazmış.” (ONAY, 2000: 496)

“Yâkut” hakkında İskender Pala’nın verdiği bilgiler de önemlidir: “Kırmızı, sarı ve gök renginde olmak üzere üç çeşidi vardır. En kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olandır. Buna yakût- rümmâni de denir. Yenildiğinde kalbe iyi gelirmiş. Bu nedenle yakût-ı müferrih denilen bir çeşit pahalı şerbet de yapılmış.

Divân şiirinde yakût la’l ile aynı özellikleri taşır. Sevgilinin dudağı, âşıkın ağlamaktan kızarmış gözü ve kanlı gözyaşları yakûtu andırır. Kadeh, yüzük, gerdanlık, küpe, hokka vs. eşya yapımında da kullanılan yakut, daha çok kırmızı rengi ve kıymetli oluşu dolayısıyla sözkonusu edilir. Şarabın rengi de yakûta benzer.” (PALA, 2003: 492)

“Yâkut-ı sürh-rû”, kızıl benizli yâkut. Hâfiz’in sözü, “yâkut”un genellikle kızıl olduğuna delâlet eder. Bununla birlikte sarı ve siyah da olabilir. Rivâyet olduğuna göre Mekke’de bulunan Hacerü’l-esved taşı yâkuttur. Müslümanlar Mekke-i Mükerrreme’yi aldıklarında Hacerü’l-esved’i almak için kendi aralarında iki yüz bin sikke toplamışlardı. Ellerindeki Hacer’i yâkut ile karşılaştırmışlardı.

1.5. HAYVANLAR

esb-i siyeh: Siyah at anlamına gelmektedir. Sûdî’ye göre de “esb-i siyeh”, siyah atır ve atlar arasında siyah atın itibarı yüksektir. Siyah at; asker atı, yani er atıdır.

habâb: “Su üzerinde olan hava kabarcıkları.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 302) Sûdî’nin şerhinde de “habâb”, suyun kabarcığı anlamındadır, ama hânın zammıyla okunuşuyla, kara yılan cinsinin ismidir.

hink: Devellioğlu ve Levend'in eserlerinde "kır at" (DEVELLİOĞLU, 1997: 371), (LEVEND, 1984: 24) anlamında kullanılmıştır. Şerh-i Divân-ı Hâfız'da ise boz at ve gök at anlamındadır. Çevgan oyununa uygun olan attır. Çevgan oyununu onunla oynarlar. Mısır atı, Şam atı ve Bağdat atlarına hink denir ki cirit oyunu bu atlarla oynanır. Her atla çevgan ve cirit onanmaz.

Sûdî, hink sözcüğünü başka bir beyitte yağız at anlamında kullanmıştır.

tâ'ir: "Uçucu, uçan. Kuş." (DEVELLİOĞLU, 1997: 1024)

Sûdî'nin şerhinde de "tâ'ir", kuş anlamında kullanılmıştır. Fakat asıl söylenmek istenen "peyk-i cânân"dır. "Tâ'ir", cânânla âşık arasında vâsita görevini yerine getiren kuştur. Peyk ve kebûter gibi.

Ayrıca Sûdî şerhinde, "tâ'ir" için şunlar zikredilmektedir: "Bunda murg manâsınadır. Mâlûm olunur ki Arap âdetindedir; sefere veyâ bir maslahat için önden çıksa ve yolunda bir murg vâkı olsa, ol murgu uçurur. Eğer sağ tarafa uçarsa teyemmün eder ve eğer sol tarafa uçarsa teşa'üm eder. Sağ tarafa uçan murga tâ'ir-i hayr derler ve sol tarafa uçana tâ'ir-i şer derler."

1.6. ÖZEL İSİMLER

berehmen: "Puta tapan, puta tapanların papazlarıyla ateşe tapanların bilgin ve soysop olanları." (DEVELLİOĞLU, 1997: 87)

İskender Pala'nın eserinde "berehmen" şu şekilde anlatılmaktadır: "Hintliler arasında yayılmış olan Brahma dininin rahiplerine denildiği gibi, Mecusî din adamlarına da bu ad verilir. Daha sonra soyu soppu belli kişizâdeye ve akıllı, tecrübeli, otoriter kişilere lakap olmak üzere kullanılmıştır. Kelimenin berehemen şeklinde kullanıldığı da olur." (PALA, 2003: 78)

Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar isimli eserde de "berehmen" sözcüğü hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Berahmâ denilen Hind ma'-bûduna mensup olan Mecusîlerin rûhânîlerine verilen unvan. Berhemen şeklinde de söylenir. "Bunların mûtekit oldukları mezhepte nûrânî ve zulmânî iki ehl-i isbât ile berâbe sâbiîlerin bir sınıfı gibi şemsi takdîsen ateşperestlik dahi mevcut olduğundan bazı Mecusîler ve mutaassıp berehmenler kendilerini ateşe atıp yakarlar. Tenâsuh ve hulûle de kâil olduklarından daha mutaassıpları karıncaları ve böcek gibi şeyleri

basıp öldürmemek için sokakta önlerinde bir süpürgeci bulundurlardı. Lâkin şimdi o kadar taassup izhâr eden ve ateşte yanmak sevâbına atılan yoktur.” (ONAY, 2000:140)

Sûdî-i Bosnavî'nin yorumuna göre ise “berehmen”, ıstılâhta Hind hekîmine karşılık gelir. Tarihte ise Hint pâdişâhlarına derler.

câm-ı ‘âlem-bîn (câm-ı keyhüsrev, câm-ı gîtî-nümâ): “Cihânı gösteren kadeh” (DEVELLİOĞLU, 1997: 123), “Cemşid’in kadehi.” (LEVEND, 1984: 337)

Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü’nde “câm-ı ‘âlem-bîn” için söylenenler şu şekildedir: “Cem (Cemşid)’in, üzerinde yedi hat bulunan kadehi. Rivayete göre Cem, maiyeti ile birlikte bir kır gezisindeyken, gökte bir kuş görür. Kuşun ayaklarına bir yılan sımsıkı sarılmıştır. Okçularına kuşa zarar getirmeden yılanı vurmalarını söyler. Kuş kurtulunca Cem’in yanına gelir ve gagasından çıkardığı birkaç taneyi bırakır. Bu tanılır toprağa ekilince üzüm ve asma elde edilir. Üzümün suyunu içmek âdet haline gelir. Ayrıca çok bekleyen üzüm sularının zehirli olduğu inancı yaygınlaşır. Birgün cemin câriyelerinden birisi intihar etmek ister. Bunun için de bir köşede unutulmuş ve köpürmüş olan üzüm şirasını içer. Daha sonra kendisinde değişik rûh halleri belirir. Kendisine geldiğinde keyfiyeti Cem’e anlatır. O da şırayı uzun müddet bekletip içmeyi âdet haline getirir. Bu sıra şaraptır.

Bu nedenle şarap, Cem ile birlikte çok anılır. Cem’in kadehi ise, üzerinde yedi hikmeti bildiren yazıların bulunduğu bir kadeh imiş. Divân edebiyatında şarabın önemi bu yedi hikmet ile ilgili gösterilir ve Câm-ı Cem tamlamasıyla şarabın ibret verici hâli de anlatılmak istenir.

Yedi feleğin sırrını taşıyan bu kadeh temsilî yedi madenden yapılmıştır. Efsâniye göre bu kadehde bütün cihan seyredilebilirmiş. Şarabın verdiği keyfiyetten dolayı böyle bir inanış yerleşmiş olmalıdır. Câm-ı kîtî-nümâ diye de anılır ve gönül yerine kullanılabilir.” (PALA, 2003: 93)

Bu sözcük hakkında Ahmet Talat Onay’ın belirtmiş olduğu görüşler de önemlidir: “Câm-ı Cemşid de derler. Esâtire göre Cem’in şarap içtiği yedi madenden mâmul sihirli kadeh. Bir adı da câm-ı cihan-nümâdır...

Câm sözüne isim ve sıfat ilavesiyle birçok izâfi, vasfî terkîbler yapılmıştır. Hep kadeh mânâlarıdır: Câm-ı Cem, câm-ı safâ, câm-ı işret, câm-ı şarâb, câm-ı mînâ, câm-ı cihan-nümâ, câm-ı âlem-nümâ, câm-ı gîtî-nümâ, câm-ı musaffâ, câm-ı zerrîn, câm-ı gülgûn; câm-ı gültreng, câm-ı lebrîz, câm-ı gülfâm, câm-ı ateş-reng, câm-ı sabûhî...

Meşâyih katında câm-ı Cem'den murad kalb-i ârifîtir ki esrâr-ı gabya onunla muttali' olurlar. Şuarâ nezdinde bâde murâddır.

Dünyâyı seyrettiren kadeh demektir. İran hurâfelerinden olmakla berâber şu yolda târif ederler:

Bir meşhur kadehtir ki selâtin-i ona tevâsüren mâlik olurlardı. Ve âlemin adl ü zülmü ve nizâm u intizâmını andan seyrederdiler.

Câm-ı Cem, câm-ı cihân-nümâ, câm-ı cihan-bîn bir kadehin ismidir ki Cemin zamanında hükemâ peydâ eyledi ki her kangı memleketin hâlini bilmek istese ol kadehe nazar ederdi ve ol memleketin ahvâlini müşâhede eylerdi. Tâ Dârâ bin Behmen zamanına gelince. Dârâ fevt olunca Dârâb nânım oğluna –ki İskender-i Rûmî'nin ata bir karındaşı idi- irsle intikal eyledi. İskender babasının memleketinin nisfini istemek için asker çekince Dârâb câm-ı cihân-nümâyâ bakıp İskender'in hâline ve hîlesine muttali' olurdu. İskender de muzaffer olamazdı. Nihayet yanındaki ulemâyâ emretti: İskenderiye'de bir meyl üzerinde bir âyîne vaz' eyledi ki ekâlî-i seb'ayı andan seyrederdiler.

Bu târife göre mücessem küre gibi bir şey demektir. Şâirlerimiz câm-ı Cem ile câm-ı cihân-nümâyâ karıştırmışlardır. Târiflere göre ayrı ayrı kadehlerdir. Gûyâ câm-ı Cem yedi madenden yedi kat göğe benzetilerek yapılmış imiş. Üstünde de yedi yazı (hat) varmış.” (ONAY. 2000: 151-152)

Sûdî'nin şerhinde de “câm-ı âlem-bîn”den “câm-ı cihân-nümâ” murâttır. “Câm-ı cihân-nümâ”yı ihtirâ' eden pâdişâh Cemşîd'dir. Bazı rivâyetlere göre Cem ve Cemşîd Süleymân Peyâamber'dir ve câm da onun icadıdır. “Gîtî-nümâ”, cihân

gösterici cām, ki âlemde Cem'den yâdigâr kalmıştır. “Cām”dan “Cam-ı Cem” murattır.

Dârâ: “Keyâniyân denilen eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu. Keykubad. Hükümdâr. Cenâbıhakk'ın bir adı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 165)

Agâh Sırrı Levend, eserinde Dârâ ile ilgili olarak şu bilgileri zikretmiştir: “Tarihte iki İskender vardır. Birine büyük İskender denir. Asıl İskender-i Zülkarneyn budur. Hem Peygamber, hem Padişah olmuştur. Kur'an'da da ismi geçer. Âb-ı hayatı bulmak için Hızır'la beraber zulûmâta giden İskender'in bu olması gerektir.

Diğeri Makedonya hükümdarı olan Filip'in oğlu İskender'dir. Buna da Zülkarneyn derler. İran'ı baştan başa zaptetmiştir.

Dârâ ise, İran'ın Keyâniyân sülâlesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarıdır. Mecazen büyük hükümdarlara da Dârâ denir.

İskender'le yaptığı büyük muharebede mağlûp olmuş ve kaçarken ölmüştür. Keyaniyan sülâlesi bu suretle sona ermiştir.

Bu münasebetle İskender'le Dârâ çok kere beraber zikredilir.” (LEVEND, 1984: 160-161)

İskender Pala, Agâh Sırrı Levend'in verdiği bilgilere daha farklı bilgiler ilave etmiştir: “İran'ın Keyâniyân sülâlesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd. Ayrıca “hükümdar” anlamı da olan Dârâ, Avrupa'da Pers kralı “Darius” olarak bilinir. Dârâ, Büyük İskender ile yaptığı savaşta ölmüştür. Dârâ-yı Kebîr (Büyük Dârâ) olarak anılır ve çok zaman İskender ile birlikte savaş sahnelerinde yer alır. Ayrıca dâr kelimesiyle de bazı kelime oyunları yapılır. İhtişam ve ululuk sembolü olarak ele alınan Dârâ, İskender'in bir hilesi sonucu mabeyincisi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. *Şehnâme'de* onun, baba bir kardeşi olduğu kayıtlıdır. Hatta ölürken İskender'e kızı Ruşeng (Roxane) ile evlenmesini ve ailesini koruyup gözetmesini vasiyet etmiştir. Dârâ, Keyâniyân sülâlesinin son padişahı olup Pers İmparatorluğunun son hükümdarı olarak kabul edilir. İsfendiyar oğlu Behmen'in oğlu olarak da gösterilen Dârâ bir rivâyete göre savaştan kaçarken ölmüştür. Her ne olursa olsun *Şehnâme'nin* başlıca kahramanlarından biri olarak karşımıza çıkan

Dârâ, birçok beyitlere konu olmuştur. “Dâver-i dâverân-ı Dârâ Derban (Dârâ’nın kapıcı olduğu sultanlar sultanı)” deyimini padişahların övgüsü için kalıplaşmış bir sözdür. Bunun için “derbân” (kapıcı) kelimesiyle birlikte kullanılır.” (PALA, 2003: 116)

Sûdî’nin şerhinde ise Dârâ’nın, İskender-i zü’l-karneyn’in babası olduğu iddia ediliyor. Ayrıca “dârâ”; azametli demektir.

Devlet-i Ahmedî: Ahmed’den bunda murat Hazret-i Muhammed’dir (‘aleyhi’s-selâm.)

efser-i sultân-ı gül: Kudüm (ayak basma) anlamında kullanılmıştır. Zikir olunan “efser-i sultân-ı gül” kıssası, Şâh Mansûr’un tahta cülûs eylediğini anlatır. Zira bir defasında Terekeme, Şâh Mansûr’dan Şîrâz memleketini almıştı. Şâh Mansûr, güçlü bir ordu tertip ederek düşmanlarını kahr edip tekrar taht-ı saltanata cülûs eyledi.

Elhâc: “Elhâc”dan kastedilen, Rûm’da Emîr-i Hac dedikleri şahıstır.

Hâce Celâle’-d-dîn: “Hâce sözcüğü”ta‘zîm ifade için meselâ Hakîm Senâî, Şeyh Sa‘dî, Mevlânâ Celâleddin isimlerinin başında olduğu gibi unvan olarak kullanılmıştır.” (ONAY, 2000: 270)

Hâce Celâle’-d-dîn, Sultân Mansûr’un defterdârı ve musâhibi idi. Oğlu sancağa çıktığında Celâle’-d-dîn’i ve Hâce Hâfız’ı babasından diledi. Amacı Hâfız’ı, üstâd-ı mu‘allim ve Celâle’-d-dîn’i lala etmektir. Babası ise ona şöyle cevap verir: “Sağlığında padişah mı olmak istersin.” O da bunlardan el çekip gider.

hâkân: Türk imparatorlarına verilen ünvan.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 312) Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü’nde ise “Tarihî Türk hükümdarlarına verilen ad. Genellikle Ortaasya, Moğol ve Tatar uluları anlamlarında kullanılır.” (PALA, 2003: 195)

Sûdî’nin görüşüne göre ise, Çin padişahlarına “hâkân” derler. Cengiz Hülâgü’nün atalarından birinin adı da Hakan’dır. Bir zaman padişahlık yapmıştır. İlhanîye Sultanlığı ona mensuptur.

Hâne: “Ev, beyt, dâr, mesken.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 324)

Sûdî'nin şerhinde ise “Hâne”yle kastedilen Şah Mansûr'un sarayıdır. Ayrıca “hâne”den cihân murattır.

Irâkî: “İraklı olan; irak ile ilgili.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 396)

Şerh-i Divân-ı Hâfız'da Irâkî'den Şeyh İbrâhîm Irâkî Hazretleri murattır. Şeyh İbrâhîm Irâkî Hazretleri, “şi'ri sûz-nâklık”la meşhurdur.

Mes'ud: Bir padişahın ismidir ve lakabı “Şeh Sultân”dır.

Şâh-Gâzî: Şâh Gâzî'yle Şâh-Mansûr kastedilmiştir.

şâh-ı bîdâr-baht: Şâh-ı bîdar-baht'la Şâh Mansûr kastedilmektedir. “Bîdâr-baht”la vurgulanmak istenen; devlet ve rif'ât-i huzûrdur.

Şâh-ı Türkân'dan murat Efrâsiyâb'dır.

tâ'ir-i kuds: “Cebrâil aleyhisselâm.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1024)

Sûdî'ye göre de “tâ'ir-i kuds” aslında Hazret-i Cebrâil'dir, ama selâm gönderen kimseye de tâ'ir-i kuds demektir.

Tûrân-Şâh: Sultân Mansûr'un vezîr-i azamlığını yapmış bir kimsedir ve Sultân Mansûr'un akrabasıdır.

1.7. AŞK İLE İLGİLİ UNSURLAR

ahvâl: “Oluşlar, bulunuşlar, durumlar.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 19)

Şerh-i Divân-ı Hâfız'da “ahvâl”, aşk ve muhabbete işarettir.

arsa: “Yer, toprak” (DEVELLİOĞLU, 1997: 39) anlamında kullanılır.

Sûdî'nin şerhinde ise “arsa”, saray ortasında bulunan meydana denilmektedir. Ama asıl kastedilenin “meclis-i uşşâk meydânı” olduğu vurgulanmaktadır.

Ayrıca, üzerinde satranç oynanan nesneye de “arsa” denilmektedir. Üzerinde satranç oynanan bez veyâ beze benzer mamüllere “arsa” ismi verilmiştir.

âşık-keş: Âşık öldürücü manasında kullanılmıştır.

aşk-bâz: “Aşkla oynayan, yalandan âşık görünen.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 47)
Sûdî'nin şerhinde ise “aşk-bâz”, mahbup ve dost anlamında kullanılmıştır.

bâdiye: “Çöl, kır.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 63) anlamında kullanılır. Şerh-i Divân-ı Hâfız'da “bâdiye”den sahrâ-yı âşk murattır.

bahr-i amîk: “Derin deniz anlamında kullanılır.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 30)

Şerh-i Divân-ı Hâfız'da ise yek deryâ demektir, yani deryâ-yı aşk.

bünyâd: “Asıl, esas, temel; binâ, yapı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 117)
anlamında kullanılmıştır.

Sûdî'nin şerhinde de “bünyâd”, binâ anlamındadır. Ayrıca “bünyâd”, aşk ve muhabbet demektir.

ciğer-teşne: “Çok özleyen” (DEVELLİOĞLU, 1997: 141) anlamındadır. Sûdî-i Bosnavî “susuz ciğerli” anlamında kullanmaktadır.

derîn-kemend: “Derîn-kemend”den aşk murattır.

dîde-i ma'sûka-bâz: “Bâzîden”den; gördüğünü sevicî, mahbup, dost anlamlarına gelmektedir.

giriş: “Düğüm, bağ” (PALA, 2003: 291) anlamlarına gelmektedir. Hâfız şârihi Sûdî de düğüm anlamında kullanmıştır. Ayrıca “giriş”, müşkil-i aşk anlamında da kullanılır.

hayret: Aşka işarettir.

mihr: Nerd (tavla) oyununda tasa koydukları zardır. Nakış ise zarın üstündeki noktalarıdır. “Mihr” muhabbet anlamında da kullanılır.

sûz-ı Enderûn: Sûz-ı dil ve sûz-ı ciğerdir.

'uzâl: Çözülmeyen düğüme derler, ama istimâlde meşakkat anlamında kullanılır. Hattâ onulmaz derde de denir.

1.8. MUSİKÎ VE MUSİKÎ ALETLERİ

er-ganûn-sâz: “Er-ganûn” a düzen verici, yani “er-ganûn” çalıcı ve ganûn yapıcı.

güşâd: Ferit Devellioğlu'nun sözlüğünde “açma, açılma, açılış.” (PALA, 2003: 300) anlamında kullanılmıştır. Burhân-ı Katı'da ise “bol, yayvan mânâsındır... Açtı, çözdü manâlarına. Fetih, zafer ve nusret mânâsındır. Hoş, güzel ve hoşluk mânâsına da gelir. Yaydan oku salıvermek mânâsındır ki ıstılahımızda dahi güşâd vermek tabir olunur.” (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 306)

Sûdî-i Bosnavî, “güşâd” sözcüğünü çenge düzen vermek karşılığı olarak kullanmıştır, ama kenârdan kastı yandır. Zira çengî çengî yanına olup çeng ederler.

mesânî: İkişer kıllı sazlara denir. Tanbur gibi. Üç kıllı sazlara ise mesâlî denir. İri tanbûrlar gibi.

nevâz: “Okşayan, okşayıcı manâlarıyla kelimelere eklenir.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 828)

Sûdî de sözcüğü “okşa” anlamında kullanmıştır. Kıllı sazlarda, çalmak anlamında istimâl olunur, ama bunda neye istimâl eylenecek. Neye parmakla yapıştıklarından dolayı çalmak murattır.

1.9. COĞRAFÎ İSİMLER VE KAVRAMLAR

Bûstân: “Bûstân” sözcüğüyle Memleket-i Şîrâz kastedilmiştir.

Ceyhûn: Horasân'la Semerkand arasında bulunan büyük bir ırmaktır.

Cûy-ı Mûlyân: Muayyen bir ırmağın ismidir.

ehl-i Necid: Basra ile Mekke arasında bir yerin ismidir. Basra hacıları oraya uğramadan geçmezler.

Hârizm: “Amuderyâ'nın aşağı mecrâsının her iki tarafında bulunan ülkenin ve bu ülkede XIII. asra kadar dilini muhafaza ederek yaşamış olan bir şarkî İran kavminin adıdır.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 332)

Sûdî'nin görüşü biraz daha farklıdır: “Harizm”, Semerkand'dan ötede bulunan bir şehrin ismidir. Türk-Tâtâr cinsine derler. Hülâgü'nün hurûcundan sonra

Semer kand padişâhıyla Harizm pâdişâhı arasında şikâk ve hilâf vâkı oldu. Bادهu; Semerkand'a pâdişâhı sulh ihtiyâr eyledi. Meğer garezi hîle yapmak imiş. Sulhun bitişinden sonra bir gün îlgar saldı ve Harizm pâdişâhı gâfil iken basıp başını kesip memleketini gâret eyledi.

Hârizm Türkistân'da bir azîm şehrin ismidir ki ondan, çok ekâbir-ulemâ gelmiştir.

Hayber: Hicâz'da bir memleket ismidir ki birçok kalesi vardır. Hazret-i Peygamber yedi kalesini feth etmişti.

Irâk: “Dicle nehrinden aşağı Basra'ya kadar Şat Suyu'nun iki tarafı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 396)

Sûdî'nin şerhinde “Irâk” kelimesi iki yer için kullanılır. Birincisi Irâk-ı Acem'dir ki İsfahân'dır. İkincisi Irâk-ı Arap, yani Bağdât'tır. Bu cihetten dolayı Sultân Süleymân'ın kızılbaşa, İbrâhîm Paşa ile birlikte yaptığı seferine “Sefer-i Irâkeyn” derler.

İrac: Şirâz ile Lâr arasında bir sahranın ismidir ki toprağı şûrdur. Bu sebeple de nebâtât bitmez. Hâsılı otsuz, susuz bir yerdir.

Keşmîr: “Turşîz köylerinden bir köydür. İran'da bir şehir-i meşhûr adıdır. Ahalisi, ashâb-ı hüsn ve sabahattir.” (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 436)

Sûdî-i Bosnavî de bir memleket ismi olarak almış. Keşmîr'in güzelleri kara gözlü ve kara kaşlı olurmuş.

menzil-i yâr: “Menzil-i yâr”dan Şirâz şehri murattır.

mülk-i Süleymân: Memleket-i Fârisî'dir ki asıl kastedilen, Şirâz şehridir.

nezih: “Temiz, pâk; erkek adı; güzel, kibar.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 832) Sûdî'nin şerhinde ise şöyle zikredilmiştir: Arapça'da aslında sudan, çimenden irak yere derler, ama Acem, pak ve hürrem manâsında kullanılır.

seher-i Bâbil: Bâbil'de yaşanan seher ki Hârût ve Mârût'tan onda kalmıştır.

Şehr-i Şîrâz: Adamları zarif olan bir şehirdir.

Şem-i Çigil: “Şem”den cânân murattır ve “Çigil”, ser-hadd-i Hint’te Türkistân şehirlerinden bir şehrin ismidir ki erkeği ve dişisi ak yüzlü, kara gözlü, kara kaşlı ve gâyet güzel olurmuş. Hatta şuarâ-yı Acem, mahbuplarını güzellikle vasf edegelmişlerdir. Aralarında güzellikleri mesel olmuştur. Aslında o şehrin içinde bir kilisenin ismidir.

Çigil, Çin vilâyetinde bir kilisenin ismidir ki mânî nakkâş onu kendi istihrâc eylediği nukûş-ı garîbe ile nakş eylemiştir. “Şem-i Çigil” deseler o vakit o kilisenin hademesi olan tâze keşîş dilberler kastedilir. Ama bunun gibi yerlerde teşbîh târikiyle dilberler kast edilir. Ama Çin ve Çigil deseler o vakit Çigil’den murat o kilisenin olduğu memlekettir.

Vâdî’ül-arâk: Vâdî, dere; arâk, misvâk ağacı. Terkîp olarak ise misvâk ağacı deresi demektir. “Vâdî’ül-arâk”, mueayyen bir derenin ismidir.

Yemânî: Yemen’e mensûp demektir. Yemen’de çıkan bir taştan bahsedilir. Bu taş lâ’l değildir. Zira Yemen’de lâ’l olmaz. Belki akîk olur.

Zindân-ı Sikender: İsfahân’dır.

1.10. DİN VE TASAVVUF

‘âfiyet: “Sağlık, esenlik.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 11) Sûdî’ye göre ise “âfiyet”, perhîzkârlık ve selâmettir.

‘akîle: Şerîf ve nefîs demektir.

âyîn: “Merâsim, tören; Alevî’lerin içki sohbetleri.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 55) Sûdî’ye göre “âyîn”, kânun ve üslup anlamındadır.

bend-i kabâ: “Bend-i kabâ”dan, koltuk altına bağladıkları bağ murattır. Zira onlarda düğme ve ilik olmaz. Askerî kıyâfetler bunun dışındadır.

beyâbân: “Kır, çöl.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 94) Şerh-i Divân-ı Hâfız’da beyâbândan murat âhîret sarayıdır. Hiç kimse orada hâlinin ne olacağını bilemez.

bûy: “Koku” (DEVELLİOĞLU, 1997: 115) anlamındadır. Sûdî, bûy kelimesini ümit ve nasip anlamında kullanmıştır.

bûy-ı Rahmân: “Bûy-ı Rahmân”dan rîh-i Rahmân (Rahmân’ın kokusu) murattır. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: “İnnî le-ecidü rîhe’r- Rahmân min kibeli’l- yemen.” Hâce, Şâh Mansûr’u Üveys-i Karânî Hazretleri’ne teşbîh edip bu hadîs-i şerîfi tercüme yoluyla aktarmıştır. Zira Şâh Mansûr, ulemâdan imiş... “Bûy-ı Rahmân”dan bûy-ı Hak (Hakk’ın kokusudur) murattır. Ehl-i tevîl Hâce’nin “bûy-ı rahmân” buyurduğuna delâlet eder ki hadis-i şerîfte rîh, bûy anlamında kullanılmıştır.

cihân-ı diger: “Cihân-ı diger”den âhîret evi murattır.

cilve-i baht: Tâlihînin yüze gülmesi demektir.

dâ’ire-i kısmet: Kısmet-i ezeldir.

dalk-ı mülemma’: Renkli renkli yamalarla yamanmış hırkaya derler. Bazı Hintliler’in hırkası gibi.

dalk-ı peşmîne: Yünden dokunmuş olan hırkadır ki ekser fikra onu giyer.

derîn-sefer: Dünya evine gelmektir.

ders-i makâmât-ı ma’nevî: Kastedilmek istenen aşktır. Yani manâya mensup makâmât. Zira aşk, emr-i manevîdir.

dest-efşân: “Tohum gibi saçılan şeyler.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 179)e derler. El açmak manâsına gelir ki hânendelerin geleneğidir. Usûlen el tuttukları zaman ayalarını ayalarına çalarlar.

eyvân: “Büyük sofa, divanhâne, salon; kemerli yüksek binâ, oturacak yüksek yer, köşk; çardak.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 244) anlamlarına gelir. Sûdî’nin şerhinde ise eyvândan cennet köşkü murattır. Me’vâ lügatte; “her şey’in sığınacak yeri” anlamındadır. Gecede veyâ gündüzde, meselâ tayyurun ve vahşi hayvanların her birisi bir yerde mümin itikâdıyla kendine mekân edinir. İşte bu mekâna me’vâ derler. Cennet’e de me’vâ dedikleri, ehl-i îmânın cehennem ateşinden ona penâh eylediği içindir.

ferište-i rahmet: Sâki-i pîr-i mugândır.

fuzûl-i nefis: Açılmış nefis anlamındadır.

gıybet: “Kaybolma, aleyhinde bulunma, arkasından söyleme, çekiştirme, dedikodu yapma” (DEVELLİOĞLU, 1997: 289) anlamlarında kullanılır.

Sûdî-i Bosnavî'ye göre ise “gıybet”; bir kimse ardınca söylendiği zaman, söylenilen kişi işitirse ve gamnâk (üzüntü) olursa ve o söz gerçek olursa gıybet derler. Eğer yalan olursa bühtân derler.

gûşe-gîr: “Bir köşeye çekilen” (DEVELLİOĞLU, 1997: 296) anlamında kullanılmaktadır. Sûdî'nin şerhinde ise köşe tutucu, yani gûşe-nişîn karşılığı olarak kullanılmıştır. Hâsılı; evliyâ ve meşâyih kastedilmiştir.

gülşen: “Gül bahçesi.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 298). (PALA, 2003: 186) Sûdî'nin şerhinde ise “gülşen”den murat cennettir.

halka: “Ortası boş, yuvarlak şekil, dâire biçiminde olan şey.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 319)

Sûdî'ye göre halkadan mecâlis (meclisler) murattır.

hatt-ı jengârî: Jengâre mensup hat demektir. Hatt-ı cânâmı yeşillikle vasfede gelmişler ve jengâr yeşil olduğu için ona nisbet eylemişlerdir.

havâle: “Bir işi veya bir şeyi başka birine bırakma, üstüne bırakma, ısmarlama.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 344) Sûdî-i Bosnavî'nin eserinde “havâle”den Hüdâ'nın emri ve hükmü kastedilmiştir.

hevâ-yı meclis: Meclisi ihâta eyleyen hevâdır ki koku ondan münteşirdir. Yani rîh-i bûyî ondan neşr eder ki dimâğlar ondan muattar olur. Hâsılı rîhin hareketi sebebiyle kokular küre-i hevâdan münteşir olur ki dimâğları muattar eder.

hırka-i sûhte: Hırka-yı Yakup demektir.

huceste-likâ: Mübârek sûretli demektir.

hurâfe: “İnanılmaz, uydurma, yalan hikâye ve rivâyet. (Arap kabîlelerinden Uzle kabîlesine mensup bir şahsın ismi olup, anlattığı inanılmayacak şeylere de hadîs-i hurâfe denir.)” (DEVELLİOĞLU, 1997: 383)

“Hurâfe” Kabîle-i Azrâ'dan bir şahsın ismidir. Onu cin tasarruf eyledi. Her nesneyi o hâlette müşâhede ederdi ve bu cânibe haber verirdi. Araplar bunu yalanlayıp hadis-i hurâfe derlerdi, ama Hazret-i Muhammed Aleyhi's- Selâm

“hurâfet” hakk demıştır. Sonra Araplar teşbîh tarîkiyle gece söylenen efsânelere “hurâfât” dediler. Bâzâr-ı hurâfâtan murat eski püksü satılan pazardır. Meselâ; Rûm’daki bit pazarı gibi.

kafes: “Kafes, hapishane.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 480) Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar isimli eserde, “vücudun etsiz kemiklerinden ibaret iskelete kafes denir.” (ONAY, 2000: 295)

Sûdî’nin şerhinde kafesten dünya murattır.

kalb-i dil: “Kalb-i dil”den sâfi ve hâlis olmak murattır, yani mağşûş gönül.

keyân: Hâkta karâr eyleyenlerdir.

manzar-ı hûr: Cennet’tir.

Mesîh; “Hazret-i İsa’dır.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 626) Sûdî, “Mesîh”in Hazret-i İsa olduğunu söyledikten sonra şu eklemeleri yapıyor: Malûmdur ki ‘İsa veyâ “Mesîh” zikr olunsa tecerrüd ile birlikte zikr olunur. Zira Hazret-i İsa, tamâm-ı ömründe teehhül eylememiştir.

“Mesîhâ” ve “Mesîh”, Hazret-i İsa’nın Süryânice ism-i şerîfidir. İsa Hazretleri’ni tecritle vâf ederler. Zira teehhül eylemiştir ve dünyada hiç bir nesneye mâlik olmamıştır. Hattâ feleğe yolculuk yaptığında bir sözden gayrı bir nesne bile götürmedi, yani bir iğne bile götürmedi. Eskiler yün yamarken derlerdi ki (Hazret-i İsa) o iğneye tealluk sebebiyle çerh-ı çârûmda karâr eyledi.

miskîn-i garîbân: Mağmûm olan âşıklardır. Hâce onlardandır ve tabîbler de onlardandır. Türkçe’de tahazzün makâmında, “hey miskîn-i garîbânlar hey” derler.

mücevveze: “(eskiden) Başa giyilen, üstü bombeli bir çeşit kavuk, büyük sarık.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 705)

Sûdî’nin şerhinde mücevveze, Rûm’da mecveze dedikleri nesnedir. Tarife ihtiyaç yok, ama bunda sûfîlerin tâcı kastedilmektedir.

namâzî: Namaza mensup demektir, ama pâk anlamında da kullanılır, yani tâhir ve tayyip anlamında.

nâme-i siyâh: Defter-i seyyiâttır, yani günâhların yazıldığı defterdir.

sâl-hurde: “Pek ihtiyar, çok yaşlı” (DEVELLİOĞLU, 1997: 917) anlamındadır.

Sûdî'nin şerhinde ise yaşamış anlamında kullanılmıştır, ama birkaç yıllık şarap ve pîr kişi anlamlarında da kullanılır.

ser ü pâ: “Baştan aşağı, tamamen; dervişin tarikat ve Mevlevîhâne ile bağını kesme” (DEVELLİOĞLU, 1997: 944) anlamlarını hâizdir.

Sûdî'nin şerhinde ser ü pâ, kendine mukayyet olmayıp bî-pervâ, abalı gezen kimseye denir.

süveydâ: “Kalbin ortasında bulunduğu sanılan kara benek. Kalbdeki gizli günah.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 973) Ansiklopedik Divân Şiir Sözlüğü'nde verilen bilgiler ise şunlardır: “Kalbin ortasında bulunan kara benek. Eskiler Nefs-i nâtika (konuşan nefis) denilen insanın, manevî varlığının ve idrâkinin merkezi olarak bu noktayı bilirlerdi. Modern tıbbın da ortaya koyduğu ve kalbin tam ortasında bulunan bu siyah nokta ahât-ı Erbaa denilen ve insan sağlığı için önemi büyük olan dört sınıftan biridir. Buna sevda denildiği de olur. Rivâyete göre kalbin ortasında gönül; gönlün içinde de süveydâ var imiş. Dolayısıyla süveydâ en üstün anlayış noktası ve ilahî aşkın tecellî ettiği yerdir.” (PALA, 2003: 429)

Sûdî'nin şerhinde “süveydâ”, yüreğin ortasında uyuşmuş olan kara kana denir.

şem'-i bezm-i encümen: İslâm'dır. İslâm cemâtinin meclisi, şem'i demektir.

zi-ân-sûy-ı heft-perde: Yedi perdenin öte tarafından ve öte yanından demektir. Gözde yedi tabaka ve üç su var. Perde, o tabakalara işârettir.

1.11. BİTKİLER VE MEVSİMLER

bâd-ı dey: Târîh-i Celâlî'de dey, kışın evvel ayının ismidir. Ama bunda kış murattır.

behâmîn: Sözlüklerde “fasl-ı bahâr (bahar mevsimi)” anlamındadır. Sûdî şerhinde ise orta kış ayı olarak belirtilmiştir.

göl: Lügatte gül, mutlaka çiçektir, ama bunda “meşhûr gül” murattır.

nâz-ı nergis: Benefşenin kıvrılıp büküldüğünü, başını dizine komuş kimseye teşbîh eylemişler. Belki teşbîhe bir akistir.

nebâtât: Çemen cinsidir.

nesîm: Sözlüklerde “hafif rüzgâr” (DEVELLİOĞLU, 1997: 823) anlamında kullanılmıştır. Divân Şiiri Sözlüğü’nde ise “Havanın hafifçe dalgalanması ve esmesi. Divân şiirinde nesîm, sevgilinin kokusunu taşımaktadır. Sevgilinin mahallesine gider gelir ve saçları ile sıkı alâkası vardır. Bu bakımdan bir haberci kabûl edilir ve âşık, sabah vakti eser. Salt, esinti ve yel anlamında da kullanılır.” (PALA, 2003: 370)

Sûdî’nin şerhinde hoş koku için kullanılmıştır.

1.12. EŞYA İSİMLERİ

âb-gîne: “Billûr, şişe, sūrâhi, kadeh; ayna, elmas; kılıç, bıçak; göz yaşı; sevgilinin kalbi; şarap” (DEVELLİOĞLU, 1997: 4) anlamlarını karşılar. Divân Şiiri Sözlüğü’nde de bu anlamlar verilmiştir. (PALA, 2003: 13) Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar isimli eserde ise bunlara ilâveten “pencere camı” anlamı verilmiştir. (ONAY, 2000: 71)

Sûdî’nin şerhinde ise “âb-gîne”, meşhûr Halep şişesidir ki Tarsûs’ta işlenip Halep’te satılır.

arâk: Misvâk ağacına “arâk” derler. “El-arâk” ise misvâk ağacı biten yere derler.

arguvân: Hisârî (iç) anlamındadır.

be-hârî: Tütsü verdikleri nesne. Güzel kokulu meşhûr nesnedir.

beyâz: “Aklık, yumurta akı, aydınlık, ak.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 95) anlamlarında kullanılmıştır.

Sûdî’nin şerhinde “beyâz”, ak ve kâğıt anlamındadır.

defter: “Dikilmiş kâğıt mecmûası.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 171), (PALA, 2003:

Sûdî'nin şerhinde “defter”den kitap murattır.

feleke: Çadırın tepesinde çadır direğinin geçdiği değirmi tahtadır ki ona çadır göbeği de derler.

kemend: “Uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip. İdam için kullanılan yağlı kayış. Geyik ve benzerleri gibi hayvanların yuları. Güzelin saçı.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 506) anlamlarında kullanılır. Ayrıca, “bir savaş aracı olmasının yanında sevgilinin saç, zülûf ve kâkülü bazen kement olarak düşünülür. Bu durumda âşıkları avlamak ile yükümlü görünür.” (PALA, 2003: 278)

Sûdî şerhinde “kemend”, sarıklıktan kinâyedir. Zira kadîmü'l- eyyâmda uğrular kemend vâsıtasıyla uğruluk ederlermiş. Meselâ evin bir yerine kemend atarlarmış ve o kemend ile evin üstüne çıkıp yine kemendle aşağı inerlermiş ve el verdiğince eşyâyı uğrulayıp giderlermiş.

kemer: “Bele takılan kuşak, kayış; don, pantolon, şalvar gibi şeylerin beli-e rastlayan kısmı; kapı, pencere, köprü gibi şeylerin, oyugu aşağı bakan kavisli kubbesi, tavanı, tümsekli, tümseği olan.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 506) Anlamlarında kullanılır. Burhân-ı Katı'da bu anlamlara ilâveten “bel, miyan” (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 422) anlamı verilmiştir.

Sûdî'nin şerhinde “kemer”; kuşak ve bel manâlarında kullanılmıştır. Türkçe'de “falan işe bel bağladım” derler. Acemler de “kemer bestem” derler. Beste-kemer; kuşak bağlamış, yani bel bağlamış karşılığı olarak kullanılır.

lu'bet: “Oynanan, oynanılan şey, oyuncak. Herkesi hayrette bırakan şey, hâl.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 553)

Şerh-i Divân-ı Hâfız'da “lu'bet” kukla ve küçük kız oğlancıkların peydâ eyledikleri boncuklardır.

nîş: Sözlüklerde şu anlamlar yüklenmiştir: “İğne (arı, akrep gibi böceklerde); diken; zehir, ağı” ve “bıçak ve diken uçları, arı ve akrep iğnesi gibi.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 840-565)

Sûdî'nin şerhinde “nîş” neşterdir, yani kan aldıkları âlet. Gerçi “nîş”, zehirli hayvanların soktuğu âlete de derler. Meselâ arının, çıyanın ve akrebin soktuğu âlete nîş derler.

pervâne: “Geceleri ışığın etrâfında dönen küçük kelebek. Fırıldak. Çark. Haberci, kılavuz.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 861) anlamlarına gelmektedir. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar isimli eserde pervâne hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Gece kelebeği de denilen kanatlı küçük böcek ki, kendini yakıncaya kadar şem‘ ile uğraşır durur...” (ONAY, 2000: 397) Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü’nde ise şu yorumlar yapılmıştır: “Geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebek. Divân şiirinde âşıkı temsil eder. Pervâne mum’a âşık olarak kabul edilir...” (PALA, 2003: 383)

Sûdî'nin şerhinde “pervâne”den tezkere ve hatt-ı hümayun mukavelesi murattır.

sefine: “Gemi, vapur.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 929) Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar isimli eserde sefine hakkında şu bilgiler verilmiştir: “Arapça gemi demektir. Farsçası keştî, Türkçesi cönkdür. Edebiyatımızda (sefine-cönk) sözleri şiir mecmuası not defteri; keştî de kadeh mânâsına mecâz olarak kullanılmıştır...” (ONAY, 2000: 429)

Sûdî'nin şerhinde “sefine”, gemi anlamındadır, ama dîvân anlamına da gelir.

şerb: “Bir cins ince, nazik ve latif keten bezidir. Bazısı sırma ve kılâbden ile işlenir.. Bellerine kuşanırlar, başlarına sararlar.” (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 726)

Şerh-i Divân-ı Hâfız’da ise şu bilgiler eklenmiştir: “O ketenden dirliklere ve sâyelere ıtlâk eylediler. Etfâlin ve tâze hâatunların mezkûr dirliklerinin yakasını sırma ile ve kilâbdûnla işlerler. Ona “şerb-i zer-keşîde” derler.”

şi’âr-ı siyâh: Gövdeye yakın libâs, yani iç libâsı. Gömlek, zıbın ve diğerleri. “Disâr”, üst libâsı. Ferâce ve kürk gibi.

tahte: “Tahta” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1023) anlamındadır.

Sûdî'nin şerhinde “tahte”nin kullanımıyla ilgili olarak şu bilgiler aktarılmaktadır: “Kaftânları ve kumaşları iki tahtanın arasına vaz’ edip iki cânibden

bir râyiyle muhkem bağlarlar. Tâ ki örselenmesin diye. O kaftânlara ve ol kumaşlara tahte-bend derler. Hâce vücûd-ı cismânîsini o tahtelere ve rûhânîsini o kaftânlara ve kumaşlara teşbîh eder ki o tahteler ile mukayyettir.”

1. 13. DİĞER KAVRAMLAR

âsiyâb: “Su değirmeni.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 44)

Sûdî’ye göre “âsiyâb” kelimesinin anlamı şu şekildedir: “Lügatte, yan başı gelmeğe derler. Ama bazı yerlerde ıztırap ve meşakkat manâsınadır.”

şeb-i düzd: Gece uğrusu. Türkler buna kara uğrusu derler.

şîşe-bâz: “Şişelerle numara, oyun yapan, hokkabaz.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1001)

Sûdî’nin şerhinde şîşe oynatıcı anlamındadır. “Şîşe-baz”, hamâmda sabunu şişirip uçuran kimseye de derler.

tabîb-i râh-nişîn: Yolda oturucu tabip, yani yollarda bisâtını yayıp tabâbet eyleyen tabip. Sultân Bayezîd’in hareminin tabîpleri gibi.

tufeyl: “Dalkavuk zümresinin pîri sayılan kimsenin adı. Küçük çocuk. Yemeğe gelen misafir.” (DEVELLİOĞLU, 1997: 1112)

Sûdî’nin şerhinde “tufeyl ve “tufeylî”, davetsiz olarak ziyâfete varan kimseye denir, ama istimâlde ziyâfete davet olunan kimseye uyan kimseye derler.

İKİNCİ BÖLÜM

SÛDÎ ŞERHİ (III.CİLT) SÖZLÜĞÜ

-A-

âb: âbdan murâd bâdedür. s.234-11

Bunda âbdan murâd olan revnâkdur. Nite ki lügat-i ‘Arab’da revnâkü’l-seyf-i mâ’a dirler. s.354-26

âb-gîne: şırça... Vâlâ ‘âlemde meşhür Halep şîşesidür ki Tarsüs’da işlenüp Halep’de şatılır. s.213-22

âb-ı hayât: murâd bunda bâdedür. s.247-25

afâk: etrâf u eknâf-ı ‘âlem murâddur. s.237-21

âfâk: etrâf dimektür. s.110-32

‘âfiyet: perhîzkârlık vü selâmet ma’ nâsınadır. s.59-4

âh-ı ciger-süz: ciger-süz (vaşf-ı terkîbî). Ciger yandırıcı ma’ nâsına. s.124-22

‘ahd: zamân ma’ nâsınadır. s.9-4, 316-23

ahîhte: “ahîhten”den kılıcı veyâ bıçağı veyâ hançeri kınından çekmege dirler. s.57-27

ahter: yıldızdur. s.171-25

Ahter-i kühenden murâd kamerdür vü mâh-ı nevden hilâl. s.174-4

âhû: murâd cânândur. s.136-14

Âhûvân cem’-i âhû. Murâd güzellerdür. s.149-25

Âhû-yı müşgîn misk âhüsuna dirler. s.151-20

ahvâl: ‘aşk u muhabbete işârettür. s.313-20

‘aķîk: murâd dilberdür. Teşbîh-i kinâye tarîķiyle. s.327-16

‘Aķîkden murâd lebdür. s.367-16

‘aķîle: şerîf ü nefîs ma’ nâsınadır. s.223-21

‘alem: sancâk ma’ nâsına. s.284-3

‘âlem: ‘âlem-i emr ü ‘âlem-i melekût ‘âlem-i ervâh u rûhâniyân u ‘âlem-i melâ’ikeye itlâk iderler vü bu ‘âlemiñ ‘âlem-i mülk gibi mâ-âdaya vü müddete tevķîfi yoķdur. Belki Hüdâ’nuñ emrûyle bilâ vâsıta vü sebep mevcûd olmuşdur. Şeyh Kemâle’-d-dîn Abdu’r-Rezzâk Kâşî kendü ıstılâhâtunda buyurmuşdur ki bu ‘âleme anıñcün ‘âlem-i emr dirler zîrâ

mücerredken emrıyla mevcūd olmışdır vü Şeyh Muhyî'd-dîn 'Arabî kıddise sirruh buyurmuşdur ki bu 'äleme anıñcün 'âlem-i emr dirler ki bu 'âlemde şâfî emrdür ve hiç nehy yokdur zîrâ bu 'âlem ehlinüñ isti' dâdı bir vechledür ki anda muhalefete yol yoktur ki aña nehy-i müterettep olmak lâzım gele. s.309-26

âmâde: yaraqlanmış, müheyyâ ma' nāsına. s.245-23

'anķā: murād cānāndur. s.192-4

arāk: misvāk ağacına dirler. El-arāk misvāk ağacı biten yire dirler. s.216-15

'arbede: ser-hoş ğavgāsına dirler. s.184-14

ar-ġanūn-sāz: (vaşf-ı terkîbî)dür. "Sāzīden"den ar-ġanūna düzen verici, ya' ni ar-ġanūn çalıcı vü cā'izdür ki ar-ġanūn-sāzdan murād ġanūn yapıcı ola. s.21-25

arġuvān: murād hisārīdür. s.334-16

arġuvānī: ħadehe arġuvānī didiġü, içinde kırmızı şarāb olmak i' tibāriyledür. s. 433-14

'arīz: kendi ma' nāsınadır. Ya' ni şaķal ki bunda ħaṭṭ-ı cānān murāddur. Ama ekşer eş'ârda ma' rüz ma' nāsında müsta' meldür. s.163-9

'arşa: sarāy ortasında olan meydāna dirler. Ama bunda meclis-i 'uşşāk meydānidur. s.165-17

'Arşadan murād üzerinde şatranç oynadıķları nesnedir. Bez gibi ve ġayrısı. s.172-27

arzū: yāyla ve yāsız lüğatdür. İstek ve dilek ma' nāsınadır. s.44-6

Ārzū murād ma' nāsınadır. s. 388-25

āşaf: vezīr-i a' zamdur. s.324-9

āsiyāb: lüğatde yan başı gelmege dirler. Ama bunuñ gibi yirlerde ıztırāb ve meşakķat murāddur. s.316-8

āşık-keş: (vaşf-ı terkîbî)dür. Āşık öldürücü ma' nāsına. s.141-4

'aşķ: muhābbet ma' nāsınadır. s.354-30

'aşķ-bāz: (vaşf-ı terkîbî)dür. Maḥbūb, dost ma' nāsına s.258-14, 314-11

āṣṭī: barışıklıktur. s.159-4

aṣufte: perişān dimekdür. s.256-7

Şifte ve āṣufte bir ma' nāyadur. Bunuñ gibi yirlerde perişān ma' nāsınadur. Güle maşrūfdur vü nigerān bülbüle. s.278-15

Āṣufte perişān ve kırış muruş dimekdür. s.316-6

āṣufte-ḥāl: (vaşf terkībī)dür. Perişān ḥāl ma' nāsına. s.304-27

atābeg: lüğatde cümletü'l- melik ma' nāsınadur. Ama ulu pādişāh ma' nāsına da isti' māl iderler. s.115-2

āteş-i hırmān: Maḥrūm olmaḡ ma' nāsına. s.22-6

‘āṭifet: şefkat u muḡabbet ma' nāsınadur. s.30-3

āvīze: şalkım küpeye dirler. s. 414-13

‘ayb-pūş: (vaşf-ı terkībī)dür. ‘Ayb örtücü ya' ni settārü'l-‘ayb. s.37-13

āyīn: ḡānūn u üslūb ma' nāsınadur. s.320-22

āyine: āyine-i mihr-i āyīn (vaşf-ı terkībī)dür. Āyīn üslūb ve ḡānūn ma' nāsınadur. Mihr bunda muḡabbet ü āfitāb ma' nāsını muḡtemildir. s.8-18

‘ayş: murād bāde zevk ü şafāsıdır. s.143-26

-B-

bāde-perest: (vaşf-ı terkîbî)dür. Bādeye tapıcı, ya'ni müdmin-i hamr ma' nāsına. s.142-6

bād-ı dey: târiḥ-i celālīde dey kışın evvel ayının ismidür. Ama bunda murād kıştur. s.316-9

bādiye: murād şahrā-yı āştur. s.76-12

bāğ: murād dünyādur. s.147-16

bāğ-bān: ezīn-bāğdan murād visāl-i cānāndur. Bāğ-bāndan murād raḳībdir. s.335-19

bāğ-ı irem: Şeddād'un yaptığı cennettür. s.220-21

baḥr-i 'amīk: yek deryā dimektür ya'ni deryā-yı 'aşk. s.188-9

baḥş: (vaşf-ı terkîbî)dür. "Baḥşiden"den ferah bağışlayıcı. s.21-17

bāl: ḳanattır. Ama per ḳanat veyā yelettür. s.151-1

bālā: bālā bunda ḳāmet ma' nāsınadır. Büleñdān elif ü nunla cem' olıñdu zevi'l-'uḳule şıfat oldığıçün taḳdīri dilberān-ı bālā büleñdāndur. s.38-17

Bālā bunda ḳad ve ḳāmet ma' nāsınadır. s.117-6,153-10

Bālā bunda būy ma' nāsınadır. Yā ḥarf-i vaḥdet vü sehī-bālā (vaşf-ı terkîbî)dür ḳoḡru ḳāmetli ma' nāsına. s.271-18

bām: ḫām ma' nāsınadır. Ya'ni ev üstü. s.311-10

bār: yük ma' nāsınadır. s.38-17

Bār bunda kere ma' nāsınadır. s.351-9

Bār icāzet ü yol ma' nāsınadır. s. 386-4

bāz: oyun ma' nāsınadır... Bāz cā' izdür. s.59-15

Bāz bunda edāt-ı te'kiddir. Girü ma' nāsına da olmağa ḳābildür. s.194-22

bedāḫşān: Türkistān'da bir şehrün ismidür. Yanında bir taḡda la'1 ma' deni var. s.152-17

bed-nām: (vaşf-ı terkîbî)dür. Yaramaz adlı dimektür. s.306-2

be-ḫārī: bānīñ fethiyle tütsü virdükleri nesne, ḫāşılı güzel ḳoḳulu cinsinden meşhūr nesnedür. s.148-13

bedhāh: (vaşf-ı terkībî)dür ‘Adüvv ma‘ nāsına. s.111-4

behāmīn: bānuñ vü mimiñ fethleriyle vü hāniñ sükūnuyla orta kış ayı. s.342-30

be-ḥill: bāniñ fethi vü ḥā-yı mühmelenüñ kesriyle ḥelāl dimektür. s.222-16

bende: aşlında bende idü. Yā maşdarı gelmekle hā-yı resmīden bedel bir kâf-ı ‘acemī irād eyledüler bendeğī didüler. Bunda murād ḥidmet ve kullıktur. s.246-24

Bendeden murād ḥāce kendidür. s.350-26

bende-nevāz: (vaşf-ı terkībî). Kul oḥşayıcı, ya‘ ni kula ri‘āyet idicü. s.98-11

bend-i kabā: murād anlaruñ koltuḡ altında baḡladıkları baḡdur. Zīrā anlarda düḡme vü ilik olmaz, meḡer ‘askerī ola. s.27-20

ber: bunda sīne murāddur. s.61-19

Ber bunda meyve ma‘ nāsınadır. s.80-23

berāyā: bānun fethiyle ḡalk ma‘ nāsınadır. s.235-25

ber-baṡṡ: iki yānuñ fethiyle ḡopuza dirler. s.74-17

berehmen: ıṡılāḡda Hind ḡekīmüne isti‘ māl iderler, ya‘ ni aña dirler ve rā-yı ıṡılāḡ tārīḡde Hind pādişāḡına dirler. s.342-14

ber-hem: ḡarış marış dimektür. s.169-26

berḡ: ādem-i şafī de böyledür. Berḡ şimşege dirler. s.235-9, 344-9

berk-i şabūḡ: şabāḡ vaḡtinde içilen şarābuñ yarāḡı, ya‘ ni esbābı dimektür. s.342-30

beyābān: murād sarāy-ı āḡirettür. Zīrā kimse bilmez ki anda ḡālī ne ola. s.205-28

beyāz: aḡ vü kāḡıda dirler. s.334-13

beyt-i ḡūzn: ḡānuñ vü zānuñ fethleriyle ḡam u ḡuşşadır. ḡazan gibi ḡānuñ zammı vü zānuñ sükūnuyla beyt-i ḡūzn lāmiyedür. Mecāza ya‘ ni ḡam u ḡuşşa çekilen oṡaya dirler. s.123-6

bezle-ḡūy: (vaşf-ı terkībî)dür. Bezle ḡal-ı mu‘ceme ile laṡīfe ma‘ nāsınadır. s.254-3

bezm: şöhet ma' nāsınadır. s.166-4

bezm-ārā: (vaşf-ı terībī)dür. "Ārāyiden"den bezm bezeyici, ya' ni meclise zīnet ü revnaķ virici ma' nāsına. s.272-1

bīh: bānuñ kesriyle kök, ya' ni ağācuñ vü sā'ir nesnenüñ kökü. s.79-24

bīhrüz: günden güne yeg olmak ma' nāsına müsta' meldür. s.50-9

büstān: murād memleket-i Şirāz'dur. s.270-21

büy: bunda ümīd ma' nāsınadır. s.6-21,15-31, 325-6

Be-büyet bunda ķoķu vü ümīd ma' nāsına müteħammildür. s.123-30

Büyī, büy bunda naşīb ma' nāsınadır. s.357-8

büy-ı benefşe: be-şinev bebüy ma' nāsınadır. s.140-17

büy-ı Raħmān: murād rīh-i Raħmān'dur. Nite ki ħadīş-i şerīfde vāķ' dır: "İnnī le-ecidü rīhe'r- Raħmān min kıbeli'l- yemen." Ĥāce Şāh Mañşūr'ı Üveys-i Ķarānī Ĥazretleri'ne teşbīh idüp bu ħadīş-i şerīfī tercüme tariķiyle ĩrād buyurmuşdur. Zırā Şāh Mañşūr 'ulemādan imiş... Büy-ı Raħmān'dan murād büy-ı Ĥaķ'dur. Niteki ħadīş-i şerīfde böyle buyurmuş. Ehl-i te' vīl Ĥāceniñ büy-ı raħmān buyurduķu delālet ider ki ħadīş-i şerīfde rīh büy ma' nāsınadır. s.112-17

bülend-bālā: (vaşf-ı terkībī)dür. Boyu yüce, ya' ni uzun boylu. s.260-3

bül-heves: mübālaķa ile ehl-i heves dimektür. Ra' nā iki yüzlüye dirler. s.342-7

Bül-heves ebül-hevesden muħaffettür. Mübālaķa tariķiyle heves babası dimektür. Ziyāde hevā ve hevesten ta' bīrdür. s.344-2

bünyād: binā ma' nāsınadır. Muzāfun ileyh mehzūfdur. Bünyād 'aşķ ve muħabbet dimektür. s.59-16

cāh: mañşıb ma' nāsınadır. s.69-30

cāme-der: (vaşf-ı terkībī)dür... Cāme yırtğan ya' ni libāsınu paralayıcı. s.276-8

cām-ı 'ālem-bīn: murād cām-ı cihān-nümādır. Nite kim mufaşşal beyān olunmuşdur vü bu cāmın 'ālem-bīnlikle vaşfunda beyānı sābık olmuştur. s.230-3

Cemşīd cām-ı cihān-nümāyı ihtirā' iden pādişāhdur. Ba' zılar didiler ki cem ü cemşīd Süleymān Peygamber'dür vü cām da anuñ ihtirā' ıdır ve'l- 'ilmü 'ında'llah. s.255-2

cām-ı gīti-nümā: (vaşf-ı terkībī)dür. Cihān gösterici cām ki 'ālemde Cem'den yādigār qalmıştır. s.67-27

cām-ı keyhüsrev: cāmdan murād Cam-ı Cem'dür. Keyhüsrev-i kādīmü'l-eyyām pādişāhlarından bir meşhūr pādişāhdur. Efrāsiyāb da böyledür. s.227-15

cān-dārū: cān otu dimektür. Ya' ni cān 'ilācı. Aşlında dārū-yı cān idi. İzāfetle taqdīm ü te'hirle terkīb-i mezcī eyledüler. s.316-25

cān-efşān: (vaşf-ı terkībī)dür. Cān nişār idicü ma' nāsına. s.337-26, 378-6

cān-fezā: (vaşf-ı terkībī)dür. Cān artırıcı ma' nāsına. s.189-31

Cān-fezā (vaşf-ı terkībī)dür. "Fezāyiden"den cān artırıcı, ya' ni hayat virici ma' nāsına. s.232-16

cān-neşimen: (vaşf-ı terkībī) aqsāmındandır. Cān oturağı dimektür. Zīrā neşimen, oturacak yire dirler. s. 436-21

cehān: "cehīden"den şıçramak vü kalkmak ma' nāsına. Nite ki Gülistān'da vākı' dur:

Be-güft aḥvāl-i mā berķ cehānest

Demī peydā vü dige-dem nihānest.

s.93-7

cem: cām-ı cihān-nümāyı peydā eyleyen pādişāhdur vü ba'zılar hāzret-i Süleymān'dur didiler. Hācenūn de mezhebi budur. Hele bunda pādişāhdan kināyettür. Ya'ni kendü vaqtūn pādişāhısın. s.224-11

Cemşid cām-ı cihān-nümāyı ihtirā' iden pādişāhdur. Ba'zılar didiler ki Cem ü Cemşid Süleymān Peygamber'dür vü cām da anūn ihtirā'idur ve'l-ilmü 'inda'llah. s.255-2

cemşid: cām-ı cihān-nümāyı ihtirā' iden pādişāhdur. Ba'zılar didiler ki Cem ü Cemşid Süleymān Peygamber'dür vü cām da anūn ihtirā'idur ve'l-ilmü 'inda'llah. s.255-2

cenāb: murād āsitānedür. s.87-16

cenibe-keş: cenibe yedek atı ki ekābir öñünce çekilür. Cenibe-keş (vaşf-ı terkibi)dür. Yedek çekici ya'ni yedekçi. s.186-4

cev: cimūn fethiyle arpa dimektür. s.172-11

cevher: aşl u nesil ma'nāsınadır. s.206-16

ceyhün: Hōrasān'la Semerkānd beyninde büyük bir ırmaştır. s.25-24,393-3

cibillet: hilkat ma'nāsınadır. s.299-29

ciger-hün: (vaşf-ı terkibi). Kanlı cigerli dimektür. s.206-6

ciger-teşne: (vaşf-ı terkibi) aksamındandır. Şusuz cigerli dimektür. s.283-1

cihān-bīn: (vaşf-ı terkibi). "Bīniden"den cihān görücü ma'nāsına ya'ni cihān anūn sebebiyle görüldigiçün cihān-bīn dirler. Ekşer isti'mālde cihān-nümādur. Cihān göstericü dimektür. s.164-7

Cihān-bīn (vaşf-ı terkibi)dür. Cihān görücü ma'nāsınadır. s. 377-17

cihān-gir: (vaşf-ı terkibi)dür. "Giriden"den cihān tutucu, ya'ni şöhret verici. s.99-17

cihān-ı diger: murād āhiret evidür. s.52-3

cihān-penāh: (vaşf-ı terkibi)dür. Cihan şıgıncı veyā şıgındırıcı ma'nāsına. s.234-27

cihān-sitān: (vaşf-ı terkibi)dür. "Sitāniden"den cihān alıcı, ya'ni cihān fethidicü. s. 451-2

cihān-sūz: (vaşf-ı terkībî)dür. Cihān yandırıcı ma' nāsına, ya' ni cihāndan müstağnî; hāşılı t̄arik-i dünyādan ' ibārettür. s.314-19

cilve: nāz u şīve ma' nāsınadır. s.19-21

cilve-ger: şallanıcı ma' nāsına vü ' arz-ı cemāl eylemege dirler. s.325-9

cilve-i baht: senūñ t̄ali' ūñ ' arz-ı cemāl eylemesi dimektür. s.208-17

cirāhat: cimūñ kesriyle yaraya dirler. s. 407-16

cüş: der-cüşem kaynamaktayım. Zīrā şīre'-i engūri vü gayrisını fiçı veyā küpe kosañ, bir kaç gün turduktan soñra kaynamağa başlasa gerektür vü köpük atmağa bu mertebeye vardıkta hamr olup şürbî-i harām olur... Kūpūñ ağzını kerpiç vü balçık ile şıvadıklarundan nite ki es'ār-ı ' acemden fehm olunur. Hūn-ı meyhūrem didigü ' Arāb'ı hūna teşbīh eylemek t̄ariķiyledür. s.70-15

cūy-bār: lūgatde ırmaķ kenarı. s.113-24

cūy-ı mūlyān: cūy ırmaķ vü mūlyān bir mu' ayyen ırmağūñ ismidür. s.313-13

çāh: lügatte kuyudur, amma bunuñ gibi yirlerde çukur muraddur. s.217-9

çāre-sāz: (vaşf-ı terkībī)dür. Çāre idicü ma' nāsına. s. 444-28

çeğāne: sāz āletlerinden birine dirler ki dā'ire pulları gibi pulları olur.

Kemānçeye de dirler kaşīde-i şī' ire de. s.191-1

çehre-güşā: murād hūb görünmektür. s.32-23

çemen: murād dünyādur. s.49-23

çeng: evvelki çeng sāz olan çengdür vü ikincisü yırtıcı hayvanāt kaynağı, amma bunda el murāddur. Māh muṭrib beyāniye. Regeş; şin zamīr. Çenge rāci' dür. Be-hurāş fi'l-i emr-i müfred-i muḥātab. Tırmala dimektür. Bunda murād çengiñ kıllarına mesāsdur. Ya' ni kirişlerini öttürmek. s.353-27

çep: cim ve bā-yı 'Acemī'yle şol ma'nāsınadur vü rāst bunda şağ ma'nāsınadur. s.265-10

çerāğ: cim-i 'Acemī'nün fethiyle şem' iñ fitilesünde yanan āteşe dirler s.192-28

çerāğ-efrūz: (vaşf-ı terkībī)dür. Çerāğ uyarıcı dimektür. s.365-30

çerḥ: şol yay ki kirişi alındıktan şoñra çenber gibi iki başı bir yere cem' olur. Aña çerḥ dirler. s.180-7

çerḥ-i minā: murād yeşil şırçadur. s. 396-24

çeşm: ümīd ma' nāsınadur. s.29-2, 75-10, 80-19, 205-9, 277-31, 313-1

çeşme-i hayvān: āb-ı hayat dimektür ki murād āb-ı çāh-ı zeneḥdan-ı cānāndur. s.217-22

çeşm-i bed-dūr: yaramaz göz irāk olsun dimektür. s.172-25

çeşme-i nūş: bal çeşmesi dimektür. s.89-28

çeşm-i zaḥm: göz dikmege çeşm-i zaḥm dirler. s.178-19

çetr: bir dürlü gölgeliktür ki seferlerde yaz günlerinde pādişāhlar üzere tutarlar. Gerdūn-sāy (vaşf-ı terkībī)dür. "Sāyīden"den ezmek vü sürtmek vü sürüştürmek ma' nāsına gerdūna sürtücü. Çetr pādişāhun rif' at mertebesünden 'ibārettür. Bülend-çetr dimektür. s.153-29

Çetr-i sâbıka mezkûr olan gölgeliktür ki selâtin üzere tutarlar. s.184-4
çevgân-ı zer: murâd ebrû-yı cânândur veyâ mâh-ı nevdür. s.52-17
çigil: cim-i ‘Acemi’yle vü kâfiyle Türkistân’da ya’ ni Hıfâ ve Hoten cänibinde
bir yerün ismidür ki erkegi vü dişisi gâyet güzel olurmuş. Aşlında bir
kilisanun ismidür. Şoñra ol kilisa olan memlekete itlâk eyledüler. s.95-3
çün: vav-ı aşliye ile niçe dimektür.
s.284-19, 319-23

-D-

dād: ‘adl ma‘nāsınadır. s.290-6

dā’ire: dā’ireye dā’ire didükleri mecâzdur. Zîrâ dā’ir olan per-gârdur. Ya‘ni devr eyleyen âlet-i devrdür. dā’ire degıldür. s.20-3

dā’ire-i kısmet: murâd kısmet-i ezeli’dür. s.211-2

dā’ire-i mînâ: mîna felektür. Āsmân ma‘nāsına. Hûnîn-i ciger, cigeri kıanlı. Mihnet-i elemden kinâyettür... Mînâ bunda yeşil şırçadır. s.212-16

dalk-ı mülemma‘: envâ‘ renkli yamalarla yamanmış hırkıya dirler. s.134-13

Şol hırkıya dirler ki niçe renkli pârelerden dikilmiş ola. Ba‘zi Hindîler’ün hırkasu gibi. s.195-22

Dalk-ı mülemma‘ muraqqâ‘ gibi niçe dürlü pâreden dikilmiş hırkıya dirler. s.277-29

dalk-ı peşmîne: yûnden hırkı ki ekşer fıkrâ anı giyer. s.10-7

dâm: bunda murâd mekr ü hîledür. s.192-3

dâmen-i keşân: (vaşf-ı terkîbî)dür vü elif ve nunl bübâlağa ifâde ider. Etegin çekerek dimektür. s.188-31

dâm-geh: tuzâklık ya‘ni tuzâk kıuracaķ yer. s.63-30

dânâ (bînâ): dâna vü bîna şıfat-ı müşebbehelerdür. Bilgin ü görgün ma‘nāsına. s. 385-6

dâne: murâd tohumdur. s.225-21

dâniş: rütbet, mertebe ma‘nāsınadır. s.30-8

dârâ: dâver hâkime dirler vü dârâ İskender-i zü’l-karneynîñ babasıdur vü şüküh ‘âzamet. dârâ-i şüküh (vaşf-ı terkîbî)dür. Darâ âzametli dimektür. s.229-20

dârü’s-selâm: cennettür. s.57-8

dâver: hâkime dirler vü dârâ İskender-i zü’l-karneynîñ babasıdur vü şüküh ‘âzamet. Dârâ-i şüküh (vaşf-ı terkîbî)dür. Darâ âzametli dimektür. s.229-20

Dâver hâkime dirler. Murâd zamâne pâdişâhıdur. s.275-3, 379-29

dâye-i tab‘: oğlancıkları emziren hâtuna dâye dirler. s.121-31

defter: murād kitābdur. s.271-3, 453-8

dem: nefes ü vaqt ma' nāsına olmaq kâbildür. s.41-4

Dem bunda nefestür. s.142-26, 435-11

Dem nefes hulk, hüy ma' nāsınadır. s.203-30

Dem nefes ü sâ' at ma' nāsınadır. s.215-25, 284-21, 295-9, 313-4

derd-engiz: (vaşf-ı terkibi)dür. "Engiziden"den derd kıparıcı ya' ni peyda idici ma' nāsına. s.299-19

der-h'āh: taleb ma' nāsınadır. s.199-2

der-hör: vāv-ı resmiyle lāyık ma' nāsınadır. s.162-16

derin-kemend: murād 'aşktur. s.159-19

derin-perde: ya' ni perd'-i hayāl. s.20-25

derin-sefer: murād dünya evine gelmektür. s.77-22

ders-i ma'kāmāt-ı ma' nevī: ictimā'-i yā'āt lāzım gelmesün deyü ma'kāmāt-ı ma' nevīden murād 'aşktur. Ya' ni ma' nāya mensüb ma'kāmāt. Zīrā 'aşk emri ma' nevīdür. 'Aşk ne keyfiyet idüğünü 'aşık bilür ancak. s.253-12

derün: derün-hā derünüñ cem'idür. İç ma' nāsına, ya' ni bir nesnenüñ içerüsü. Meşelā evüñ ve mescidüñ içerüsü. Bunda murād kulübdür. Ya' ni gönüller. s.291-5

destān: dāstāndan muhaffettür. Hikāye ve kışsa ma' nāsına. s.168-24, 357-14

dest-dırāz: (vaşf-ı terkibi). El uzunluğu. s.199-8

dest-efşān: (vaşf-ı terkibi)dür. El karşımaq ma' nāsına ki hānendeler şanıdır ki el uşülen tuttuqları vaqt ayāyu ayāya çalarlar. s.294-24

deşt: şahrā murād. Deşt dünyādur. s.39-16

devā-bağş: (vaşf-ı terkibi)dür. Devā bağışlayıcı. s.299-18

devlet-h'āh: (vaşf-ı terkibi)dür. "H'āhiden"den devlet dileyicü ma' nāsına. s.309-18

Devlet-i Aḥmedī: Aḥmed'den bunda murād Hāzret-i Muḥammed'dür ('aleyhi's-selām.) s.208-10

dīde: murād çeşmdür. s.13-12

Göz ma' nāsına vü görmüş ma' nāsına. Nā-dīde görmemiş ma' nāsınadır.
s.207-26

dīde-geh: dīde ki dīde-gehden muḥaffettür. Bekçi tırduğu yere dīde-geh
dirler. s.68-17

dīde-i bedbīn: bedbīniñ gözünü veyā bedbīn gözü. s.37-11

dīde-i ma' şūka-bāz: "Bāziden"den ma' şūka-bāz gördüğünü sevici, maḥbūb,
dost ma' nāsına. s.117-16

dihkān: ikinci vü köylü vü köyüñ ulusu, ya' ni büyügidür. Sāl-hürde yaşamış
ya' ni pīr kişi. s.255-9

dil-ārām: (vaşf-ı terkībī)dür. "Ārāmiden"den diñlenmek ma' nāsına. Göñül
diñlendiricü ya' ni göñüle ḥuzūr u şafā viricü. s.299-21

dil-bend: (vaşf-ı terkībī)dür. Göñül bağlayıcı ya' ni göñlü kendüye ta' līk
idicü. s.299-23

Dil-bend (vaşf-ı terkībī)dür. Göñül bağlayıcı ma' nāsına, ya' ni 'uşşāk
dilinü kendüye ta' līk idicü. s.336-19

dilber-i nev-ḥāst: tāze yetişmiş civān ma' nāsınadır. s.61-19

dil-cū: (vaşf-ı terkībī)dür. "Cüyiden"den istemek vü dilemek
ma' nāsına...Göñül alıcılık ma' nāsına. s.64-9

dil-dār: (vaşf-ı terkībī)dür. Maḥbūb ma' nāsına. s.300-15

dil-düz: (vaşf-ı terkībī)dür. "Düziden"den be-hesab-ı lügat yürek dikicü
dimektür. Zīrā "duḥten" vü "düzüden" dikmektür. Meşelā derzilerüñ vü
gayrılaruñ dikmesü gibi, amma bunuñ gibi yirlirde mıḥlamaḥ murāddur. Nite
ki Gülistān'da vāqı' dur kıt' a:

Şerīf eger müteza' if şeved ḥayāl me-ber

Ki pāy-gāh bülendeş za' if ḥāhed şüd

Ver āsitāne-i sīmīn be-miḥ zer-düzed

Kemān me-ber ki Yehūdī şerīf ḥāhed şüd

Bemiḥ zer-düzd altun mıḥla mıḥlaya dimektür. s.16-18

dil-düzd: (vaşf-ı terkîbî)dür. “Düzdiden”den gönül uğrısı dimektür. s.137-

dil-güşâ: (vaşf-ı terkîbî)dür. Gönül açıcı ma' nasına. s.161-19

dil-hâh: (vaşf-ı terkîbî)dür. “Hâhiden”den gönül dilegi ya' ni gönül isteyüp arzu eyledigü nesne. s.89-22

Dil-hâh (vaşf-ı terkîbî)dür. “Hâhiden”den gönül dileyicü nesne ya' ni şol nesne ki anı gönül diler. s.182-4

La' l-i dil-hâh (vaşf-ı terkîbî)dür. “Hâhiden”den gönül isteyicü veyâ gönül alıcı ma' nasına. s.194-28

dil-i sevdâ-zede: sevdâ urmuş gönül, ya' ni sevdâyî gönül. s.13-28

dil-keş: (vaşf-ı terkîbî)dür. “Keşiden”den gönül çekicü, ya' ni gönül alıcı ma' nasına. s.266-6

dil-nüvâz: (vaşf-ı terkîbî)dür. Gönül oğşayıcı, ya' ni hâtırâ ri'âyet idicü. s.274-22

dil-sitân: (vaşf-ı terkîbî)dür. “Sitâni”den gönül alıcı dimektür. s.57-6

direm: dalın kesri vü rânun fethiyle akçeye dirler. s.283-19

dîr-gâh: dîr lügatde giç ve çoktan ma' nasına müsta' meldür. Bunda gâhla terkîb olup çok zamân ma' nasınadır. s.28-11

dirîg: hayf ma' nasınadır. s.312-23

diyâr: dârîñ cem'idür, amma bunun gibi yirlerde memleket ma' nâlarına müsta' meldür. s.108-6

Diyâr ehad ma' nasınadır vü diyâr dalın kesriyle dârîñ cem'idür evler ma' nasına. s.122-4

dost: murâd mî-güftün fâ' ili olan cânândur. s.202-19

dost-dâr: (vaşf-ı terkîbî)dür. Dost tutucu ma' nasına. Ma' nâ-yı lâzımîsü muhabbedür. s.77-1

Dost-dâr (vaşf-ı terkîbî)dür. Âdemi dost tutucu hâşılı muhabbe ve elif ünün edât-ı cem'. Maḥbuplar dimektür. Dost-kâm, dost murâdlu ya' ni dostun murâdınca olıcu, hâşılı dostlar istedigü gibi olıcu. s. 389-7

Dost-dâr (vaşf-ı terkîbî)dür. Muhabbe ma' nasına. s. 426-26

düdmān: dād-ı evveliñ zammı vü şānīnūñ sükunıyla kavm ü kabile ma' nāsınadır. s.234-17

düş: dün gice dimektür. s.16-1, 253-12, 256-28, 345-4

dü-kevn: iki 'ālem dimektür. s.284-27

dümū': dem' iñ cem' idür. Göz yaşları dimekdtür. s.297-18, 326-16

dürç: cevāhir hoşkasına dirler, ya' ni cevāhir tūran hoşkaya. s.368-14

dürer: dalıñ zammı vü rā-yı evveliñ fethiyle dürrūñ cem' idür, ya' ni incüler. s.260-7

dürūd:dalıñ vü rānıñ zammeleriyle 'Arabī'de taḥiyyat ma' nāsınadır ki Türkce esenlik dirler. s.307-29

düstūr:dalıñ zammı vü siniñ sükunıyla kânūn defterine dirler, ya' ni kânūn-nameye dirler, amma ' acem ekşerī üslūb vü kânūn ma' nāsında isti' māl ider, lākin bunda kânūn-nāme murāddur. s.329-29

-E-

ebrū-yı kemān-dār: (vaşf-ı terkîbî)dür. Yāy tutucu ma' nāsına. Hāşılı mukavves ebrūdan ta' bîrdür. s.363-27

ecr: echrā ecriñ cem' idür. Cezalar vü 'ivazlar dimektür. s.246-3

efser-i sultān-ı gül: Kudüm ma' nasına. Bu zıkr olan kışşa-i Şāh Manşūr' uñ yine tahta cülüs eylediginden kināyettür. Zīrā Şāh Manşūr'dan Terekeme Şirāz memleketini bir kere almışlar idü. Tekrār 'asker-i 'azīm cem' idüb 'adūsunu qahr idüp taht-ı saltanata cülüs eyledü. s.111-18

efsün: hemze ile vü hemzesiz bûgi, ya' ni sihr ü mekr ü hîle ma' nāsına gelür. s.232-18

efsūs: bunda hayf ma' nāsına. s.63-1

Efsūs hemze ile vü hemzesiz bunda ta' n u tanz ma' nāsınadır. Efsūs-gin (vaşf-ı terkîbî)dür. s.186-30

ehl-i necid: Necid Başra ile Mekke arasında bir yerin ismidür. Başra həcıları aña uğramayınca olmaz. s.370-8

ehremen: elif-i maqşūde vü maḥdūde ile şeytān 'aleyhi'l-la' neye dirler. s.97-20

Bunda ehremenden murād dīvdür. s.112-9

Ehremen dīv-i ner ya' ni erkek dīv. s.231-10

Ehremen dīve dirler. s.270-6

elḥāc: murād Rūm'da Emīr-i Ḥac didikleridür. s.19-22

elḥān: lehniñ cem' idür. Bunda avāz murāddur. s.3-31

elṭāf: luṭfuñ cem' idür. İḥsān ma' nāsına. Aşlında mülāyemet ya' ni yumuşaklık ma' nāsınadır. s.298-14

en' ām: luṭf vü iḥsān ma' nāsınadır. s.289-2

enīn: hemzeniñ fetḥi ve nunuñ kesriyle nāledir. İnīltili ma' nāsına. s.214-25

esb-i siyeh: qara at fikri. Bu söz anu gösterir ki qara at aralarında mu' teber ola. Ba' zı 'Ā' cām bunda bir söz söyledü. Eger şahīḥ ise vü cehtden ḥāli degil

dedigü esb-i siyeh degildir. Bu esb-siyehdür, ya'ni 'asker atı. Hâşılı er atı dimektür. s.93-10

evc: bunda rif' at ma'nasınadır. s.37-31

Evc salţanattur, ya'ni rif' at-i salţanat. s. 389-27

evreng: taht ma'nasınadır vü Cem'den Hâzret-i Süleymân Peygamber muraddur ki tahtı İklîm-i Fâris idü. s.230-5

Der-hür lâyık ma'nasınadır. Evreng izâfet-i lâmiye. Evreng hemzeniñ vü rânîñ fetihleriyle bunda padişâhlar tahtı murâddur. s.254-18

Īn-bâzâr: murâd dünyâ bâzârıdur. s.300-3

eyvân: murâd  asr-ı cennettür. Me'vâ lügatde her şey'in şıgınacak yeri. Gicede veyâ gündüzde meşelâ tayyuruñ vü vu huşuñ her birisü bir yere mü'min i'tikâdıyla gicede veyâ gündüzde kendüye mekân idinür ki aña me'vâ dirlir. Cennetde me'vâ didükleri. Ehl-i Īmân aña cehennem âteşinden penâh eylediğiçündür. s.248-31

ezĪn-i bâğ: murâd visâl-i cĀnĀndur. s.335-19

-F-

fāka: fakr ma' nāsınadır. s.331-19

feleke: çadırıñ depesinde çadır diregi geçdigü degirmi tahtadır ki aña çadır göbegi dirler. s. 454-17

fer: kuvvet ma' nāsınadır. s.160-31

ferāg: boş olmak ya' ni hālī olmak ma' nāsına. s.250-4

fercām: encām gibi āhir ü 'ākıbet ma' nāsınadır. s.129-13

ferdā: murad āhiret ü kıyāmettür. s.273-1

ferhunde: fāniñ vü hāniñ fetḥleriyle mübārektür. Kutlu ma' nāsına ferhunde peyām mübārek haberli dimektür. s.81-24

ferhunde-fāl: (vaşf-ı terkībī) aqsāmındandır. Mübārek fālī dimektür. s.159-5

Ferhunde-fāl (vasf-ı terkībī) aqsāmındandır. Mübārek fālī dimektür. s.273-27

ferište-i rahmet: murād sāki' -i pīr-i muğāndur. s.184-31

fermān-dihī: buyruk verici macnāsınadır. s.216-13

fettān: fitneci ma' nāsına. s.329-20

feylesof: zeyrek ḥekīme dirler. s. 437-14

feyz: luḥf u iḥsān ma' nāsınadır. s.71-25, 232-6

Feyz bunda yağmurdur. s.160-15

fīrūze: pīrūze vü fīrūze bir gök güherdür ki felegi aña teşbīh eylerler. s. 435-23

fuzül-i nefis: aşlı nefis-i fuzūldür. Açılmış nefis ma' nāsına. s.132-26

-G-

ğāliye-sā: (vaşf-ı terkîbî)dür. “Sāyiden”den ğāliye ezici dimektür... Ma‘lūmdur ki misk ü ‘anber ü ğāliye vü lahlaḥa vü bunlar gibi ḥōş ḳoḳulu nesnelere ezildikde ziyāde ḳoḳu virür. s.325-6

ġarām: ‘aşḳ u muḥabbet ma‘nāsınadır, amma müte‘addî olıcaḳ fā‘ili etefi‘ilinden müstefād-ityān olur, ya‘ni “ityān-ı revāyih ‘aşḳ u muḥabbetümü ziyāde eyledü” demek olur. s.213-6

ġard: ġaynıñ vü ranıñ fethleriyle vü ġard ġaynıñ fethi vü ranıñ sükunıyla taḡrîd ü taḡarrüd-i şevḳle vü şenlikle ayrılmāḡa dirler. Meşelā güvercinün boḡazın şişirmekle ötmesine dirler. s.214-13

ġarîb: murād dildir. s.169-4

ġayn: ġayn-ı mu‘cemeniñ fethi vü yāniñ bir noḳta ile sükūnıyla ziyān u ḥüsrān ma‘nāsınadır. s.127-16

ġazel-ḥān: (vaşf-ı terkîbî)dür. Ġazel oḳıyu oḳıyu dimektür. s.18-19

ġenc: ḥazîne. s.227-25

ġenc-ḥāne: kāfiñ fethiyle ḥazîne ma‘nāsınadır. s.14-25

ġencîne: ḥazîne ma‘nāsınadır. s.256-23

ġenc-i şāyḡān: zamān-ı ḳadîmde bir ‘azîm defîne zāhir olur. Bir yirde añā ġenc-i şāyḡān dirler. Andan şoñra her vāfir māla teşbîḥ ṯarîḳiyle ġenc-i şāyḡān didüler. s. 454-1

ġilmān: ġulāmıñ cem‘idür. Bunda ehl-i cennete ḥidmet eyleyen oḒlanlardur murād. s.52-10

ġırra: ġaynıñ kesriyle ‘Arabî’de isimdür. Maḡrūr ma‘nāsına, amma ‘acem ġaynı meftūḥ oḳur. s.329-21

ġıybet: ġaynıñ kesriyle şol söze dirler ki bir kimse ardınca söyleniceḳ işitse ġamnāk ola eger ol söz gerḳek olursa ġıybet dirler vü eger ḳızb olursa bühtān dirler. Ḥ‘āce ḥuzūra muḳābil isti‘māl eyledigünden zāhir-en mütebādir. s.36-10

ġirām: kāf-ı ‘Aemî’nüñ kesriyle vü zammıyla ‘azîz ma‘nāsınadır. s.213-18

gird: eṭrāf ma' nāsınadur. s.145-11

Gird kāf-1 'Acemî'nün kesriyle eṭrāf ma' nāsınadur. s.189-17

girev: kāf-1 'Acemî'nün kesriyle vü rānuñ fethiyle rehn ma' nāsınadur. s.271-2

girift: igrendi dimektür, nite kim Hüsrev'in bu beytinde öyledür. Beyt:

Zidünyā mireved Hüsrev bezîr-leb hemî güyed

Dilem begirift dergurbet temennâ-yı vaṭan dârem

İgrendi vü diksindi dimektür. Bu lafz bu ma' nāya çok gelür. s.2-9

Girift bunda ihām ṭarîḳiyle vāḳı' dur. Biri aya ṭutulmak, ḥusûf ma' nasına vü birisü de sinmek, ya' ni münfe' al vü şermende oldı ma' nāsına be-girift-i mäh iki vechledür. Biri iddi' â ṭarîḳiyle māhuñ ḥusûfu murād ola vü biride mähdan murād rüyı ola vü ṭutulmaḳtan murād ḥaṭṭ-ı ihāṭa eylemektür. Pes 'izâr-ı mäh gibi rüyımı ḥusûf eyledü, ya' ni altına aldı. s.163-22

Be-girift igrendi dimektür. s.198-4

Girift bunda munḳabız oldu ma' nāsınadur. s.336-28

girift-âr: girift bunda munḳabız oldı ma' nāsınadur. Girift-âr (vaşf-ı terkibi)dür. "Ārāyiden"den ṭutsāk u ṭutḳun ma' nāsına. s.336-28

giriḥ: kāf-1 'acemîniñ kesriyle dügüm ma' nāsınadur. Giriḥ bunda müşkil-i 'aşḳdan 'ibârettür. s.310-29

girişme: girişme-i cādū taḳdîri girişme-i çeşm-i cādūdur. Mevşûfu ḥazf idüb şıfatını yerine ikâmet eylemişlerdür. Girişmeden bunda murād çeşmden şâdir olan nâz u şîvedür. s.59-17

giriḩe: kāf-1 'acemîniñ fethi vü kesriyle bilege dirler, ya' ni ṭâg bileğine ḥâşılı ṭâgıñ şırtına. s.267-8

giti-sitân: (vaşf-ı terkibi)dür. "Sitâniden"den cihân alıcu ḥüsrev dimektür. s.376-22

güh (güvâh): güh güvâhdan muḥaffettür. Ṭanıḳ dimektür. Şâhid ma' nāsına. s.68-28

Güvâh şâhittür. Ṭanıḳ ma' nāsına. s.233-27

güŖe-g̃ir: (vaŖf-1 terk̃ibi)dür. GüŖe tutucu, ya' ni güŖe niŖinler. H̃aŖılı evliyā vü meŖâyıh. s.114-13

güft: güft ü gū söz ü Ŗav ma' nāsınadur. s.322-2

gül: lügatte gül muḥlaḳ çiçekdür, amma bunda meŖhür gül murāddur. s.201-27

gül-berg: gül yaprağu. Murād ruḥ-1 cānāndur. s.139-20

gül-i Fārisī: murad āb u hevā-yı Fārisī'dür. s.209-12

gül-‘ izār: (vaŖf-1 terk̃ibi) aḳsāmındandur. Gül yañaklı dimektür. s.165-23

gülbün: gül ocağu. s.81-15, 109-31, 165-22

gül-efŖān-kün: gül muḥlaḳā çiçektür. EfŖān-kün Ŗaḥ dimektür, ya' ni niŖār eyle, ya' ni meclise çiçek Ŗaḥup bāde-nüŖ eyle. kün fi' ilinüñ mef' ūl-i evveli gül vü mef' ūlü Ŗānisi efŖāndur. s.356-3

gül-ruḥ: (vaŖf-1 terk̃ibi) aḳsāmındandur. Gül yañaklı ma' nāsına. s.165-28

güŖŖen: cennet murāddur. Cennetiñ bevvābına RıŖvān dirler. s.4-1

GüŖŖen güllük ma' nāsınadur. Gülistān gibi. s.14-17

günbed-i minā: Taḥt-1 revāndan murād felektür. Günbed-i minādan da murād olur.. Nihāyeti üstü i' tibāriyle taḥt-1 revān, altı i' tibāriyle günbed-i minā dimiŖtür. s.27-9

güneh-i Ādem ü H̃avvā: izāfeti mecāzīdür. Ya' ni anlaruñ 'iŖyānı gibi 'iŖyān ki bende de ḥāŖıldur demek olur. Ne ki anlaruñ cennetde eyledigü 'iŖyān yāḥud Ŗān' at Ėulüv ḥarīkiyle anlaruñ eyledigü 'iŖyān murād ola. s.16-24

güŖād: çengde düzen virmekte müsta' meldür, amma kenārdan murād yandır, zīrā çengī çengī yanına olup çeker. s.40-31

güzāf: kāf-1 'acemīnün zammıyla aylak ma' nāsınadur. Ta' rīb idüp cüzāf dirler. s.245-21, 358-24

-H-

h b: d ş ma' n sınadır. Ama ikinci h b uyku ma' n sınadır. s.252-13, 254-16

hab b: h -yı m hmelen n fethiyle Őuyıñ kabarcıĝu, amma h nuñ zammıyla kara yılan cinsine dirler. s.140-24

haber-g r: (vaşf-ı terk b )d r. Haber tutucu, ya' ni haber iletic  ma' n sına. s.152-6

H ace Cel le'd-d n: Sult n Manşur'un defterd rı v  muş hibi id . Pes oĝlı sancaĝa  ıkdukda Cel le'd-d n'i v  H ace H fız'ı babasından diled  ki H fız'ı  st d-ı mu'allim v  Cel le'd-din'i lala ideyim dey . Babasu cev b virir ki Őaĝlıgumda p diş h mu olmak isters n. Pes ol da bunlardan el  ek p gitt . s.246-25

hacle: murad sar y-ı muĝ ndur. s.18-19

hadeng: l gatte kayın aĝacına dirler. Őoñra andan d z len oĝa hadeng didiler. Gez oĝına da hadeng dirler, ya' ni kuşa atılan oĝa. s.352-17

h d : Kul ĝuz ma' n sına. s.370-6

had ka: baĝce, amma had ka y sız g z n karasına dirler. s.157-26

h k n:  in p dişahlarına h k n dirler. Bunda kaş' -ı naz r-ı ezm ne-i s bıkada H k n adlı bir seh  p diş h gelmiştir v   engiz H l ĝu'n n cedd-i a' l sıdur ki Sel tin-i İlh niye aña mens bdur. s.208-26

h k-b s : (vaşf-ı terk b )d r. Toprak  p c  dimekt r. Y  harf-i maşdar. T r b b s idicil k ma' n sına. s.87-16, 400-26

h k-d n:   pl kt r. s.150-20, 260-26

h k : h k n n cem'd r. Ya harf-i nisbett r. H k -nih d u derviş-meşreb dimekt r v  c 'izd r ki h k olan mevti mur d ola. s.34-4

hak kat-b n: (vaşf-ı terk b )d r. H k yık-ı eşy ya n z r olan ek bir dimekt r. s.264-19

h lka: mur d mec list r. s.69-30

halka-be-guṣ: ‘Arabî’de halka-i be-guṣ kul ma‘nâsınadır. Zîrâ anlar kullarınıñ kulaklarına halka taqarlar. Bendeligü mümtâz olsun deyidür. s.64-21

Halka-be-guṣ (vaṣf-ı terkîbî) aḳsâmındandır. Kulağı küpeli dimektür. s.158-16

halvet-niṣîn: (vaṣf-ı terkîbî)dür. Halvette oturucu. s.291-9

hâm: şol şarâba dirler ki küpte veyâ fiçıda kaynayup köpük atması geçmemiş ola, ya‘ ni henüz kaynamakta ola. s.351-7

hamâm: Enînüñ her kuş ki boynu muṭavvaḳ ola, ya‘ ni halkalı ola. Ana hamâm dirler. Meşelâ fâhte vü ḳumrı vü tahta gügercini vü bunlardan ğayrı muṭavvaḳ tayyura hamâm dirler. s.214-26

hammâr: mübâlağa ile ism-i fâ‘ ildir. Şarâb satıcı, ya‘ ni meyḫâneci.s.281-23

handân-leb: (vaṣf-ı terkîbî) aḳsâmındandır. Gülgün dudaklı. s. 414-29

hande: gülmek ma‘nâsına. Şarâḫîde hande kalkal eylesidür vü cân virmesü içindeki şarâbı bezl eylesidür. s.45-30

hande-zenân: (vaṣf-ı terkîbî)dür. Elif ü nun mübâlağa ifâde ider. Gülerек dimektür. Ta bunda ‘acabâ ma‘nasınadır. Bâ harf-i şıla. Sengdil (vaṣf-ı terkîbî) aḳsâmındandır. Şem‘e nisbet hande-zenânluk parlayı parlayı yanmasıdır vü şâ‘ ire nisbet bedîhîdür vü şâ‘ ire nisbet, ḫarâret ü izṭirâbidür vü sâz-ı şem‘e nisbet çatırdayı çatırdayı yanmasıdır vü kendüye nisbet inçkıri inçkıri girye eylesidür. s.118-13

hâne: murâd Şah Manşûr’uñ sarâyıdır. s.112-15

Hâneden murâd cihândur. s.140-26

ḫarâbât-ı muġân: ḫarâbât meyḫâne, muġân muġuñ cem‘idür, ya‘ ni keşişler. s.19-2

hareme-niṣîn: (vaṣf-ı terkîbî)dür. Haremde oturucu dimektür. s.280-17

ḫâr-ı hicrân: câ‘izdür ki pây ḫâr-ı hicrana muzâf ola. Pes pâydan murâd dib olur, ya‘ ni ḫâr-ı hicrân, hicrân dibinde vü câ‘izdür ki ḫâr-ı hicrân mü’ahḫer

mübtedâ vü der-pây muqaddem haber ola. Ayagında hicrân dikenî dimek ola.
s.181-13

harîdâr: aşlında (vaşf-ı terkîbî)dür. Harîd getürücü maânâsına şoñra müşteriye
harîdâr didiler. s.78-10

Harîdâr (vaşf-ı terkîbî)dür. Şatun alıcı ma'nâsına ya'ni müşteridir.
s.356-22

harîf: bâde muşâhibi, amma lügatde hîrfet-i san'ata dirler vü harîf san'atdaş
ma'nâsınadır. Harîf hemdem-i inse ma'tûfdur. Şûrb-i müdâmda inse vü
harîfe 'atf olunmaq kâbil. s.56-18, 351-8

Harîfden murâd cânândur. s.211-27

Hârizm: Semerkand'dan öte bir şehriñ ismidür vü yâ harf-i nisbet vü elif ü
nun edât-ı cem'. Türk Tâtâr cinsine dirler. Semerkandî yâ harf-i nisbet.
Ma'nâm ola ki bu beyt telmîhdür. Ol kışşaya ki Semerkandîler Hârizmîler'e
eylediler. Aşıl kışşa budur ki Hülâgü hurûcundan şoñra Semerkand
padişahıyla Hârizm padişahı beyninde şikâk u hilâf vâkı' oldu. Ba'dehu
Semerkand'a padişahı şulh ihtiyâr eyledü. Meger garañı hîle imiş. Tamâm-ı
müşâlahadan şoñra bir gün ilgar şalar vü Hârizm padişahı gâfil iken başup
başını kesüp memleketini gâret ider. s.300-29

Hârizm Türkistân'da bir 'azîm şehriñ ismidür ki ekâbir-'ulemâ andan
çok gelmiştir. s. 393-2

haşmet: hâ-yı hattîniñ kesriyle 'Acem 'azamet ü şevket ya'ni ululuk
ma'nâsında isti'mâl ider. s.231-20

hâtem-i cem: murâd mühr-i Süleymân'dur ki dîvleriñ birisi bir hîle ile anı
Süleymân'dan almışdı. Ba'dehu-Allahu Te'âlâ yine anı Hâzret-i Süleymân'a
müyesser eyledü. Nite ki ba'z kışaş-ı enbiyâda mufaşşal beyân eylemişler.
Hâşılı Hâce Şâh Mansûr'uñ tahtundan cüdâ düşüb yine mâlik olduğunu
Hâzret-i Süleymân'uñ mühürden ayrılıb yine mâlik olduğına tanzîr buyırur.
s.112-5

hatt: şol keşidedür ki sehv ü hatâ üzere çekerler. s.280-9

ḥaṭṭ-ı ‘izār-ı yār: ‘izār şaḳal biten yerdür. Ba‘zılar şaḳal ile ḳulaḳ arasına dirler. s.163-21

ḥaṭar: ḥavf u ḥaşyet ma‘nâsınadır. s.29-11, 205-14

Ḥaṭar lügatde eşrâf-ı ‘âl’el-mevtdür, ya‘ni mevte ḳarîb olmaḳ. s.239-29

ḥaṭṭ-ı jengâri: jengâre mensûb ḥaṭ dimektür. Ḥaṭṭ-ı cânânı yeşillikle vaşf ide gelmişler vü jengâr yeşil olduğıçün aña nisbet eylemişlerdür. s.32-24

ḥavâle: murâd Ḥüdâ’nuñ emri vü ḥükmüdür vü ecelden Ḥazret-i ‘Azrâ’il. s. 394-22

ḥavşala: lügatte ḳuş ḳursağıdur, amma bunıñ gibi yirlerde ‘adem-i şabrdan kinâyettür. s.128-30

Ḥayber: Ḥicâz’da bir memleket ismidür ki niçe ḳal’ayu şâmildür. Ḥazret-i Peygamber yedi ḳal’asını feth eylemiştü. s. 405-15

ḥayl: asker ü bölüktür. s.228-15

ḥayret: ‘aşḳa işârettür. s.61-11

hây u hüy: sâz âvâzlarına vü mestânelerüñ çağırışmasına dirler. s.250-8

ḥâzin: ḥazînedâr, ya‘ni şâriblerden ḥamr aḳçesin ḳabz idüb zabt iden kimsedür. s.40-18

ḥazz-ı ‘ömr: murâd fâ’ide vü netîce-i ’ömrdür. s.252-2

heft-aḥter: murâd seb‘a-i seyyâredür. s.310-25

hengâm: vaḳt. s.225-14

hestî: varlıḳtur, amma bunda vücûd murâddur. s.322-12

hevâ: murâd muḥabbettür. s.169-5

Hevâ muḥabbet ü arzû ma‘nâsınadır. s.293-11

hevâ-ḥâh: (vaşf-ı terkîbî)dür. “Ḥâhîden”den maḥbub u dost ma‘nâsına. s.137-2

hevâ-yı meclis: murâd küre-i hevâdur. Hevâ-yı meclisten murâd meclisi ihâta eyleyen hevâdur ki ḳoḳu andan münteşirdür. ya‘ni riḥ-i büyü andan neşr ider ki dimâḡlar andan mu‘aṭtar olur. ḥâşılı riḥiñ ḥareketi sebebiyle ḳoḳular küre-i hevâdan münteşir olur ki dimâḡları mu‘aṭtar ider. s.131-8

hired-perver: (vaşf-ı terkîbî)dür. ‘Âkıl ma‘nâsına. Ferzâne ‘âkıl. s.88-22

hırka-i peşmine: yûne mensûb hırka. s.257-20

hırka-i sühte: Hırka-yı Yakub dimektür. s.22-28

hıyâm: kesr-i hâyla haymenüñ cem‘idür ki çadırıdır, amma bunda murad ‘Arab şahrâ-nişin evleridir... Kıyâm-i hıyâm çadırların kurulup turmasından ‘ibârettür. s.215-13

hidiv: hâ-yı mu‘cemenüñ vü daluñ kesriyle pâdişâhtur. s. 440-25

hîle-i hindü: Hindü Hind’e mensûp dimektür. Vavla vü yayla lügattür, amma vavla Hind memleketinde mütevellid ü hâşıl olana dirler vü yayla ‘âmdur. Gerek Hind diyârında hâşıl olsun gerek olmasun. s.137-4

hink: boz at u gök at ma‘nâsında müsta‘meldür. Çevgânî, yâ harf-i nisbet. Çevgâne mensûb at ki anıñla çevgân oyunu oynarlar. Mısır atı vü Şâm atı vü Bağdâd atları ki cirid oyunu anlarla oynarlar. Her atla çevgân u cirid oynanmaz. Çerhet, tâsı ma‘nâ cihetinden râma maşrûfdur veyâ zeynedür... Der-zîr zînet taqdîrinde şehsüvâra münâdî s.113-10

Sebz-hink zânîñ sükûnu vü hânüñ kesriyle gök at veyâ yağız at. s.147-24

hişn: hânüñ kesri vü şaduñ sükûnuyla hişâr ma‘nâsınadır. s. 394-21

hod: te‘accüb ma‘nâsını mutazammındur vü câ’izdür. s.321-13

hod-gâm: (vaşf-ı terkîbî)dür. Kendi murâdlı ma‘nâsına. s.290-7

hōş-bâş: (vaşf-ı terkîbî)dür. Hōş olıcu ma‘nâsına, ya‘ni gam u gūşşasuz geçinen, hâşılı zevk ü şafâ iye olıcu dimektür. s. 426-8

hōş-hân: (vaşf-ı terkîbî)dür. Güzel okuyıcu ma‘nâsına. s. 393-15

hōş-hurâm: (vaşf-ı terkîbî)dür. Güzel şallanıñlı ma‘nâsına. s.53-20,190-1

hōş-hüy: (vaşf-ı terkîbî)dür. Eyü huylu ma‘nâsına. s.357-9

hōş-kelâm: (vaşf-ı terkîbî) aqsâmındandır. Güzel sözlü dimektür. s.163-12

hōy: hânüñ fethi vü vav-ı resmiyle ‘arağ ma‘nâsınadır.s.327-15

huceste-likâ: (vaşf-ı terkîbî)dür. Mübârek şüretli dimektür. s.182-16

huld: cennettür. s.214-1

hulk: hüy ma‘nâsınadır. s.203-30

Ḥulk ḥānuñ zammıyla ḥuy u ‘ādet ma‘ nāsınadır. s.240-16

ḥum: ser-girifte başı tutulmuş vü birikmiş ma‘ nāsınadır. Ma‘lüm ola ki tāze şīreyi küpe taldurdıkdan soñra ağzını muhkem kerpiçle vü balçıkla şıvarlar. Tā kim kaynaduğda taşup taşra dökülmeye. Ol küpe ḥum-ı ser-girifte dirler... Ḥum ‘Acem’de muṭlak küpe dirler, amma denn nunuñ teşdidiyle ‘Arab’da aşığısu sivri müzeffet ya‘ ni içi şırçalı küpe dirler. s.360-20

ḥumār-keş: (vaşf-ı terkībī)dür. Maḥmūrluk çekici ma‘ nāsına. s.185-10

ḥum-şiken: (vaşf-ı terkībī)dür. “Şikeniden”den küp kırıcı, ya‘ ni kesr idicü. Ma‘lüm ola ki niçe kere beyān olmuşdur ki emr-i ma‘rūf u nehy-i münkeri ‘Acem diyārında muḥtebesler iderler. Pes ḥum-şiken anlarda muḥtebes olur vü bizim diyārımızda bu ḥidmeti şubaşılar işler vü muḥtebesler narḥa müte‘ allık maşlahatdan ğayri işe qarışmaz. s.362-26

ḥūn-bār: (vaşf-ı terkībī)dür. “Bāriden”den kan yağıdırıcı ma‘ nāsına. s.73-16

ḥūn-efşān: (vaşf-ı terkībī)dür. Kan saçıcı dimektür. s.53-27

ḥūn-ḥār: (vaşf-ı terkībī)dür. Kan içicü ma‘ nāsına. s.39-15

ḥūn-ı cām: murād bādedür. s.354-12

ḥūn-ı dil:Yürek kanı. s.176-8

ḥūn-ı ciğer: ciğeri kanlı. Miḥnet ü elem denn kināyettür. s.212-17

ḥūra: vav-ı resmīyle lāyık ma‘ nāsınadır. s.334-15

Ḥūr lāyık ma‘ nāsınadır. s.368-17

ḥurāfe: ḥurāfenüñ cem‘idür. Ḥā-i mu‘cemenüñ zammıyla vü ḥurāfe Kabīle-i ‘Azrā’dan bir şahsın ismidür ki anı cin taşarruf eyledü. Pes her nesne ki ol ḥālette müşāhede iderdü. Bu cānibe ḥaber virirdü vü ‘Arab bunu ikzāb idüp ḥadiş-i ḥurāfe dirlerdü, amma Ḥazret-i Muḥammed ‘Aleyhi’s- Selām ḥurāfet ḥakk dimişdür. Soñra ‘Arab teşbīh tarīkiyle gice söylenen efsānelere ḥurāfāt didiler, amma bunda bāzār-ı ḥurāfāt dan murād eski büksü şatılan bāzārdur. Rūm’da bit bazarı gibi meşelā. s.9-13

Bunda ḥurāfāt gice efsāneleri ma‘ nāsınadır. s.9-24

Hurāfāt hānuñ zammıyla gicelerde söyleşilen kışşalara vü hikāyelere dirler. Bunda murād budur. Bir ma'nası dahī vardır ki sâbıka mim kâfiyesinde zıkrı geçmiştir. Beyt:

Hîz tâ hırka-ı şüfî be-harâbât berîm

Şâh u tāmât be-bâzâr-ı hurâfât berîm s.315-13

hurrem: şād dimektür. Rûzı hurremle kayd eylemek mecâzdu. Zîrâ murād ol rûzda kendinüñ şādlığıdur. s.16-30

hüş: muhkem ü ziyâde ma'nâsınadur. s.255-23

Hüş eyü dimektür. s.280-7

hüş-âb: tâze tûru. s.217-3

hüşe: üzüm salkımı vü buğdayuñ vü arpanuñ vü gayrınuñ başağına dirler. s.172-11

hüşe-çîn: (vasf-ı terkîbî)dür. "Çiniden"den başağ dîvşiricü ma'nâsına. s.291-19

hük-m-endâz: (vasf-ı terkîbî)dür. Ol tîr-endâza dirler ki hük-m eyledigü yire ura. s. 428-7

hüner-perver: (vasf-ı terkîbî)dür. Hüner besleyicü ma'nâsına ya'ni ehl-i hüner dimektür. s.275-17

hüsn-fürüş: (vasf-ı terkîbî)dür. Güzellik şatıcı ma'nâsına. s.166-11, 320-19

hüsrev-i hâver: meşrika dirler. hüsrev-i hâver güneşe ıtlâk iderler. s.70-8

hüş: hüşdan muhaffettür. Uş ya'ni 'akl ma'nâsınadur. s.217-29, 257-12

hüş-dâr: hüşdan muhaffettür. Uş ya'ni 'akl ma'nâsınadur. Dâr fi'l-i emr-i müfred-i muhâtibdur. "Dâriden"den tût dimektür. Uşun tût, ya'ni 'aklıñ uyar, hâşılı uşlu ol dimektür. s.21729

‘Irāk: murād ‘Irāk-ı ‘Acem’dür ki İřfahān’dur vü ‘Irāk-ı ‘Arab Bağdād’dur. Bu cihettendür ki Sulţān Süleymān’uñ kızılbaşa İbrāhīm Pāřā ile olan seferine sefer-i ‘Irāķeyn dirler ki bir yazda iki ‘Irāk bile ıoluşdu vü Bağdād ıukuru demekle ta‘bır iderler. s.293-4

‘Irākī: murād řeyh İbrāhīm ‘Irākī Hāzretleri’dür ki ři‘ri sūz-nāklikle meřhūrdur. s.297-31

‘ıtr: ‘aynıñ kesri vü ıānıñ sūkūnıyla hūř ıoķuya dirler. s.172-22

‘ıtr-sāy: ‘ıtr ezicü dimektür (vařf-ı terkībī)dür. Zırā ba‘zı ıtrı ezicek ziyāde ıoķu virür. Hūřūřā misk ü ‘anber ü lahlaħa. s.150-2

‘ıtr-sāy (vaşf-ı terkībī)dür. “Sāyiden”den ezmek ma‘nāsına ‘ıtr ezicü dimektür. Ziyāde ıoķu virmekden kinayettür. Zira misk ü ‘anber ü lahlaħa vü ğayrıları ezildikde ziyāde ıoķu virirler. s.236-31

-İ-

ilhāniyān: Hülāgü neslinden olan Selāṭīn-i İslāmī'ye İlḥāniyān dirler. Nite ki bizim pādişāhlarımıza 'Osmāniyān dirler. s.207-6

'ilm: murad 'ilm-i salṭanattur. s.234-19

İrac: kesr-i hemze vü cim-i mu'ceme ile Şirāz ile Lār mābeyninde bir Saḥrānuñ ismidür ki ṭoprağı şurdur ki nebātāt bitmez, ḥāşılı bir otsuz şusuz yerdür. s.114-7

irtifā': güneşüñ veyā ğayri yıldızuñ ufuktan ne kadar derece kalkdığını bilmege dirler. Bunu bildiren ālete ālet-i irtifā' iyye dirler. s.62-9

iştiyāk: arzu ma'nāsınadır. s.293-28

'işve: lügatte gönül aldamaştır, amma bunda şive vü hareket murāddur. s.13-18

'İşve 'aynıñ kesriyle işlāḥāt-ı 'Acem'de gönül aldamağa dirler. s.249-5

'izār: rānıñ fethi vü kesriyle 'azrā'nuñ cem'idür. Kız oĝlan ma'nāsına. s.297-10

īzid: hemzeniñ vü zāyın kesriyle Hüdā dimektür. s.179-25

-K-

ķabā: āk ma' nāsınadır. Cāme-i ķabā cāme-i çāk dimektür, ya' ni öñü bütün ķaftānī gömlek gibi. āk eylemege ķabā dimiş. s.61-17

Külāh be-şiken, külāhıñu, kıvrığıñu levendāne giy. Bunuñ gibi yirlerde şikesten ü şikeniden kıvrımaķ ma' nāsınadır. Der, ber ķabā be-gerdān ķabāyı döndür dimektür. 'Acem, Tātār levendleri ferācesinüñ bir tügmesinü ilikler vü yeñleriñ giymeyüp bir miķzār ferācesinü öñüne getürür vü şāğ eli ferāceden taşra ķalır. Pes ķabā be-gerdān buyurduğı bu vaz' üzre ķabāñı giy dimektür. Hāşılı külāh u ķabāñı levendāne giy ma' nāsınadır. s.148-6

ķabā-yı zer-efşān: zer-efşān (vaşf-ı terkībī). "Efşāniden"den altın sepilmiş dimektür. s.116-31

ķadeh-i lāle: şarāb-ı mevñüm da böyledür. Şarāb-ı mevñüm buyurduğı anıñçündür ki lāle şarābla tolu ķadehe beñzer, amma şarābdan ħālīdür. s.22-12

Ķadeh-i lāle beyāniye. Tāmāt-ı rüsüm ü 'ādāt-ı şūfiyeye dirler. s.315-12

ķadeh-sāz: (vaşf-ı terkībī)dür. Ķadeh düzicü ma' nāsına ya' ni nergis açılıp ķadeh şeklinde ola. s. 406-14

ķafes: dünyā murāddur. s.3-31

kāfir-dil: (vaşf-ı terkībī). Bī-rahm ü bī-şefķat ma' nāsına. s.167-22

ķāfiye-senc: (vaşf-ı terkībī)... Ķāfiye-senc ķāfiye tartıcu, ya' ni muķaffā nağmeler idicilerdür. Āñirindeki nun u dal istek edāt-ı cem' idür. s.254-1

kāñi: kāf-ı 'Arabī'yle şamān ma' nāsınadır. s.233-20

kākül: Ber-şiken pür-çin eyle dimektür. Kākül-i Türkāne Türke mensüb kāküli pür-şiken eyle dimektür. s.208-24

ķalb: murād bunda leşkerün ortasıdır ki pādişahlar vü serdārlaruñ yeridür. s.137-31

ķalb-gāh: ' askerün ortasına dirler ki pādişahlar u serdārlar maķāmıdır. s. 376-29

kalb-i dil: murād kalb-i dilden şāfī vü hālīş olmaqtur, ya'ni müğşüş gönül.

Kalbiñ dile izāfeti leţāfetden hālī degıldür. s.6-2

kalıb: insān murāddur ki 'Acem aña kālīb dir. s.354-10

kām: bunda murād ma' nasınadır. s.203-10

Kām-gar, kām murāddur. Sitem-gār sitemci vü cefā-gār cefācı dimektür.

Gāh olur ki elifini hāzf idüb sitem-ger ve cefā-ger dirler. s.338-29

kām-bağş: (vaşf-ı terkībī). Murād bağışlayıcı ma' nāsına. s.361-24

kār: murād ' ameldür. s.52-1

karābe- perdāz: (vaşf-ı terkībī). Şürāhī boşaldıcı, ya'ni şürāhī tolularını içicü. s.243-19

Karābe- perdāz (vaşf-ı terkībī)dür. Şürāhī boşaldıcı ya'ni goncalıktan çıkup muţabbak gül olıcu ola. Karābe, kaba kulak didükleri büyük destidür. Şürāhiye de dirler. s. 406-12

kār-āmüz: (vaşf-ı terkībī). İş öğredicü ma' nasınadır. s.39-17

kār-gāh: kār-hāne ma' nāsına degıldür. Bil ki maḥall-i kār murāddur, ya'ni ol işlenen şey' ki bunda dīde' -i bī-hābdur. s.23-19

karīn: yoldaşa dirler. s.290-17

Kaşr-ı zer: Şāh Şücā' uñ Bihişt nām bağçesinde olan köşktür ki örtüsü şarıdur. s. 455-7

kāş: şinle vü cimle lügattür. Kāşki ma' nāsına. s.262-23

Kāş kāşkī dimektür. s.273-19

katre: murād eşk katreleridür. s.89-29

katre-i siyāhī: siyāhīden murād kara mürekkebdür. Anlar kara mürekkebe siyāhī dirler. s.231-3

kaavl: murād ehl-i nağme iştlāhında vākı' olan kavldür. s.23-27

kāvus: zaman-ı kadīmde bir ulu pādīşahuñ adıdır. Key de dirler, Keykāvus da dirler vü Keyhüsrev didiklerü, olda keykāvus gibi şāhib-i taht u kemer bir 'āzīm pādīşāhdur. Kemer-i keyhüsrev didiklerü. s.171-27

ķayşer: Rûm pâdişahlarına ķayşer ıŖılâh iderler vü Key bir ulu pâdişâhînuñ ismidür. s.315-23

keff: ayadur. s.203-11

kem: eksik ma' nâsına. s.269-13

kemânçe-i ebrû: kemânçe taşgîr-i kemandur. Yaycuğaz ma' nâsına. s.258-16

kemân-ebrû: (vaşf-ı terkîbî). Yay ķaşlı ma' nâsına. s.327-25

kemend: kemendhâ dârend buyurdığu sârıklıķdan kinâyettür. Zîrâ ķadîmü'l-eyyâmda uğrılar kemend vâsıtasıyla uğrılık iderler imiş. Meşelâ eviñ bir yerine kemend atarlarmış vü ol kemend ile evüñ üstüne çıķup yine kemendle aşığa inerlermiş vü el virdiğü deñlü eşyâyı uğrulayup giderlermiş. s.134-14

kemer: bel ma' nâsınadur. Nite ki Tûrkî'de "falan işe bel bağladum" dirler. Anlarda kemer bestem dirler. s.61-7

Beste-kemer, ķuşaķ bağlamış, ya' ni bel bağlamış. s.184-3

Kemer bunda ķuşaķ ma' nâsınadur. Bel ma' nâsına da olmağa ķâbildür. s.318-1

Kemer bunda ķuşaķ ma' nâsınadur... Altûn çekilmiş ķuşaķ ya' ni altûnlu ķuşaķ. s.359-29

kem-ter: eksikrek dimektür. Zîrâ kem eksiktür. s.269-6

kenâr: yan u pehlû ma' nâsınadur...Be-kenârem, bâ Ėarf-i şıla. Kenâr bunda leb ma' nâsınadur. Leb-i deryâ gibi. s.6-22

kerân: kâf-ı ' Arabî'nüñ fethiyle kenâr ma' nâsınadur. s.61-28

Kerandan bunda murâd ķulaķ aĖırlanmaķ. s.172-17

kerdâr: (vaşf-ı terkîbî)dür. kerd ile ârdan mürekkeb. Kâfuñ fethiyle kerd getüricü, ya' ni ' amel getüricü. Hâşılı işi vücûda getüricü, şoñra mecmû'-i mürekkeb' amele isim eyleyüp nîk-kerdâr u bed-kerdâr didiler. Eyü işli vü yaramaz işli ma' nâsına. Kerdârî kâfiñ kesriyle oğuyanlar bed-kerdârlardur. s.56-26

Kerdâr kâf-ı ' Arabî'nüñ fethiyle (vaşf-ı terkîbî)dür. ' Amel ma' nâsına. Zîrâ kerd bunda isimdür. Fi'l ma' nâsına vü âr "ârîden"den muğaffef ism-i

fā' il. Getüricü ma' nasınadır. Ya' ni fi' l ü ' ameli vücūda getüricü dimektür.
Kerdāruñ ma' nāsınū şoñra muṭlaḳ ' amele taḫşış eylediler. Kerdār-ı hūb u
kerdār-ı zışt didiler. Güzel ' amel ü çirkin ' amel ma' nāsına. s.164-15

ke's: içinde şarāb olan ḳadeḫe dirler. s.295-4

keşide: enīs-i ' uşşāḳda keşide tāṭār gözüdür ki ḳapaḳları gözü ṭarlıḡından.
Güyā ki biri birine muttaşıldır. Kāf kūfī gibi ki aña kāf-ı musaṭṭaḫ dirler.
Bunuñ gibi (Kef) nite ki ba' zı nāzlı dilberler gözünü süze süze baḳarlar güyā
ki gözlerinde bir fütür var. s.189-24

Keşmīr: bir memleket ismidür ki güzelleri ḳara gözülü vü ḳara ḳaşlı olurmuş.
s.301-10

keşti-i bāde: ḳadeḫ-i bāde dimektür. s.271-25

kevn: murad felektür. s.280-1

kevsēr: murād yüzidür ki rūy-ı cānānu aya teşbīḫ eylemiş. s. 412-26

key: bir padişāḫ ismidür. s.248-16

keyān: murād ḫāḳda ḳarār eyleyenlerdür. s.318-27

keyān: keyūñ cem' idür. ' Acem pādişāḫlarına Keykubād'dan Feylḳavs'a
gelince keyān dirler. Meşelā Keykāvus ü Keyḫüsrev ü Keykubād. Bunlara
keyān dirler. s. 454-26

Keyḳubād: bir pādişāḫuñ ismidür. s. 432-7

Key-nişān: (vaşf-ı terkībī)dür. Key nişānlu dimektür. Key bir pādişāḫuñ
ismidür. Cā' izdür ki nişān bunda "nişāniden"den ola. Taḫta oturucu
ma' nāsına ola, ya' ni pādişāḫluḳ viricü. s. 451-18

ḳıṭ' a: şol şı' ire dirler ki maṭla' ı olmaya. Pes bu i' tibār ile maḳtu' āt ḳırḳ bir
olur. s.403-14

kilk: bunda ḳalemdür. Ney-i kilḳ ḳamış ḳalem. s.76-8, 147-14, 154-21

kimyā-fūrūş: (vaşf-ı terkībī). Kimyā şaticu. s.349-24

kīne-dār: (vaşf-ı terkībī)dür. Kin ṭutucu ma' nasına. s.256-16

kīş: mezhep ü millet ma' nasınadır. Kāfir-kīş kāfir mezhepli dimektür. s.73-7

kūteh-āstin: (vaşf-ı terkībī)dür. Ḳısa yūñlü şūfīden kinayettür. s.243-21

külâh: murâd tâcdur. s.68-13

külbe-i ahzân: şol hâne ki anda hazân u hümûm u gumûm çekilür. s.47-26

künc: kâf-1 ‘Acemî’nüñ zammıyla bucağ veyâ kâf-1 ‘Acemî’nüñ fethiyle hazîne vü mal. s.267-19, 269-2

küngüre: minâre vü hisar qorqulıǵu. s.11-23

Küngüre, kâf-1 evvel ‘Arabî’dür vü mazmûm u kâf-1 şanı ‘Acem’i vü mazmûm hisâr bedeni vü minâre şerefesi vü köprüler qorquluǵu vü bunuñ gibi nesnelər. Küngüre bunda mecâza zıkr olunmıştur. Zîrâ ‘arş ehl-i şer‘ katında felekü’l- eflâke dirler anda ise küngüre mutaşavvur degildir. s.150-25

-L-

lā-cerem: bī-şek ü şübhe dimektür. s.22-6

lāf-i süleymānī: murād da'vā-yı Süleymānī'dür, ya' ni vuḥuş u tıyûra ḥükm da'vāsın eylemek. İsm-i a'zam cevāb-ı su'āl-i muḳadderdür, ya' ni ḥātem-i la'line mālîk olmaḳtan Süleymānlıḳ da'vāsını eylemek gerek. Cevāp virür ki cānānūñ ḥātem-i la'li mūhri Süleymān'dur ki nigīninde ism-i a'zam menḳuş idü. Ki anuñ ḥāşşası Ḥazret-i Süleymān elinde olmaḳ şartıyla vuḥuş u tıyûrı teşḫirdür. s.97-15

lahza: murād vaḳt ü sâ' attür. s.225-4

le'ālī: lü'lünūñ cem'idür. İncü ma'nāsına. s.368-15

la'1-i ḥāmûş: murād dudaktır. s.96-2

la'1-i mey-perest: (vaşf-ı terkībī)dür. Bāde-nuş ma'nāsına mey perestliḡi lebe isnāt, renkte bādeye müşābih olduḡıçündür. s.228-22

la'1-i rümmān: nār dānesi gibi la'1 dimektür. La'li rümmānīliḡle vaşf eyledü. Zîrā bu rengi mu'teberdür ḡayrı renklerden. s.363-1

laḫif-rüy: (vaşf-ı terkībī)dir. Güzel yüzlü ma'nāsına... s.250-18

lāübālī: Lüḡat-i 'Arab'da ben ḳayırmam dimektür, amma iştılāḫda ḳayırmaz ma'nāsınadır. Lākin bunuñ gibi maḳāmātda bī-pervā ma'nāsınadır. s.306-3

leb: kenār ma'nāsınadır. Leb-i deryā gibi çeşme'-i ḥurşiddür. s.18-25, 64-11

Leb bunda dudaktır, ya' ni piyālenūñ kenārı. s.133-7

lehçe: dildir. Lisān ma'nāsına. Ḥuş-lehçe (vaşf-ı terkībī)dür. Tatlı dilli dimektür. s.80-10, 109-15

Ḥoş lehçe (vaşf-ı terkībī) aḳsāmındandır. Lehçe dile dirler. Lisān ma'nāsına. s.154-19

leylā: bir meşhūr ma'şūḳa dirler. s.325-19

lu'bet: lamın zammıyla ḳuḳla vü küçük ḳız oḡlancıklar peydā eyledikleri boncuḳlar. s.323-22

luḫf: murād efsüstur ki leb-i dilberān anıñla mevşüfdür. s.146-6

-M-

māh: hilāl murāddır, ya'ni māh-ı nev qarīne k̄āim olduğıçün nev hazf oldu. s.59-27

maḥmil: mim-i evvelün fethi vü şānīnün kesriyle yüke dirler. s.293-22

maḥmūr-ı şebān: giceye mensüb maḥmūr dimektür. s.190-31

māh-rūşen: māh-rūşen-i ḥūr-be-girift iki ma'nāyadur: Birisi güneşün rūşenliginü tıttu ya'ni güneş gibi muzī vü tābān oldı. Birisi de güneşün ziyāsuna māni' oldı, ya'ni cānānuñ ruḥu, ziyāsu güneşün ziyāsuna gālip ü bāhir oldı. s. 412-21

māh-rūy (meh-rū): (vaşf-ı terkībī)dür. Ay yüzlü dimektür. s.250-5, 398-2

meh-rū (vaşf-ı terkībī)dür. Ay yüzlü dimektür vü elif ü nūn edāt-ı cem' dür. s.263-30

māh-sīmā: (vaşf-ı terkībī)dür. Ay 'alāmetli ma'nāsına. s.258-2

manzar-bīn: manzar-bīnişden murād çemendür... Görüş ma'nāsına... Nazar-gāh u seyrān-gah ma'nāsına. s.265-12

manzar-ı ḥūr: murād cennettür. s.4-27

maşlahat-endiş: (vaşf-ı terkībī)dür. "Endişişiden"den maşlahat fikr idicü. s.238-18

māye: aşl ma'nāsınadür. s.27-15

Māye bunda ser-māye ma'nāsınadur. s.339-23, 356-24

me'al: mimün vü elif-i memdüdenün fethleriyle merci' ma'nāsınadur, ya'ni 'ākıbet ü şoñ ma'nāsınadur. s.292-15

mebīn: görme, baqma dimektür. s.84-14

mebsim: mimün fethi vü bāniñ sükūnı vü sinün kesriyle āğıza dirler, ya'ni dehāna. Aşlında ism-i mekāndur. Tebessüm yeri dimektür. s.368-9

meclis-ārā: (vaşf-ı terkībī)dür. "Ārāyiden"den meclis bezeyicü, ya'ni meclise zīnet viricü. s.258-23

medma': dem', ya'ni göz yaşı tıracak yer, ḥāşılı göz murāddur. s.346-16

melāl: kūsüp incinmektür. s.159-15

melâmet-gû: (vaşf-ı terkîbî)dür. Azârlayıcı ma' nâsına. s.366-5

melce: lece-i yelceden, ya' ni feth bâbından, şıgıncak yir dimektür. s.235-24

menba': aşlında şu çıktığı yire dirler. Meşelâ peygâr başları gibi. Şoñra muṭlak maḥall ma' nâsına isti' māl eylediler. s. 385-11

menşür: kağı mektûbu, ya' ni kuzâttan alınan temessük. s.258-13

menzil-i yâr: murâd Şirâz'dur. Niteki kendileri buyırur. s.109-6

merhale: konacak yir, menzil ma' nasına; amma bunda göcecek yir murâddur.

Ya' ni tarîk. s.311-28

merkez-i luṭf: merkez dâ'ire ortasında pergâruñ ayağı ṭurduğı noktaya dirler. s.121-4

meşânî: ikişer kıllı sâzlar. Ṭanbûr gibi. Meşâlî, aşlı meşâliş idü. şâ-yı müşelleşe yâya ibdâl olmuştur. Müfredi müşelleş idü. Üç kıllı sâzlarına. İri tanbûrlar gibi. s.303-18, 378-10

mesîh: mesîhâ Ḥazret-i 'îsâ'dur. Ma'lûm ola ki 'îsâ veyâ mesîh zıkr olsa tecerrüd ile zıkr olunur. Zîrâ Ḥazret-i 'îsâ tamâm-ı 'ömründe te'ehhül eylememiştir. s.171-13

Mesîhâ vü mesîh Ḥazret-i 'îsâ'niñ Süryânice ism-i şerîfidür. 'îsâ Ḥazretleri'ni tecridle vaşf iderler. Zîrâ te'ehhül eylemiştir vü umûr-ı dünyevîden hiç bir nesneye mālîk olmamıştır. Ḥattâ felege 'urûc eyledikde bir sûdan gayrı nesne bile götürmedi, ya' ni bir igne bile götürmedi. Eskiler yün yamamak için ḥattâ dirler ki ol igneye te'alluk sebebiyle çerḥ-ı çârûmda karar eyledü. Vâlâ Ḥazret-i Muḥammed gibi 'arşa 'urûc iderdü. Necâtî buyurur ki beyt:

Sûzen-i dil-düz-ı gamzeñdür baña ḥâ'il olan

Yohsa eylerdüm tecerrüd kaşdını 'îsâ gibi. s.296-26

mesned: tekye-gâh ma' nâsına, ya' ni söykünecek yir. Ḥâceğiden murâd vezârettür... Tûrân-şâh Şâh Şücâ' in vezîr-i a' zamı olmuştur. Nite ki risâlede mufaşsal beyân olunmuştur. s.312-13

Mesned tekye-gâh ma' nâsınadır. s.317-30

Mes'ud: bir pâdişahuñ ismidür vü Şeh Sultân laqabı. s. 391-28

me'vâ: eyvândan murâd qasr-ı cennettür. Me'vâ lügatde her şey'in şıgıncak yeri. Gicede veyâ gündüzde, meşelâ tıyuruñ vü vuşuñ her birisü bir yere me'men i'tikâdıyla gicede veyâ gündüzde kendüye mekân idinür ki aña me'vâ dirler. Cennetde me'vâ didükleri ehl-i imân aña cehennem âteşinden penâh eylediğîndür. s.248-31

mey-cüş: "cüşiden"den qaynamaq ma'nâsına. s.22-7

mey-fürüş: (vaşf-ı terkîbî)dür. Şarâb satıcu ma'nâsına. s.349-10

mey-güsâr: bâde-nüş. s.33-18

mey-i reyhânî: bir nev' i sarâbdur. s.209-17

mey-i şüfî-efgen: (vaşf-ı terkîbî)dür. "Efgeniden"den şüfî yıqıcu şarâb. s.308-8

mey-i nâb: hâliş şarâb dimektür. s.24-3

meyve-i resîde: murâd cânândur. s.19-24

mih: (vaşf-ı terkîbî)dür. "Düziden"den be-hiseb-i lügat yürek dikicü dimektür. Zîrâ duhten ü düzûden dikmekdür. Meşelâ derzilerin vü gayrılaruñ dikmesi gibi, amma bunuñ gibi yirlerde mihlamaq murâddur. Nite ki Gülistân'da vâkı' dur. Kıt'a:

Şerîf eger müteza' if şod hayâl miber

Ki pây-gâh bülendiş za'if hâhideşt

Ver âsitâne'-i simîn mih zer-düzd

Kemân miber ki Yehüdî şerîf hâhideşd

Bemih zer-düzd altun mihla mihlaya dimektür. s.16-18

mî-dârî: iki vech mütehammildür. Birisi mey, mimüñ fetihiyle şarâb vü birisü de mimüñ kesriyle edât-ı hâl ola. Pes evvelki vech üzere mey munfaşıl yazılmaq gerek vü ikinci vech üzere muţaşıl. s.138-22

mih: murâd nerd oyununda şâsa qoduqları zârdur. Naqşdan murâd zârüñ noktalarıdır. Mîhrden murâd bunda muhâbettür. s.200-29

mihr-i ber-leb-zede: Der-cüşem kaynamaktayım. Zîrâ şîre-i engûri vü gayrisini fiçı veyâ küpe kosañ. Birkaç gün turduktan şoñra kaynamağa başlasa gerektür vü köpük atmağa bu mertebeye vardıkda hamr olup şürbî-i harâm olur. Mihr-i ber-leb-zede kinâyettür. Küpün ağzını kerpiç ü balçık ile şıvadıklarından nite ki es'âr-ı 'Acem'den fehm olunur. Hûn-ı meyhûrem didigi şarâbı hûna teşbîh eylemek tarîkiyledür. s.70-15

mihr-i giyâh: bir ottur, ya' ni nebâtât cinsinden bir nebâtuñ ismidür. Aşlında giyâh-i mihr idü izâfetle. Şoñra izâfetten kaţ' idüp terkîb-i mezcî eylediler. Hâşılı muhabbet otu dimektür, ya' ni anı bile getüren muhabbetü'l- kulüb olurmuş. Rûy-i maħbûba da mihr-i giyâh dirler vü ba' zıları didiler ki şemsî didükleri nebâttur ki şems, ya' ni güneş ne cânibde ise çiçeği ol cânibe döner. Pes yine aşlı giyâh-ı mihr idü. Güneş otu ma' nâsına adıu mülâbese ile, ya' ni şemsün çiçeği hareketine tâb' olduğıçün. s.90-29

mîkât: iħrâm bağladukları yire vü her işüñ vaqtine dirler. s.11-16

mîrâş-hâr: (vaşf-ı terkîbî)dür. Mîrâş yiyicü, ya' ni vâriş. s.248-22

miskîn-i ğarîbân: murâd câ'izdür ki mağmûm olan 'aşıklar ola ki Hâce anlardandır vü câ'izdür ki tabîbler ola vü anlara miskîn-i ğarîbân buyurduğı taħfîfâ ola vü câ'izdür ki miskîn-i ğarîbân müstaķil kelâm ola vü mâķabline irtibâtı olmaya ve taħassür ü taħazzün tarîkiyle böyle buyura. Nite ki Türki'de taħazzün maķâmında hey miskîn-i ğarîbânlar hey dirler. s.119-31

miyân-dâr: meyâncu didikleridür... Meyâncılık dimektür. s.334-8

muħaşşıl: halkuñ hûķûķını taħsîl eyleyen kimsedür. Çavuş u muħazzır u kapucu gibi. s.81-19

mukle: gözün ağıyla karasına dirler, ya' ni mecmû'una mukle dirler. s.265-23

mûmyâ: insân kadîdü, ya' ni başdırması... Bunda murâd devâ vü dermândur. s.308-29

mübâh: helâl ma' nâsınadır. s. 434-13

mübârek-pey: (vaşf-ı terkîbî)dür. Mübârek izlü dimektür. s. 424-20

mübeşşir: tef'îl bâbından müjdeci ma' nâsına. s. 386-15

mücāvebe: muḥāveret ma' nāsınadur, ya' ni müşāreket-i beyn-el işneyn. İki kimse biri biriyle cevāblaşmağa mücāvebe dirler. s.303-17

mücevveze: Rüm'da mecveze didükleri nesnedür. Ta' rife ihtiyāç yok, amma bunda murād şūfīler tācıdur. s.133-24

müdāvā: devā vü ' ilāç ma' nāsınadur. s.240-4

müheyminā: müheymin şāhid-i ' addür. Fārisice güvāh-ı rāst dirler. Bunda murād Ḥüdā'dur. s.108-15

mükāfāt: cezā vü pādāş ma' nāsınadur. s.10-13

mülhim: ilhām idicü, ya' ni i' lām idicü. s.186-11

mülk-i Süleymān: Memleket-i Fārisi'dür ki bunda murād Şirāz şehridür. s.17-21, 393-4, 454-27

mün'im: mimiñ zammı vü ' aynuñ kesriyle ni' metli kimseye dirler. s.120-25

mürvārid: mimüñ zammı vü rānuñ sükūnyıla incüye dirler. s.202-15

müşevveş: perişān dimektür. s.32-11

müşg-bār: (vaşf-ı terkībī)dür. "Bārīden"den müşk yağıdırıcı ma' nāsına. s.34-8

müşg-sāy: (vaşf-ı terkībī)dür. "Sāyīden"den müşg ezicü dimektür. Mecāza, ziyāde kokkudan ta' bīrdür. Zīrā müşg ü ' anber ü laḥlaḥa ezildikde ziyāde koḳu virür. s.161-12

müşkil-güşā: murād şarābdur. Müşkil-güşā (vaşf-ı terkībī)dür. Müşkil açıcı ma' nāsına. s.308-19

müzd: mimiñ zammıyla ücret, ya' ni kirā ma' nāsınadur. s.312-7

-N-

nāhīd: Zühre yıldızı. s. 444-15

nağd-i revān: rāyic ma' nāsınadır. s.6-4

nağş: murād sūret ü şekildür. s.23-18, 47-15, 162-16, 219-31, 301-25

Nağışlardan murad hīlelerdür. s.194-11

Bunda mihrden murād nerd oyununda t̄asa k̄oduqları zārdur. Nağşdan murād zārīñ noktalarıdur. Mihrden murād bunda muḥabbettür. s.200-29

Nağş bunda 'alāmet ü nişān ma' nāsınadır. s.292-3

Nağştan bunda murād taşvīrdür. s. 393-2

nağş-bāz: hīle-bāz dimektür. s. 117-6

na' l-ı der-âteş: aqsām-ı sihrdendür ki bir kimseyi bir kimseye 'āşık idüp gönlüne âteş-i muḥabbet düşürmek isteseler, na' lıñ özine Süryāniçe ba' z-ı esmā yazup na' lı ateşe birağurlar vü ba' zı ḥavāş oqurlar. 'Ale'l- fevr 'āşık olup gönlü menvī olan kimseye meyl ider. Ğarā'ib sihrden birisi budur ki bunda kılāb-ı zūlfü na' la vü ruḥ-ı cānānı âteşe teşbīh eylemiştir. s.31-26

nāle-i şebgīr: gice nālesi ma' nāsınadır. s.43-16

namāzī: namāza mensūb dimektür, amma pāk ma' nāsına da müsta' meldür, ya' ni t̄ahir ü t̄ayyib ma' nāsına. s.46-4

nāme-i siyāh: murād defter-i seyyi' ättur, ya' ni günāhlar yazılan defterdür. s.3-6

nāmūs: 'ırz ma' nāsınadır. s.149-6

na' ra-zen: (vaşf-ı terkībī)dür. Na' ra urğan ma' nāsına. s.276-10

nāvek: koğuş oqu, ya' ni zenbūruñ oqu. s.16-18

nāz-ı nergis: benefşeniñ kıvrılıp büküldüğönü başını dizine k̄omuş kimseye teşbīh eylemişler. Belki teşbīhe bir 'aksdür. 'Alā küll-i ḥāl aralarında bu teşbīh cārīdür. s.60-3

nāzik-endām: avrata dirler. Hāşılı güzelligünden zīnete muḥtāc olmayan avrat. s. 449-10

nebātāt: murād çemen cinsidür. s.147-15

nedānī: netüvān ma' nāsınadır, ya' ni qādir degilsün. s.312-12

nejād (nijād): nunuñ fethi vü kesriyle aşl ma' nāsınadır. s.207-20

nekhet: nunuñ fethi vü kâf-ı 'Arabî'nüñ sükünüyla vü hānuñ fethiyle ağızuñ tatlı qoqusu ki etfâlde vâkı' olur. s.114-3

Nekhet aşlında ağızuñ tatlı qoqusıdır, amma bunda muṭlaqâ güzel qoqu murāddur. s.320-4

nergis: murād çeşmdür. s.242-27

nergis-i pür-hāb-mest: murād bunda çeşm-i cānāndur. s.140-2

nesīm: qoqu için tecrīd kılınmıştır. s.109-6

Nesīmden bunda muṭlaqâ bād murāddur. s.130-6, 313-12

Nesīm bunda bûy-ı hōş ma' nāsınadır. s.285-20

Nesīm bunda hōş qoqu ma' nāsınadır. Nefḥa da hōş qoqu ma' nāsınadır. s.330-19

nevā: bir nağmenüñ ismidür. Bir nev' sāza da nevā dirler. Bunda ikisi de muḥtemeldür. s.354-31

nevā-sāz: (vaşf-ı terkībī)dür. Nevā düzicü ma' nāsına. s.357-16

nevāz: oḥşa dimektür. Ekşeri kıllı sazlarda çalmağ ma' nāsına isti' māl olunur, amma bunda nāyda isti' māl eylemiş. Nāya parmağla yapıştıklarından ḥāşılı murād çalmağtur. s.41-4

Oḥşayış ma' nāsına. s.282-23

nevḥa: nunun fethiyle şāğuya dirler. Ekşerī meyyit üzere olan girye vü bekāya dirler. s.286-26

nev-sefer: ilk sefere çıkan kimseye dirler. s.98-23

ney: qāmıştur. s.318-2

ney-ḳand: şeker ḳamışı dimektür. s.283-24

neyl: nunuñ fethiyle irişmek ma' nāsınadır. s.267-25

nezih: 'Arabīde aşlında şudan, çimenden irāğ yire dirler, amma 'Acem pāk u ḥurrem ma' nāsında isti' māl ider. s.341-20

nezr: menzūr ma' nāsına. s.51-6

nigāh: nazār ma' nāsınadur. s.182-29

nigār: cānān murāddur. s.96-27

Nigār bunuñ gibi yirlerde el ü ayak boyadıqları nesneye dirler. s.276-18

niger: nazār eyle dimektür. s.310-27, 366-21, 395-6

nigīn: nunuñ vü kâf-ı 'aceminüñ kesriyle lügatte yüzük qaşıdur, amma bunda mühr-i salţanat murāddur. s.270-5

nihād: ʃab' mānāsınadur. s.89-1, 395-5

nihān-ḥāne: ḥazīne vü kilār ma' nālarında müsta' meldür. s.31-22

Nihān-ḥane maḥzene dirler, ya'ni aqçe vü altun u ğayri nesne, ya'ni mu'teber olan esbāb ʃoduqları yire dirler. 'Arabça aña miḥda' dirler. s.280-18

niḳāb: yüz örtüsü. s.139-21

nīk-ḥāh: (vaşf-ı terkībī)dür. "Ḥāhīden"den dilemek, ya'ni istemek, ya'ni iyilik dileyicü ma' nāsınadur. s.295-10

nīk-nām: (vaşf-ı terkībī)dür. Eyü adlı ma' nasına yāyla eyü adlılık ma' nāsınadur. s.129-29, 349-19, 389-11

nīm-mest: ʃatı ser-ḥōş olmayana nīm-mest dirler. s.136-13

nişāb: malıñ zekāt müterettep olan miktārına dirler. Meşelā ikiyüz dirhem gümüşe mālīk olan kimseye zakāt lāzımdur. Bāḳī zekāt buña göredür. s.67-7

nīş: Ber-reg-i cānem taḳdīrinde bunda nīş nīşterdür, ya'ni ʃan aldıkları ālet. Egerçi nīş zehirli ḥayvanātuñ şoḳtığu ālete de dirler. Meşelā arınuñ vü ʃıyanuñ vü 'akrebiñ şoḳdığu ālete nīş dirler. s.73-18

Nīş arınuñ vü ğayrınuñ şoḳdığu 'uzvuna dirler. s. 376-3

nişān: Āteş söyündürmege vü bir nesneyi yere dikmege dirler. s.143-16

nişāt: nunuñ fetḫiyle sevinmek vü şenlik ma' nāsına. s.291-26

nişīmen: nunuñ fetḫiyle vü kesriyle oturacağ yir vü arslan yatağı vü gice ʃuşlar mekān idindigü yirdür. s.150-20

nuḫust: evvel. Murād rüz-ı ezeldür. s.15-10

nūrānī: nurlu dimektür. s.210-5

nūş-leb: (vaşf-ı terkîbî). Tatlı dudaklı dimektür. s.220-22

nükte: kelâm-ı daķıķe dirler, amma bunda muṭlaķ söz murâddur. Zîrâ nâ-sencîdelikle kayd eyledü. Sencîde lûgatde mîzânla vü ğayriyle tãrtılmıř nesnedür, amma bunuñ gibi yirlerde mevzûnluk murâddur. Pes nâ-sencîde nâ-mevzûn dimektür. s.25-8

Nüktehâ bunda daķâyıķ kelimât ma‘ nâsınadur. s.80-29

Nükte daķıķ ya‘ ni ince söze dirler. s.146-18

Lûgaz ü nükte bunda kelâm-ı daķıķ ma‘ nasınadur. s.188-25, 383-15

Nükteden murâd nükte-i ‘ ařķtur. s.272-9

-Ö-

‘ömr: murād cāndur. s.116-1

‘Ömr lügatte müddet-i hayāttur, amma ıstılāhda zamāndan kināyettür.
s.173-13

‘Ömr bunuñ gibi yirlerde zamān ma‘ nāsınadır. s.233-26

‘ömr-i dünyā: dünyānuñ ‘ömrüne, ya‘ni beķā ve şübütuna yedi biñ yıl
miķdāru ‘ömr virmişler. s. 408-4

‘ömür-kāh: (vaşf-ı terkībī)dür. “Kāhīden”den ‘ömür eksilticü, ya‘ni ‘ömre
noksān viricü. s.232-18

‘özü-ħāh: (vaşf-ı terkībī)dür. ‘Özür dileyicü ma‘ nāsına. s.235-17

-P-

pādişāh-ı bahır: murād Hürmüz pādişāhıdır ki Hâceye gā'ibāne ihsān üzre imiş. Nite ki bir kıt'ada buyurur ki beyt:

Şāh-ı Hürmüzem nedīd ü yekzamān şad luţf gird

Şāh yezdem dīd ü medheş kerdem ü hīçem nedād s.99-18

pāk-bāz: 'aşk-ı pāk şāhibine dirler. s.326-20

pāk-i nihād: (vaşf-ı terkībī)dür. Pāk tabi'atli dimektür. Zīrā nihād tab'ü hilkat ma' nāsınadır... Pāk-i nihāddan murād pāk göz yaşıdır. s.12-28

pāk-sirişt: (vaşf-ı terkībī)dür. Pāk yaradılışlu ma' nāsına. s.221-30

palan: semere dirler. s.111-11

pārsā: 'ābide dirler. s.307-31

pā-yāb: kudret ü tākāt ma' nāsınadır. s.210-19

pāye: cāh u manşib ma' nāsınadır. s.223-14

peder-i tecrübe: tecrübe babası dimektür. s.277-1

penc-rūzī: azacak zamāndan kināyettür. s.287-12

per: bāl kanaddur, ama per kanad veyā yelectür. s.151-1

perde: murād dildür. s.75-27

Perdeden murād sāz düzenidür. s.198-23

Perdeden murād hicābdur. s.200-8

Perde İham tārīkiyle zıkr olunmuşdur, ya'ni nağme vü sāz u 'arz perdeleri. s.261-18

Perde-dār: kapucıya dirler. s. 444-14

perhīz: 'aқın ma' nāsına. s.333-10

pervā: bunda meyl ü rağbet ma' nāsınadır. s.272-10

pervāne': murād tezkere vü haţt-ı hümāyūn muқavelesidür. s.5-23

Pervāne bunuñ gibi yerlerde haţt-ı hümāyūn ma' nāsınadır. s.45-23

pervāz: uçuş dimektür, amma aşlında kanat açmaқtır. Zīrā per kanat vü vāz bāz ma' nāsınadır. Uçmaқ ma' nā-yı lāzımīsidür. s.40-26

pervīn: pervīn ü peren bānuñ fethleriyle Ülker Yıldızı'na dirler. s.172-11

pervîz: murâd Hüsrev'dür vü bār-bed, bā-yı şānīnūñ fethiyle Hüsrev'ün meşhūr sāzendesidür. s. 447-4

peşmine: yūñden, ya' ni yapāğdan olan libāsa dirler. s.116-31

pey: iz ma' nāsınadır. s.81-24, 327-27

Pey bā-yı 'Acemī'nūñ fethiyle iz ü ard a şoñ ma' nāsınadır. s.248-2, 336-5

Pey pāydan muhaffettür. Ayāk ma' nāsına. s.317-5

Pey bunda yol ve iz ma' nāsınadır. s.353-9

Pey siñir ma' nāsınadır. s.354-13

peymāne-keş: (vaşf-ı terkībī)dür. "Keşiden"den peymāne çekicü, ya' ni kadeh içicü. s.138-31

peymāne-şiken: (vaşf-ı terkībī)dür. 'Ahd şıyıcı, ya' ni vefāsız ü ğaddār. s.139-2

pey-rev: (vaşf-ı terkībī)dür. Ardca gidicidür. s.47-1

Pīrān: pehlivānlardan birinūñ ismidür. Efrāsiyāb 'askerine de pīrān dirler vü Şīde Efrāsiyāb'ün bir bahādır oğlınūñ ismidür. s. 448-3

pīrehen-i zer-keş: şırma ile işlenmiş gömlek. s.5-8

pīr-i ferzāne: 'ākıl dimektür. s.96-14

pister-i nā-kām: pister dōşektür. Nā-kām, nā-murād dimektür. s.210-24

pīş-bīn: (vasf-ı terkībī)dür. "Bīniden"den ilerüsin görücü ma' nāsına, ya' ni şoñun fikr idüp mülāhaza idicü ma' nāsına. s.292-17

pīšekārān: elif ü nun edāt-ı cem' dir. Şadr-ı mecliste oturana pīšekār dirler. s.57-14

pīškeş: bende-gandan murād 'uşşāk olunca 'āşıklaruñ aña pīškeşi dimektür, amma cānānuñ kulları murād olunca 'āşıklaruñ kullarına pīškeşi dimektür. s.260-20

piyāle-i peymā: (vaşf-ı terkībī)dür. Piyāle ölçücü, ya' ni piyale içicü. s.243-18

puhte: ihām tarīkiyle mezkūrdur. Zīrā puhte, pişmiş olan ma' nāsına vü kaynaması tamām olmuş şarāba dirler, ya' ni hām muķābili. s.351-9

-R-

raġm: dūŝmenūn burnūn yire sūrtmege dirler, ya' ni taḥķir ũ tezlil eylemekten kināyettür. s.71-24

Reŝk ma' nāsınadır ki Türki' de körlükle ta' bir iderler. s. 373-8

rāh-ber: (vaşf-ı terkibi)dür. ıulāġuz ma' nāsına. s.241-3

rāh-ı ḥayāl: murād kuvvet-i müteḥayyiledür, ya' ni ḥāssa-i ḥayāldür. s.20-23

rāh-ı nişin: dilenci vü ḥaķir kimse. s.69-30

rāh-revān: (vaşf-ı terkibi)dür. Yolcular ma' nāsına. s.93-10

raķam: yazıdır. Bunda ḥaṭṭ-ı cānāndan kinayettür. s.280-8

raķş-gin: (vaşf-ı terkibi)dür. Raķş idicü ma' nāsına. Elif ũ nun mübālaġa ifāde ider. Raķş ide ide dimektür. s.18-24, 66-11

ra' nā: rānun fetḫiyle iki yüzlü dimektür. s.299-28, 342-8

rāst: lafz-ı müŝterektür. Ŗāġ ele vü Ŗāġ cānibe dirler vü ṭoġru ma' nāsına meşelā ṭoġru söze vü ṭoġru nesneye dirler. Bunda zāhir, ṭoġru söz ma' nāsınadır, amma ķāmet ũ serv zikriyle ṭoġruluk ma' nāsını ihām ider. s.25-1

Rāst bunda Ŗāġ ma' nāsınadır. s.265-10

Rāst bunda ṭoġru vü gerçek ma' nāsınadır. s.277-13

rāsti: rāsti gerçek ũ muḥaķķaķ ma' nālarında müsta' meldür. s.338-22, 364-19

raṭl: rānuñ fetḫi vü kesriyle vü ṭānuñ sūkūnıyla nıŝf-baṭmāndur, amma bunda murād yarım baṭmān Ŗarāb olan ķadeḫdür. s.295-2

rāveķ: vavuñ fetḫiyle ḥāliŝ ũ Ŗāfi dimektür. s.223-31

ravza: çayır u çemen ma' nāsınadır. s.214-22

ravza-i rızvān: Rızvān cennet ķapucısına dirler. s.52-9

Cennet ma' nāsına rızvāna izāfet-i edni mülābese iledür, ya' ni bevväbi olduġıçündür. s.218-3

rāz: murād rāz-ı ' aşktur. s.319-25

reg: rānuñ fetḫiyle vü kāf-ı ' Acemi'yle ṭamar ma' nāsınadır. s.354-12

reh: murād perde vü naġmedür. s. 444-21

reh-âverd: yol armağanı. Pes sefer zikri tecrîd tarîkiyledür. s.10-6

rehi: rānuñ fethi ve hānuñ kesriyle yumuş oğlanuna dirler ki Rūm ilinde kâdir oğlanu dirler. Bunuñ gibi yirlerde murād kıldur. Aşlında yâ harf-i nisbettür. Rehe mensûp dimektür. Hizmet için yola yumuşa gitdigiçün rehi didüler. s. 378-16

reh-rev (rāh-rev): (vaşf-ı terkîbî)dür. Yola giden kimseye vü seyyaha reh-rev dirler. s.137-3, 290-14, 418-10

Rāh-rev (vaşf-ı terkîbî)dür. Tarîk-i ‘aşka salik olan kimse. s.221-30

Rāh-rev (vaşf-ı terkîbî)dür. Salik ma‘nasına. s.241-3

Reh-rev (vaşf-ı terkîbî)dür. Yola gidicü, ya‘ni sâlik-i ‘aşk. s.314-18

reh-zen: (vaşf-ı terkîbî)dür. Yol urucu ma‘nâsınadır. s.248-3

reng (nîreng): âb revnağ ma‘nâsınadır. Reng ma‘rûf ‘arîz. Rānuñ kesriyle ‘Arabî’dür, amma ‘Acem fethiyle okur. Zârûret-i kâfiye olduğu yirde, hâşılı şakal biten yire dirler. Nîreng bunda nakkaşların nakş ideceği yiri evvel bir beyâz nesne ile şıvarlar vü üstünü nakş iderler. Aña da ‘Acem nakkaşları nîreng dirler vü nakş idecek yiri evvel resmiderler. Ol resme de nîreng dirler. Mışra‘-ı evvelde âb, nîreng münâsebetiyle vü reng-i nakş münâsebetiyle zikr olunmuştur vü mışra‘-ı şânîde âb ‘arîz münâsebetiyle zikr olunmuştur. s.227-1

Reng bunuñ gibi yirlerde hîle ma‘nâsınadır. s. 411-22

reng-âmîz: (vaşf-ı terkîbî)dür. Reng karıştırıcı ma‘nâsına..Şuyuñ gâh bulanık gâh şâfî olmasından kinâyettür. s.361-5

reste: rānuñ fethiyle sıra sıra bâzâr dükkânlarına dirler. Erler sırasına da dirler. Meşelâ mescidde olan şufûf gibi. Bunda da murād er sırasıdır. s.333-5

rest-gâri: rānuñ fethi vü sin ü tānuñ sükūnuyla hâlâş ma‘nâsınadır. s.333-15

reşha: şızıntı, ya‘ni şu veyâ gayri nesne ki bir nesneden şızar. s.73-26

revâ: rānuñ fethiyle cā’iz ma‘nâsınadır. s.222-15

reyhân: reyâhîn cem‘-i reyhândur. Hoş kokulu nebâtât. Gül-i reyâhîne ‘atf eylemek ‘atfü’l-hâş ‘ale’l-‘âm kabîlindendür. s.36-28

rikāb: dest-i der-rikāb-zede üzengisini tutmuş dimekdir. ‘Ādettür ki ri‘āyeti lāzım olan kimsenin ata bindikte üzengisini tutarlar. s.186-6

rīṣ: yaradur, amma bunda mecrūh ma‘ nāsınadır. s.314-12

rūd: bunda güzel oğlān ma‘ nāsınadır. Hāşılı dilber murāddur. s.146-28

Rūd bunda sāz kılı ma‘ nāsınadır. s.198-15

Rūd ırmağ ü sāz kılu ve bir sāzuñ ismidür vü zinde-rūd, İşfahān ırmığı. Be-rūd İhām tarīkiyle vāqı‘ dur.. Zīrā Şīrāz’dan İsfahān’a bir ırmağ kenārıyla gidilür. s. 445-31

rūd-bār: lügatte ırmağ kenārıdır, amma bunda (vaşf-ı terkībī)dür. İrmağ yağdırıcu ma‘ nāsına. s.339-23

rūḥ-fezā: (vaşf-ı terkībī)dür. Rūḥ artırıcı dimektür. s.359-20

rūḥü’l-kuds: Hāzret-i Cibril-i Emīn’e dirler. s. 380-6

rukban: rānuñ zamı vü kāfiñ sükūnuyla deveye rākib olan cemā‘ atīñ ismidür. s.293-24

rūşen-rāy: (vaşf-ı terkībī)dür. Rūşen fikirli ma‘ nāsına. s.271-10

rüy-ı mäh-manzar: mäh-manzar (vaşf-ı terkībī) aqsāmındandır. Mäh görünüşlü, ya‘ ni ay nazargāhlı, hāşılı ay gibi. s.121-2

rüz: lügatte rüz kıyāmete dirler, amma buda mevt ü fevt ma‘ nāsınadır. s.260-1

rūze: savma dirler. s.289-31

rüz-efzūn: günden güne ziyāde olucu nesneye dirler. s.26-9

rūzī: yā-yı aşlıye ile rızq u naşīb ma‘ nāsınadır. s.252-5, 286-8, 287-24, 297-31, 379-29

rūzī-resān: (vaşf-ı terkībī)dür. Rızq yetiştiricü ma‘ nāsına. s.379-30

rüz-nāme: murād defterdür. s.165-4

rübūde: rānuñ fetḥi vü zammıyla lügattür. Qapmış dimektür. s.35-6

rūsūm: resmūñ cem‘ idür. ‘Ādet ma‘ nāsına. s.331-15

rütbet: mertebe ma‘ nāsınadır. s.30-7

-S-

şabâbet: arzû vü iştiyâk ma' nâsınadır. s.305-1

şadâret: şadr her nesnenüñ evveline dirler. Bu nedendür ki meclisüñ başına şadr-ı meclis dirler. Maşdarı şadâret gelür ama bunda haşmet ü 'azamet ma' nâsınadır. s.205-7

şadme: şadıñ fetħi vü dalıñ sükûniyla cesedle, ya' ni gövde ile urmak, amma bunuñ gibi yirlerde şiddet ü belâ ma' nâsınadır. Ba' z nüshada şadmet yerine vaşmet, vaviñ fetħi vü şadıñ sükûniyla vâkı' dur. 'Ayb ma' nâsına şadmetteki tâ 'alâmet-i nakldür. s.234-2

şaff: murâd ' asker şafıdur, ya' ni ' asker şafını hezm ü kesr idicü. s.138-1

Şaf bunuñ gibi yirlerde alay ü bölük ma' nâsınadır. s.145-29

şaff-ı nişân: (vaşf-ı terkîbî)dür. şaff, mecliste oturucular ma' nâsına. s.57-11

Şaff-ı nişân (vaşf-ı terkîbî)dür. Meclisüñ şafında oturucu. s. 389-12

şafır: şaka vü toğân cinsinün âvâzı. s.346-1

sâğâr-ı mîna: mîna felektür. Āsmân ma' nâsına. Mîna bunda yeşil şırçadır. s.212-17

şâhib-i divân: murâd pâdişâhlar vü paşalar vü begler şâhib-i divânîdür. s.48-16

şâhib-kırân: şâhib-kırân ol kimsedür ki seb' a-i seyyârenüñ ikisi bir burcda vü bir derecede iken mütevellid ola. Pes ol iki kevkebün hükmü aña virülür. Meşelâ meriħle zühal kırân iderse ziyâde bahâdır olur. 'Utarid'le Zühre olursa bî-naẓîr kâtib olur. Güneşle müşteri olursa bî- nazîr ehl-i 'ilm olur. s.26-5, 402-24

şaĥn-ı dil-nişân: (vaşf-ı terkîbî)dür. "Nişânîden"den dikmek, ya' ni ağacı yere dikmek.Ĥâţır-nişân ma' nâsına murâd gönile te'şîr idüp andan gitmeyüp qarâr eylemektür. s.63-16

şaĥt: ziyâde ma' nâsınadır. s.146-7

sâ' id: el bileğine dirler. s.276-17, 288-26

şâ' ika: yıldırımdur. s.160-7

sāk: topuk, incik. s.288-24

sakf: sakf-ı tüvân be-päye toköz kademeli toköz kat felekten ‘ibârettür. s. 438-11

sakf-ı muğarnes: murâd felektür. s.11-2

sâl-hürde: lügatte yaşamış ma’ nâsınadır, amma bunda bir kaç yıllık şarâb dimektür. s.56-9

Sâl-hürde yaşamış, ya’ ni pîr kişi. s.255-9

sâl-ı celâlî: ma’ lûm ola ki Cemşîd zamânında biri her ‘azîmü’ş-şân pâdişâh ki taht-ı salţanata cülûs iderdü. Ol günü târih iderlerdü. Yezd-cürd-bin Şehriyâr-bin Kistrâ’ya gelince ki âhir mülûk-ı ‘Acem’dür ki taht-ı salţanata cülûs eylesesü hicret târihinün on birincü senesinün Rebi’-ül evvelinün yigirmi ikincü günü imiş vü bu târih müstemirr oldu. Sulţân Celâle’-d-dîn Melikşâh-ı Selçûkî ki Alp-arslân oğlıdur. Anuñ cülûs-ı salţanatına dek. Pes ‘ulemâ-yı irşâd mübârekbâde vardılar, cümleden birisi ‘Ömer Hıyyâm idü. Aşhâb-ı ezyâcuñ birisidür vü ittifâk eylediler ki bunuñ cülûsını târih eyleyeler. Şemsde ol gün nokta-i Hamle dâhil olmuş imiş vü ittifâk eylediler ki her senede ol gün şenlikler vü sürür vü şâd-manlıklar ola vü bu târih sene-i şemsiye üzere vaz’ oldu ki üçyüz altmış beş gün ü rubu’ yevmdür vü aylarınun esmâsı Yezd-cürd aylarınun esmâsı gibidür. Pes güneş ki re’s-i Hamle dâhil oldu. Ferfer-dîn mâhuñ evvelinü andan ‘itibâr eyledüler. Andan şoñra ürd-bihişt mâhuñ ah nite ki nazmla îrâd eylemişler nazm:

Zi-Ferfer-dîn çü begüzeştî meh ared behişt âyed

Bemân Hurdâd ü Tîr an-geh ki Murdâdet hemî bâyed

Pes ez şehriver ü ez Mihr ü Âbân Âzer u dâñ

Ki Behemen cüz-Esfend âr mâhî nefezâyed

Pes Hı’âce’nün sâl-i celâlî buyurdıġu devr-i şems üzere mevzû’ olan sâl-i Celâlî’dür vü bu târihe celâlî vü Melikşâhî vü Hânî vü cedîd deyü tesmiye iderler vü ol birine Yezd-cürdî vü kadîm deyü nâm iderler. Pes Celâlî kaydı ihtirâz içündür. Yezd-cürdîden. s.306-14

sālūs: mūrāyī dimektür. s.127-17

san'at: zerāfet ü nezāket ma'nāsınadır vü riyā ma'nāsına da olmağ da cā'izdür. s.38-12

sarāy: hāne murāddur. s.152-25

sār-bān: deveci. Bā ile vavūñ beyninde tebādül ü tevāhī olduğıçün sār-vān da dirler. s.293-21

şavt: āvāz ma'nāsınadır. s.247-4

sāye-i ebr: Ma'lūm ola ki sābıken işāret olmuşıdiki maḡāmāt-ı ḡarīrīnūñ yigirmi dördüncü maḡāmesinde işāret vardır ki fasl-ı rebī' de ki gün bulutlu ola vü bulutu da bülend ola, belki beyāz ola ki bārān ihtimāli olmaya. Bāde-nüş eylemek mu'teberdür. Ḥāce'nūñ de saye'-i ebr-i bahār zikri mezkūr ma'nāyı meş'urdur vü leb-cüy bu ḡuşūšta teraḡḡıdır. s.301-15

sebük-bār: (vaşf-ı terkībī)dür. Yeyni yūñlü ma'nāsına. s.267-9

sebz-ḡaḡḡ: (vaşf-ı terkībī) aḡsāmındandır. Tāze şaḡallı ma'nāsına. s.258-3

sefīne: lügatte gemiye dirler, amma bunda dīvān murāddur. s.260-9

şeḡāb: bulut. s.184-5

şeḡer: murād vaḡt-i seherdür. s.15-15

şeḡer-firīb: (vaşf-ı terkībī)dür. "Firībīden"den şeḡeri aldayıcu ma'nāsına, ya'ni şeḡer senūñ sözünūñ meşḡuru vü firīftesidür. s.318-12

şeher-i Bābil: mülk-i Bābil'de vāḡı' olan şeher ki Hārūt u Mārūt'tan anda ḡalmıştur. s. 414-4

sehl: āsān ma'nāsınadır, amma bunuñ gibi yirlerde cüz'ī murāddur. s.307-12

sekbān:köpekçi dimektür. Zīrā bān edāt-ı fā'ildir. -ci ma'nāsındır. Bān ḡapucuya vü şütür-bān deveciye didikleri gibi. s.338-23

selsebīl-müy: (vaşf-ı terkībī)dür. Selsebīl şaḡlu dimektür. Ḥāce bu teşbīhte muḡtıra'dur. Zīrā kimse muyı āba teşbīh eylemiştür. Vālā enīs-i 'uşşāḡ sāḡıbi zıkr iderdü. Pes selsebīl-müy müce'ed ü müselsül-müy ma'nāsınadır. Zīrā şu aḡdıḡu ḡinde zencīr şekl olur. s. 386-18

semā': murād āvāz-ı çengdür. s.294-23

Semā' bunda āvāz ma' nāsınadur. s. 458-30

şemen: bahā vü kıymet ma' nāsınadur. s.269-7

semer: meyve. s.219-14

Senāyī: Sulţān Maĥmūd Ğaznevī 'aşrında olan şu' arādandur vü Ĥadīka nām kītāp anuñ taşnīfidür. s.332-4

sencide: Nükte kelām-ı daķıke dirler, amma bunda muţlak söz murāddur. Zīrā nā-sencidelikle kayd eyledü. Sencide lügatde mīzānla vü gayriyle tārtilmiş nesnedür, amma bunuñ gibi yirlerde mevzūnluk murāddur. Pes nā-sencide nā-mevzūn dimektür. s.25-8

seng-dil: (vaşf-ı terkībī)dür. Taş yürekli dimektür. s.274-10

sengīn-dilān: elif ü nunla cem' olmuş (vaşf-ı terkībī)dür...Taş yürekli dimektür. s.308-27

seng-sān: tās gibi dimektür. s.361-4

sepes: sinūñ fetĥi vü kesriyle ard u şoñ ma' nāsınadur. s.323-16

ser: bunda sevdā vü hevā ma' nāsınadur. s.15-18

Ser bunda ĥadd ü ĝāyet ma' nāsınadur, ya' ni bir nesnenūñ ucu. s.29-13

serāçe: sarāyuñ taşĝīridür. Üç göz dimektür... Murād vücūddur, ya' ni 'anāşır-ı erba' a. s.4-16

ser-encām: her nesnenūñ aĥirine vü 'ākıbetine dirler. s.128-16

ser-girifte: başı tulumuş ü birikmiş ma' nāsınadur. s.360-20

serī: ulu vü 'azīz ü şerīf ma' nāsınadur. s.39-26

ser-keş: (vaşf-ı terkībī)dür. "Keşīden"den baş çekicü, ya' ni kimseye ser-fürü eylemeyen kimseye dirler. s.159-20

ser-mest: ser-ĥūş ma' nāsınadur. s.27-1

ser-nüvişt: başa yazılandur. Sirişt ĥılkat ü tıynet ma' nāsınadur. s.162-10

ser-rāh: yol ucu vü yol başı dimektür. s.359-12

ser ü pā: kendüyle muķayyed olmayup bi'pervā, abalı gezen kimseye dirler. s.199-20

serv: murād cānāndur. s.201-27

serv ü semen: murād a‘yān-ı memlekettür. s.111-22

ser-zemīnī: ser-ḥad ma‘ nāsına. s.290-15

serzeniş: başa kaçmak, tevbiḥ ma‘ nāsınadır. s.49-24, 72-17

sevdā: bunda muḥabbet ma‘ nāsınadır. Süveydā ile şan‘at-ı iştiyāk vāqı‘dur. s.305-25

sevdā-yı raḥş: dilde merküz olan cānāna rāci‘dür. s.24-24

şibā: şaduñ kesriyle şubūttandır. Meyl ma‘ nāsına, amma bunuñ gibi yirlerde oğlanluk murāddur. s.316-24

şifat: teşbih ma‘ nāsını ifade ider. Ādem gibi dimektür. s.218-2

sifle: sinūñ zammı vü kesriyle lügattür. Alçak vü denī maānāsınadır. s.248-6

sīl: sinūñ fetḥiyle taşan şuya dirler vü maşdar da gelür. Sāl-i yesīlden darb bābınuñ evcef-i yayīsinden maşdarı sīlān da gelür. Sīl-i demādem arası kesilmeyen sīle dirler. s.65-11

silk: sinūñ kesriyle diziye vü dizi ipligge dirler. s.217-2

sīm-endāz:(vaşf-ı terkībī)dür. Gümüş tenli dimektür. s.288-26

sipāhī: yā-yı nisbetle bunda ‘asker ma‘ nāsınadır. s.232-7

Sipāhtan bunda ‘asker murāddur. s.376-26

sirişk: kenārdan gitmek. Terk-i giryeden kināyettür. s.33-24

sirişk-i revān: Fārisi‘de aqıcu ma‘ nāsına, amma cārī lafzıyla ta‘bīr iderler, ya‘ni aqıcu şirişk. s.15-16

Siyāmek: ba‘zıları didüler ki Efrāsiyāb oğlıdur vü ba‘zılar didiler Keyūmers adlı bir pādişāhuñ oğlıdur vü el‘uhdetü ‘ale‘r- rāvi‘jev zā-yı ‘Acemī‘nüñ fetḥiyle Rüstem-i Zāl‘ıñ birāderidür. Ba‘zı nüşhada jev yerine Gev vāqı‘dur. Kāf-ı ‘Acemī‘nüñ fetḥiyle bir bahādır pehlivānuñ ismidür. s.174-9

şudā: şaduñ zammı vü ğayn-ı mu‘ceme ile zūlf ma‘ nāsınadır. s.372-27

şubḥ-ḥān: (vaşf-ı terkībī)dür. Şabāḥ vaktinde okuyucu ma‘ nāsına. s.261-20

sūg-vār: mātem-zede, ya‘ni yaşlı kimse. s.367-5

sultān-nişān: (vaşf-ı terkībī)dür. Pādişāh naşb idicü, ya‘ni pādişāhluk viricü ma‘ nāsına. s. 451-23

sūr: dīvārdur. s. 394-21

sūz-ı enderūn: murād sūz-ı dil ü cigerdür. s.237-22

sūnbül: murād zülftür. s. 415-31

sūnbül-i müşğīn: kākül ü gīsū vü zūlf olmak cā'izdür. s.139-21

sūveydā: taşğīr-i sevdādur. Yüregiñ ortasında uyuşmuş kara çana dirler.
s.305-23

-Ş-

şa'bede-bâz: (vaşf-ı terkîbî)dür. Hoşka-bâz ma' nâsına. s. 375-14

şād-āb: taze şuya kanmış. s.212-11

Şād-āb bunda taze ma' nâsınadır. s.338-11

Şāh-Gāzī: murād Şāh-Manşūr'dur. s.376-26

şāh-ı bīdār-baht: murād Şāh Manşūr'dur ki nite ki taşriḥ idecektür. Bīdār-ı baht devlet ü rif'āt-i ḥuzūrdan kinâyettür. Nite ki sâbıkâ tekrār zikr olunmuştur. s.68-12

şāh-nişān: (vaşf-ı terkîbî)dür. Pādişāh naşb idicü ma' nâsına, ya'ni saltanāt viricü. s. 457-30

şāh-ı şimşād-kađ: (vaşf-ı terkîbî)dür. Şimşād kâmetlü dimektür. Şimşād şinūñ fetḥi vü kesriyle şemşir ağacı. s.137-26

şāh-ı türkân: murād Efrāsiyāb'dur. Bu beyt telmīhdür. Şāh-nāme kışşalarınuñ birine ki sâbıkâ mim kâfiyesinde mufaşşal zikri geçmiştir. Şol gazelde ki maṭlā'ı budur. Maṭlā'ı :

Bī-tū ey serv-i revān bā gül ü gülşen çi konem

Zūlf sūnbül çi keşem 'arız-ı sūsen çi konem

Bu gazelde bir beyitle bu kışşaya telmīḥ buyurmıştur. Beyt:

Şāh-ı Türkân çü pesendīd ü be-çāhem endāht

Dest-gir ar neş-şevēd dest-i tehemten çi konem s.313-30

şāh-rāh: ulu yol. s.267-7

şarāb-ı ḥōş-gūvār: (vaşf-ı terkîbî)dür. Eyü siñicü şarāb, ya'ni hazm olunıcu ma' nâsına. s.96-25

şarāb-ı la'l-fam: fām renk ma' nasına, la'l renkli şarāp dimektür. s.56-16

şāyed: lāyık ma' nâsınadır. s.210-14, :338-31

şāyeste: yānuñ fetḥi vü kesriyle lāyık ma' nâsınadır. s.264-1

şeb-ḥiz: (vaşf-ı terkîbî)dür. "Ḥiziden"den gice kalķıcu dimektür, ya'ni mütē'abbid. s.226-19

Şeb-hîz (vaşf-ı terkîbî)dür. Gice kalkıcı ma' nāsına. Murād ihyā-yı leylidenlerdür. s.363-16

şeb-i düzd: gice uğrısı. Türk aña kara uğrısı dirler. Gîn ki harf-i ta'lîl. 'Ayyārdan gice uğrısı murāddur. s.171-25

şebistān: giceleyecek yir ma' nāsınadır. Bunda hāne murāddur. s.131-7, 259-14

şeb-nişîn: (vaşf-ı terkîbî)dür. Gice oturucu ma' nasına, ya' ni ihyā-yı leylileyen kimse. s.234-2

şebnem: gice yağan. s.283-10

şed: bunda reft ma' nāsınadır. s.258-22, 299-11, 374-21

şehenshāh: aşlında şāhenshāh idü vü bunuñ aşlı şāhānshāh idü vü bunuñ aşlı şāh-ı şāhān idü. Pādişāhlar pādişāhı ma' nāsına. Rūmda pāşalara begler begi didiklerü gibi. s.207-6, 207-18

Şehr-i Şirāz: H'āce Şehr-i Şirāz' uñ adamlarını zarāfetle vaşf ider. s.318-19

Şehrden murād Şehr-i Şirāz' dır. s.344-28

şeker: leziz eşyādan kināyettür. s.344-27

şeker-āviz: (vaşf-ı terkîbî)dür. Lügatte şeker aşıcı ma' nāsınadır. Amma ıstılāhta, bir kimse bir hüner işlese ki muhall-i tühassîn olsa aña, şeker aştı dirler. s. 459-3

şeker-dehān: (vaşf-ı terkîbî) aqsāmındandır. Şeker ağızlu, ya' ni tātli ağızlu ma' nāsına. s.363-8

şeker-efşān: (vaşf-ı terkîbî)dür. Şeker saçıcı dimektür. s.283-26

şeker-hāb: tātli uyğudan kināyettür. s.323-3

şeker-lehçe: (vaşf-ı terkîbî)dür. Şeker dillü dimektür. Hāşılı atlı dillü ma' nāsına. s. 393-14

şem': murād bāl-ı mūmīdūr vü mumuñ eriyüp aşğa inen yollarına tırāz buyurmıştır. s.5-8

şemā' il: cem'-i şemāldür ki bunda hulq ma' nāsınadır. s.133-18, 348-19

Şemā' il şemālūñ cem' idür. Ahlāk ma' nāsına. s.321-2

şem‘-i bezm-i encümen: İslām’dur. İslām cemā‘tinüñ meclisü şem‘i dimektür. s. 402-22

şem‘-i çigil: murād cānāndur vü çigil cim ü kâf-ı ‘Acemî’nün kesreleriyle ser-ḥadd-ı Hind’de Türkistān şehirlerinden bir şehriñ ismidür ki erkegi vü dişisü aḳ yüzlü vü ḳara gözlü vü ḳara ḳaşlu vü ḡayet güzel olurmuş. Hatta şu‘arā-yı ‘Acem maḥbūblarını güzellekle vaşf idegelmişler. Şöyle ki aralarında güzellikleri meşel olmuştur. Aşlında ol şehriñ içinde bir kilisānuñ ismidür. s.266-7

Çigil Çīn vilāyetinde bir kilisānuñ ismidür ki mānī naḳḳāş anı kendi istiḥrāc eyledigü nuḳūş-ı ḡarībe ile naḳş eylemiş. Şem‘-i çigil diseler murād ol vaḳt ol kilisānuñ ḥademesi olan tāze keşīş dilberlerdür. Amma bunuñ gibi yirlerde teşbīḥ ṭarīḳiyle dilberler murād olur, amma Çīn ü Çigil diseler ol vaḳt Çigilden murād ol kilisā olan memlekettür. s. 409-29

şemmāme: bŷy ma‘ nāsınadır. s.182-4

şerb: şinüñ fetḫi vü rānuñ sŷkŷnuyla bir dürlü ince ketāna dirler. Mışır’da ḥamseyñi gibi. Şoñra ol ketāndan olan dirliklere vü sāyelere ıtlāḳ eyledüler. Etḫālīñ vü tāze ḥātunlaruñ mezkŷr dirliklerinüñ yaḳasını şırma ile vü kilābdŷnla işlerler. Añā şerb-i zer-keşide dirler. s.189-3

şerī‘ at: yola, ya‘ ni ṭarīḳe dirler. s.144-13

şevket: şiddet-i ḥavfa dirler, amma böyle yirlerde ḡāḥ ḥiddet ü ḡāḥ ā‘ zamet ma‘ nālarında isti‘ māl iderler... Oḡul ma‘ nāsına, peşeng, bā-yı ‘Acemî’nüñ vü şinüñ fetḫleriyle a‘ lām-ı ricāldendür. Bir meşhŷr ‘ayyār uḡrunuñ ismidür. Peşengŷñ bir ziyāde bahādır oḡlu zŷḥŷr eyledü. Eyyām-ı beḳāda Teymur gibi vü ḳızılbaş gibi azacaḳ zamānda ḳoḳ memlekete mālīk oldu. Pes bunuñ salṭanatı zamānında vü andan şoñra bunuñ ‘ azameti vü şevketi ḥuşuşunda kŷtŷb-i tevārīḫ yazıldı vü şāḥnāmeler baḡlandı. Mezkŷr Teymur ü ḳızılbaş ḥuşuşunda baḡlandıḡu gibi. s.112-27

şeyb: şinüñ fetḫi vü yānuñ sŷkŷnuyla pīrlik ma‘ nāsınadır. s.297-8

şeydâ: be-şeydâ- yî ber-âram başımu dîvânelikle kaldıram. Halk arasında rüsvâlıktan kinâyettür. Zîrâ dîvâne elbette rüsvâdur. s.38-25

şî'âr-ı siyâh: şî'âr gövdeye yakın libâs, ya'ni iç libâsı. Gömlek ü zıbu u gayrısı vü dişâr üst libâsı ferâce vü kürk gibi. s.183-11

şihâb: şinüñ kesriyle âteş şu'lesine dirler. s.344-20

şikâyet: lâleye dirler. s.83-29

şikeste vesme: murâd rastık taşını vü mazûsını saħk idüp kaşına çekmektür. Nite ki ba'zı nüshada keşide vâkı' dur. s.184-20

şimşâd-ķadd: (vaşf-ı terkîbî)dür. Şimşâd boylu dimektür. Şinde fethe vü kesre câ'izdür. Çemşîr ağacına dirler. s.288-25

şîr-gîr: (vaşf-ı terkîbî)dür. Bahâdır ma'nâsına. s. 430-13

şîr-i âfitâb: murâd burc-ı eseddür ki âfitâba mensûp burçtur. s.149-26

Şîr-i Hüdâyî: Hazet-i imâm 'Ali murâddur. s. 411-10

şîrîn-dehen: (vaşf-ı terkîbî)dür. Tatlı ağızlu dimek olur. s.137-28, 187-27

şîrîn-gâr: kâf-ı 'Acemî'yle şîrîncü dimektür. s.184-14

şîşe: sırça ķadeh murâddur...İkinci şîşeden murâd ķarûredür ki içine bevl iderler vü tabîbe marîzûñ bevlînü anuñla gösterirler. s.143-24

şîşe-bâz: (vaşf-ı terkîbî)dür. Şîşe oynadıcı ma'nâsına. Şîşe-baz ħamâmda şabunu şişirüp uçuran kimseye dirler. s.265-6

şîve: pîşe ma'nâsınadır, ya'ni şan'at-ı rindî vü mestî. s.72-18

Şîve bunda nâz ma'nâsınadır. s.140-2

şüh: küstâh ma'nâsınadır vü yâ ħarf-i maşdar vü câ'izdür ki şüh ısıcaķ kanlı, ħaşî ma'nâsına ola. s.38-9, 419-19

şür: niçe ma'naya gelür. Bunda ķarışıklık murâddur, ya'ni ħavġa vü fitne. s.110-31

şürîde: şürîde-serân elif ü nunla cem' oldu. Zevi'l-ucûle şıfat olduġıçün şürîde ser-dîvâne dimektür. s.73-1

-T-

tāb: kızgın, harāret ma' nāsınadr. s.78-23

Tāb bunda harāret ü iztırıp ma' nāsınadır. s.239-5, 308-10

Tāb bunda bükülüp burulmağ ma' nāsınadır, ya' ni iztırıp dimektür. s.339-12

tabīb-i rāh-niṣīn: yolda oturucu tabīb, ya' ni yollarda bisātin yayup tabābet eyleyen. Sultān Bayezīd hareminüñ tabībleri gibi. s.284-8

tāc-i ṣāhī: ṣahā mensüb tāç, ya' ni pādīṣāhlar giydiği muraṣṣa' vü mücevher tāc. s.206-12

taḥte: bunda kaftānları vü kumaşları iki taḥtanuñ arasına vaz' idüp iki cānibden bir rāyiple muḥkem bağlarlar. Tā ki örselenmesün deyü. Ol kaftānlara vü ol kumaşlara taḥte-bend dirler. Hāce vücūd-ı cismānīsinü ol taḥtelere vü rūḥānīsinü ol kaftānlara vü kumaşlara tesbīh ider ki ol taḥtelere ile muḳayyeddür. s.4-18

taḥt- ı revān: murād felektür. Günbed-i mīnādan da murād oldur.. Nihāyeti üstü i' tibāriyle taḥt-ı revān, altı i' tibāriyle günbed-i mīnā dimişdür. s.27-9

tā'ir: bunda ṭayr ma' nāsınadır. Ḳuş dimektür. s.63-27

Tā'ir bunda ṭayr ma' nāsınadır. s.79-30

Murād peyk-i cānāndur. s.81-24

Tā'ir bunda cānānla kendi beyninde vāsıta olandır. Peyk ü kebūter gibi. s.182-15

Tā'ir bunda murğ ma' nāsınadır. Mā' lūm ola ki 'Arab 'ādetindendür; sefere veyā bir maşlahat için önden çıksa vü yolunda bir murğ vāqı' olsa, ol murğı uçırur. Eger ṣāğ cānibe uçarsa teyemmün ider vü eger ṣol cānibe uçarsa teṣa' ūm ider. İmdi ṣāğ cānibe uçan murğa tā'ir-i ḥayr dirler vü ṣol cānibe uçana tā'ir-i ṣer dirler. s.217-15

tā'ir-i ḳuds: aşlında Ḥazret-i Cibril'dür, amma bunda selām irsāl eyleyen kimse murāddur. s.98-22

tāre: kıl ü tel ma' nāsınadır. s.319-30

tārek: rānuñ fethiyle depe ma' nāsınadur. s.310-24

tārum: rānuñ zammı ve fethiyle lügattür. Derim evine dirler ki göçer evli Terekeme'nün hānesidür. s. 380-7

tarz: üslup u kâ'ide. s.198-24

ta'sā: helāk olmak ma' nāsına, amma aşlında yüzü üzere düşmektür. s.294-2

taşvır: şüret düzmek. s.44-9

tavf: bir nesneyi tolanmak. Meşelâ Mekke'yi tolanmak gibi. s.4-14

tavk: halka, ya' ni boyuna taqtıkları nesne. s.111-11

tāzi: segirdicüler dimektür. Çevikler ü çapuklardan kinâyettür... Bunda murād şalt atlardur. Yāhūd taqdīri esbān-ı tāziyān ola 'Arabī atlar. Zīrā 'Arabī atlara yük urmazlar. Belki hemān binmege maşşüstür. s.17-31

tebāhi: fesād ma' nāsınadur. s.234-5

tebaşır-şubh: murād tañ aklıdır. s. 435-11

te'emmül-i reng: murād şüret ü şekildür. s.212-3

tef: bunda şu'le ma' nāsınadur. s.229-6

tefazzul: luft u ihsān ma' nāsınadur. s.280-2

tehniyet-kün: (vaşf-ı terkībī)dür. Tehniye idicü dimektür, ya' ni bir kimseye bir huşuşta mübārek olsun dimektür. Nite ki Fğrisi'de mübārek-bād dirler. Pes tehniyet/künān, tehniye iderek dimektür. s.158-6

tekye: me-küne muqayyeddür. Tekye eyleme, ya' ni söykünme vü tayanma ya' ni i' timād eyleme dimektür. s.171-24

tekye-geh: söykünüp tayanılacak yir, ya' ni mu' temet. s.162-28

tena'üm: ni' met içinde olmağa dirler. s.285-2

teng: muhkem ma' nāsınadur. s.195-1

ter-dāmen: lügatte etegi işlak dimektür, amma isti'mâlde mülevves ma' nāsınadur. s.186-25

Ter-dāmen (vaşf-ı terkībī)dür. Be-ḥaseb-i lügat, yaş etekli ma' nāsınadur, amma iştilāhlarında açıklamağtan kināyet iderler. s.361-6

teşne-leb: (vaşf-ı terkībī) aqsāmındandır. Şusuz dudaklu dimektür. s.217-21

tevātūr: tetābu‘ ma‘ nāsına, ya‘ ni biri biri ardınca gelmege dirler. s.304-12

tevfīk: murad tevfiķ-i hūdādur. s.267-26

tezerv: tanuñ vü zell-i mu‘cemenüñ fethleriyle vü ranuñ sükunıyla süglün
ķuşu. s.36-19

tırāz: ‘aleme dirler, ya‘ ni ol zamānda ķaftānlaruñ omuzlarına ħarīr ile ba‘ zı
şükufe vü ba‘ zı ħayvanāt naķş iderlerdü. Elān sa‘ ādetli pādīşāh sarayında iç
oğlanları yine iderler. Pes ol manķuşlara tırāz dirler. Eyyām-ı ħayāliyede vü
ezmine-i maziyyede bu nişānsuz ķaftān olmazmış. s.5-4

tırāz tānuñ kesriyle ‘alem ü nişān ma‘ nāsınadır. s. 403-8, 458-10

tīg-i ‘ālem-gīr: ‘ālem-gīr (vaşf-ı terkībī)dür. “gīriden”den, ‘ālem tutucu
ma‘ nāsına, ya‘ ni ‘ālemi alup mālīk olmaķ dimektür. s.113-3

tīr: oķ u ‘Utarid yıldızı vü ħaşşa. Bunda oķ murāddur. s.26-31

tīre: karañlık, bulanıklık. s.260-26, 291-7

Tīre bunda zūlmettir, ya‘ ni ķarañlık. Tīre-rāy, zūlmet fikirlü dimektür.
Ĥāşılı ķaranlık fikirlü dimektür. s.336-21

tīre-şeb: aşlında şeb-i tīre idü. Ĥarañlık gice dimektür. s.218-21

tīz-rev: (vaşf-ı terkībī)dür. “Rüyiden”den tīz yürüyücü ma‘ nāsına. s.313-2

tūfān: şuyuñ taşması. s.315-6

tu feyl: tu feyl ü tu feylī şūret-i taşgīrde lūgatte, da‘ vetsiz ziyāfete varan
kimseye dirler, amma isti‘ mālde ziyāfete da‘ vet olunan kimseye uyana dirler.

Tābi‘ ma‘ nāsına. s.322-11

tuğrā: nişān-ı pādīşāhī. s.258-16

tuğrā-yı müşgīneş: aĥkām ü berāte çekilen nişāndur, amma bunda ebrū
murāddur. s.167-15

tūr: murād kūy- cānāndur. s.344-10

Tūrān-Şāh: Sultān Mañşūr’uñ vezīr-i a‘ zāmı olmuştur vü yine
aķrabāsındandır Şāh Mañşūr’uñ. s.70-9

-U-Û-

‘ûçb: ‘aynuñ zammı vü cimüñ sükunıyla kibir ma‘nâsınadır. s.234-12

‘ûd: lüğatte her ağaca dirler vü Hindistân cânibinden gelen ma‘hûd ağac ki anuñla tebehhür iderler, ya‘ni esbâbı anuñla tütüzdürürler. Aña da lüğatte ‘ûd dirler. Bunda murâd bu ‘ûddur. s.180-13

‘unşur: murad çâr-ı erkândur, ya‘ni hâk ü âb ü hevâ vü nâr. s.232-28

‘uzâl: ‘aynuñ zammıyla lüğatte çözülmeyen düğüme dirler, amma isti‘mâlde meşakqatte meşhûrdur. Hattâ oñulmaz derde. s.370-28

ümîd-vâr: nisbet ma‘nâsını ifâde ider. Şerh-i Hâfız 332-25

vādī: murād vādī-i ‘aşktur. s. 428-27

vādī’ül-arāk: vādī dere vü arāk misvāk ağacı. Misvāk ağacı deresi dimektür.

Vādī’ül-arāk mu‘ ayyen bir derenüñ ismidür. s.303-23

vādī-i eymen: şol vādīdür ki Hâzret-i Hâkķ Musā’ya anda tecellī eyledü.
s.11-13

vaḥşī- vaz‘: (vaşf-ı terkībī) aḳsāmındandır. Vaz‘ dan murād ṭab‘ dur. Vaḥşī
ṭabī‘atli dimektür. s.136-11

vāķī‘ a: bunda ḥādīşe ma‘ nāsınadır. s.269-20

vāķt-i buryā: buryā bir dürlü ḥaşırdur ki ḳarģı ḳamışından olur. Anı ekşer
fıķara isti‘ māl ider. Zīrā ucuzdur ma‘ hūd ḥaşırdan. s.254-14

vāķt-şinās: fırşatı ğanīmet bilen kimseye dirler. s.284-26

Vāķt-şinās (vaşf-ı terkībī)dür. Vāķt bilicü ma‘ nāsına. s. 383-2

vaşl-ı dil-ārām: (vaşf-ı terkībī)dür. “Ārāmīden”den, diñlenmek, ya‘ ni ğönül
diñlendiricü vaşl, ḥāşılı ğönle rāḥat u ḥuzūr viricü vaşl. s.224-28

vāy: ‘ Arabī’de veyl ma‘ nāsınadır. Cehenneme vü ‘ azāba veyl dirler. s.249-8

vecd: iştıyāk u ārzü vü muḥabbet ma‘ nāsınadır. s.372-12

verzīden: bir nesneyi ‘ādet ü ḥuy idinmek vü ḳalışmak, ya‘ ni imek yimek.
s.144-7

vīrān: murād dünyā ola. s.16-31

vişāk: vavuñ kesriyle ḳaşr ma‘ nāsınadır, ya‘ ni köşk. s.297-2

vişāl-i devlet-i bīdār: cānān vişālīdür. s.185-26

-Y-

yād: añmaktur. Zıkr ma' nāsına. s.210-26

yād-gār: kendinü añdırıcıdur. Tuħfe ma' nāsına. s.320-6

yākūt-ı müzāb: murād kırmızı şarābdur. s.187-29

yākut-ı sürh-rū: sürh-ru (vaşf-ı terkībī)dür. Kıızıl benizli yākut. H'āce'nün kelāmı delālet ider ki yākut hemān kıızıl olandır. Bāħuşuş ki şarı da olur, siyāh da. Nite ki rivāyet olunur ki Hāzret-i Mekke'nün Hacerü'l-esvedı yākuttur. Hattā karāmatile la' anehümü'llāhi ta'ālā Mekke'-i Mükerrreme'yi gāret idüp mübarek Hacerü'l-esved'i aldılar vü ehl-i İslām ikiyüz bin sikke-i hasne cem' eyledüler. Ellerinden taħliş eylemek için vü mübarek Hacer'i yākut-ı havāşıyla tecrübe eyledüler. Pes gördüler ki haşşaları kāmıl malı virüp Hacerü'l-esved'i ellerinden aldılar. s.233-12

yār-ı şīrīn: murād ' aseldür. s.287-4

yāver: vavun fethiyle yardımcı. s.266-17

Yemānī: Yemen'e mensüp dimektür. Hılāf-ı kıyās üzere Yemen'e la'l izāfeti 'ā'iddür. Zīrā Yemen'de lā'l olmaz. Belki ' akīķ olur. s.152-1

yemīn-i ' arş: ' arşun şağ cānibi. s.37-27

yümn: yānuñ zammı ve mīmün sükūnuyla bereket ma' nāsınadır. s. 381-8

-Z-

zağ: karga vü kuzgun, zeğan çaylak. s.152-10

zâ'ib: "zevban"dan, eriyicü ma' nâsına. s.216-26

zebân-âver: (vaşf-ı terkîbî)dür. Mütেকellim ü faşîh kimseye dirler. s. 400-11

zeberced: bir yeşil cevâhirdür. s. 380-8

zehr-i helâhil: helâhil yalnız zehr-i kâtil dimektür. Pes zehr andan e' ammdur.

Dârend tutarlar, ya' ni sim-i helâhilleri vâ. Hâşılı zehr-nâk tâ'ifedür. Zîrâ

dâ'imâ zehr-i 'âşık u muhabbet nûş iderler. s.239-25

zemen: zamân ma' nâsınadır. s.269-21

zerd-rû: (vaşf-ı terkîbî)dür. Şarı beñizlü dimektür. s.25-16

zer-endüz: (vaşf-ı terkîbî)dür. "Endüziden"den altûn kazanıcu. s.285-29

zer-keş: altûn çekilmüş kuşâk, ya' ni altûnlu kuşâk. s.359-30

zevk-ı huzûr: zevk-ı huzûr taqdîri, zevk-ı huzûr-ı kalb ü şafâ-yı bâtın dimektür. s.277-30

zi-ân-süy-ı heft-perde: yedi perdenün öte cânibinden vü öte yanından dimektür. Ma'lûm ola ki sâbıka zıkr olunmuşıdi ki gözde yedi tabâka vü üç şü var. Pes perde buyurdığu ol tabâkalara işârettür. s.280-20

Zindân-ı Sikender: İşfahân'dur. s.17-19

zinde-rûd: zânuñ kesriyle İşfahân Irmağı. Zîrâ rûd ırmağ ma' nâşınadır. s.294-9

zîver: ziynet ma' nâsınadır. s.122-31

zûd: tîz dimektür. s.216-12, 217-13

Zühre-cebîn: Zühre-cebîn ü nâzik-beden (vaşf-ı terkîbîler)dür. Zühre alınlu vü nâzik bedenli dimektür. Zühre yıldızı bir berrâk kevkeb oldığıçün alın işbât iderler, ya' ni berrâk alınlu. s.138-24

Zülâl: zâ-yı mu' cemenün zammıyla tatlı şü, ya' ni gerek olmaya ma' nâsınadır. Bunda murâd şarâbdur. s.155-1

Zülâl tatlı şuya dirler. Bunda murâd bâdedür. s.326-27

Zülâl tatlı şuya dirler. s.372-5

zülf-i be-tb: bklml zlf ma' nsna. s.239-6

zümre: bölük ma' nsnadur. s.370-17

SONUÇ

Şerh kelimesinin kökünde açma, açıklama, izah etme, bir eseri kelime kelime açıklama anlamları yer almaktadır. Klasik Türk edebiyatındaki şerh geleneğinin temelini Tefsir ilmi oluşturmaktadır. Sûdî'nin şerhinde öncelikle kavram ve kelimelerin anlamı, gramer yapısı verilmiş ve bu açıklamalar doğrultusunda da beyitlerin açıklaması yapılmıştır. Bu sistem Tefsir ilminin kullanmış olduğu yöntemlere benzemektedir. Yalnız, arada bir fark vardır: Tefsir ilminin konusu Kur'ân, şerhin konusu ise şiidir.

Sûdî Şerh-i Divân-ı Hâfiz'ı hazırlarken ilk olarak kelime ve kavramların gramer açısından nasıl bir yapıya sahip olduğunu, fiillerin köken olarak hangi fiil kökünden türemiş olduğunu vermiştir. Daha sonra kelime ve kavramların Arapça ya da Farsça sözlüklerde yer alan anlamlarını vermiş ve ardından bu kelimelerin ıstılahta; Türk, Acem ve Arap gelenek ve yaşantısında hangi anlamlarda kullanıldığına, kelime ve kavramlardan asıl kastedilmek istenilen anlam değerinin ne olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun neticesinde de kimi beyitlerde, hiçbir sözlükte kullanılmayan kelimelerin anlam değerlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sûdî beyitlerde yer alan kavramları açıklamaya çalışırken kelimelerin ifade etmiş oldukları anlamları nasıl kazandıklarını açıklayıcı mahiyette bilgiler vermiştir. Meselâ "tâir" kelimesi hakkında şu açıklamaları yapmıştır: "Tâ'ir bunda murğ ma'nâsınadır. Mâ'lûm ola ki 'Arab 'âdetindendir; sefere veyâ bir maşlahat için önden çıksa vü yolunda bir murğ vâkı' olsa, ol murğı uçırur. Eger şâğ cânibe uçarsa teyemmün ider vü eger şol cânibe uçarsa teşa'üm ider. İmdi şâğ cânibe uçan murğa tâ'ir-i hayr dirler vü şol cânibe uçana tâ'ir-i şer dirler."

Sonuç olarak; Sûdî, kelimelerin gramer yapısını, kökenini ve Klasik Türk şiiri içerisindeki farklı anlamlarını eserinde düzenli, tutarlı ve sistemli bir şekilde açıklayarak beyitlerin Türkçe karşılıklarını elde etmeye çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmet Cevdet Paşa (2000), *Belâgat-ı Osmaniye*, (Haz.: Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ yay. No: 341-91, Ankara.

Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehçe-i Osmânî*, (Haz.: Recep Toparlı), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yay., Ankara.

BAHAEDDİN, Mehmed (1997), *Yeni Türkçe Lûgat*, Akçağ yay. No: 185-9, Ankara.

BANARLI, Nihat Sami (1973), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul.

COŞKUN, Menderes (2003), Edebî Terimler ve Aruzla İlgili Bir Eser: Alî b. Hüseyin Hüsâmeddîn Amasî'nin Risâletün Mine'l-'Arûz ve Istılâhı'ş-Şi'r'i, *Türk Kültürü İncelemeleri-8*, s. 97-130, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ak yay., Ankara.

DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara.

DOĞAN, Muhammet Nur (2004), Divan Şiirinde Aşk, Doğu Batı Düşünce Dergisi (Aşk ve Doğu), s. 31-53, Sayı: 26, Ankara.

Farsça-Türkçe Lûgat (1996), *Gencineî Güftar Ferhengi Ziya I-II-III*, Hz. Ziya Şükûn, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

GIBB, E.J. Wilkinson (2001), *Osmanlı Şiir Tarihi I-II* (A History of Ottoman Poetry), Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ yay., Ankara.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1999), Tabiat ve Divan Edebiyatı, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1999), Tasavvuf ve Divan Şiiri, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

İPEKTEN, Haluk (1999), *Divan Şairlerinin Toplantı Yerleri: Meyhaneler, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

İSEN, Mustafa (1999), *Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar: Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

KALPAKLI, Mehmet (1999), *Divan Şiirinde Aşk, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

KAM, Ömer Ferit, (2003), *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş [Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı]*, (Haz.: Halil Çeltik), Milli Eğitim Bakanlığı yay., Ankara.

KARTAL, Ahmet (2003), *Tuhfe-i Remzî Manzum Farsça-Türkçe Sözlük*, Akçağ yay. No: 460-139, Ankara.

KARTAL, Ahmet (1999), *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri – Edebi – Açından (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

KÖPRÜLÜ, Fuat (1999), *Edebiyat Araştırmaları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tarih Kurumu yay.: VII. Dizi-47 Makaleler Külliyyatı-I, 3. Baskı, Ankara.

KÖPRÜLÜ, Fuad (2003), *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Haz. Orhan F. Köprülü), Akçağ Yay. No: 483-147, Ankara.

LEVEND, Agâh Sırrı (1984), *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun kitabevi, İstanbul.

LEVEND, Agâh Sırrı (1998), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

MACİT, Muhsin (1999), *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları: Ritm, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

Muallim Naci (1995), *Lûgat-ı Naci*, Çağrı yay., İstanbul.

Mütercim Âsım Efendi (2000), *Burhân-ı Kati*, Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu yay., Ankara.

ONAY, Ahmet Talat (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hz. Cemal Kurnaz, Akçağ yay., Ankara.

Komisyon (1997), *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Hisar yayınevi, İstanbul.

PALA, İskender (2003), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, L.M. yay., İstanbul.

SEFERCİOĞLU, M. Nejat (2001), *Nev'î Divânı'nun Tahlili*, Akçağ yay., Ankara.

Sûdî-i Bosnavî (1834), *Şerh-i Divân-ı Hâfız*, Amire Matbaası, c.2, İstanbul.

Şemsettin Sâmî (1996), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı yay, İstanbul.

Şemseddin Sâmî (1996), *Kamûsu'l-A'lâm (Tıpkıbasım)*, Kaşgar Neşriyat, c. 4, Ankara.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1995) *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun kitabevi, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1996), *Osmanlı Türkçesine Giriş*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1993), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi yay., İstanbul.

TOLASA, Harun (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ yay., Ankara.

TÖKEL, Dursun Ali (2000), *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ yay., Ankara.

Türkçe Sözlük (1998), TDK, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Yozgat İli'ne bağlı Akdağmadeni İlçesi'nin Ortaköy Köyü'nde doğdu. İlkokul eğitimini köyünde tamamladı. Ortaokul öğrenimine Akdağmadeni Lisesi Orta Kısmı'nda başladı ve İstanbul'da Evliya Çelebi Ortaokulu'nda tamamladı. Lise eğitimini Bayrampaşa Ticaret Meslek Lisesi'nde tamamladı ve 1997 yılında girdiği üniversite sınavında Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Üniversitede bitirme tezini Eski Türk Edebiyatı Anabilim dalında yaptı. Rızâî'nin Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam isimli mesnevîsini inceledi. Üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Akdağmadeni İmam Hatip Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak göreve başladı. Halen aynı okulda görevine devam etmektedir.